

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Έτος 74ον - Τεύχος 1ον

*«Η ἀπ' εὐθείας καταπολέμηση τῶν συμπτωμάτων
τά πολλαπλασιάζει»*

Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 2025

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος
κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδος Έκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής
Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΛΑΔΟΥ: Σεβ. Μητρ. Θεσσαλονίκης κ. Φιλόθεος
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Αλέξανδρος Ί. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2023-2025 ΜΕ ΔΙΕΤΗ ΘΗΤΕΙΑ: πρωτ. Γεώργιος Σελλής
(Πρόεδρος ΙΣΚΕ), πρωτ. Γεώργιος Βαμβακίδης, πρωτ. Βασίλειος Χρηστίδης, πρωτ.
Γεώργιος Κωνσταντίνου, πρωτ. Χρυσοβαλάντης Θεοδώρου, Αρχιμ. Θεόφιλος Λεμοντζής,
Πέτρος Παναγιωτόπουλος (Επίκ. Καθ. Α.Π.Θ.) – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΛΗΣ: Ζαμπία Άγριμάκη –
ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Αλέξανδρος Κατσιάρας – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Ζαμπία
Άγριμάκη, Έμμανουήλ Πλούσος – ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ζαμπία Άγριμάκη – ΕΚΤΥΠΩΣΗ
- ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος – Προϊστάμενος
Τυπογραφείου: Β. Μπίτσης, Πρωτομαγιάς 3 - 145 68 Κρουονέρι Άττικής, Τηλ.: 210-8160.127
– Fax: 210-8160.128. Τιμή τεύχους 1 € (για όσους δέν τό δικαιούνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Αθηνάς 30, 105 51 ΑΘΗΝΑ | Τηλ.: 211 18.25.298, Fax: 211 18.25.317

e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Πληροφορίες για συνδρομές: 2111824316 (Γραμματεία), 2111825299 (Λογιστήριο)

Προμετωπίδα εξωφύλλου: Από τό «Είσοδικό» του παρόντος τεύχους

Φωτογραφία εξωφύλλου: Επεξεργασμένη λεπτομέρεια ψηφιδωτού πού εικονίζει τή
δημιουργία του ήλιου, τής σελήνης και τών αστέρων (Cappella Palatina, Παλέρμο)

Τό τεύχος εικονογραφείται μέ λεπτομέρειες από τά ψηφιδωτά
τής Cappella Palatina και μιά άποψη από αίθουσα του Palazzo Reale (Παλέρμο, Σικελία)

Τό περιοδικό Έφημέριος δέν ευθύνεται για τό γλωσσικό ιδίωμα τών άρθρογράφων του.

Δέν επιτρέπεται ή άναδημοσίευση, ή άναπαραγωγή –όλική ή μερική– του περιεχομένου
του περιοδικού Έφημέριος καθ' οίονδήποτε τρόπο. Έπιτρέπεται μόνον ή παράθεση
άποσπασμάτων άποκλειστικώς για έπιστημονικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς, μέ
άναφορά τής πηγής προελεύσεως.

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΙΕΡΕΙΣ

Έτος 74ον

Ιανουάριος - Φεβρουάριος 2025

Τεύχος 1ον

Περιοχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ, Εισοδικόν	3
πρωτ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΑΧΥΤΙΑΝΝΑΚΗ - ΕΜΜ. ΑΘ. ΛΟΥΚΑΚΗ, Ό έσχατολογικός χαρακτήρας τής Θ. Λειτουργίας καί ή σύγχρονη ένοριακή πράξη	5
π. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΠΑΘΡΕΛΛΟΥ, Η θεολογία καί τό πανεπιστήμιο	9
ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Τά άπύθμενα πηγάδια τής σωτηρίας	11
π. ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗ, Η Ύπαπαντή	14
ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Η άγάπη ώς όντολογικό στοιχείο του άνθρώπου, Β΄	17
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ, Η θέση του Σταυρου στο ιερό Βήμα (α)	20
πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ, Κυριακή μετά τά Φώτα	22
πρωτ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ, Κυριακή του Άσώτου	24
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΜΟΣΧΟΥ, Η εξέλιξη τής τιμής προς τήν Ύπεραγία Θεοτόκο καί ή σημασία της	26
Άρχιμ. ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ ΜΗΛΤΟΥ, Ίχνηλατώντας τήν συνοδικότητα (XIV)	28
πρωτ. ΧΡΥΣΟΒΑΛΑΝΤΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Λεξικό Λειτουργικών Όρων: Άνάμνηση - Άντιμήνσιο	31
Άρχιμ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, Ι. 5. Εισαγωγικά συμπεράσματα	33
πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ, Ό Προτεσταντισμός καί ή Α΄ Οικουμενική Σύνοδος τής Νίκαιας: Α΄. Οί Λουθηρανοί	36

Ἀρχιμ. ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΛΕΜΟΝΤΖΗ, Ἡ Βάπτιση τοῦ Κυρίου καί οἱ ἀρχαίες καί σύγχρονες υἰοθετιστικές ἀντιλήψεις	38
ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ, Ἦταν ὁ Ζακχαῖος (Λκ 19.1-10) Δενδρίτης;	40
Μακαριστοῦ Μητρ. Ζιχνῶν καί Νευροκοπίου ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, Τελετουργικά Θέματα. 3. Ἡ ὑπό τῶν ἐπισκόπων κανονική μνημόνευση τοῦ «Πρώτου» – 4. Γενικές τελετουργικές ὑποχρεώσεις	42
ΚΩΣΤΑ ΤΣΙΑΝΤΗ, Τεχνολογία καί Ἄνθρωπος: Εἰσαγωγή	45
Βιβλιοπαρουσίαση	47
Ἐφημεριακά	48

Μιχάλης Γκανᾶς (1944-2024)
Ποιήματα*

Προσωπικό
(ἀπόσπασμα)

Ἐπειδὴ εἶναι δύσκολο ν' ἀγαπᾶς
καί δυσκολότερο ν' ἀγαπᾶς
τόν ἴδιο ἄνθρωπο
γιά καιρό, κάνοντας σχέδια καί παιδιὰ
καί καβγάδες, ἐκδρομές, ἔρωτα, χρέη
κι ἀρρώστιες, Χριστούγεννα, Κυριακές
καί Δευτέρες, νόστιμα φαγητά
καί καμένα,
θέλοντας ὁ καθένας
να ἴναι ὁ ἄλλος γεφύρι καί δέντρο
καί πηγὴ, κατὰ τίς περιστάσεις
ἢ καί ὅλα μαζί στήν ἀνάγκη,
δέ θά πεῖ πῶς ἐγώ δέν μπορῶ
νά γίνω κάτι ἀπ' αὐτά ἢ καί ὅλα μαζί,
κι ἂν εἶναι νά περάσω
μιὰ ζωὴ στή σκλαβιά –ἔτσι κι ἄλλιῶς–
ἄς εἶμαι, λέω, σκλάβος τῆς ἀγάπης.

Ἔτσι ἦταν ἡ Ἑλλάδα πάντοτε

Ἔτσι ἦταν ἡ Ἑλλάδα πάντοτε
ἕνας δίσκος μέ ἀντίδωρα.

Κανένας δέν τῆ χόρτασε.

Περί ποιήσεως

Κι ἐσύ πού ξέρεις ἀπό ποίηση
κι ἐγώ πού δέν διαβάζω
κινδυνεύουμε.
Ἐσύ νά χάσεις τὰ ποιήματα
κι ἐγώ τίς ἀφορμές τους.

* Ἀπό τήν ἔκδοση: Μιχάλης Γκανᾶς, *Ποιήματα 1978-2012*, Ἀθήνα: Μελάνι 2013

Μεταρρύθμιση, Αὐτορρύθμιση, Ἀπορρύθμιση Ἡ ἀπ' εὐθείας καταπολέμηση τῶν συμπτωμάτων τά πολλαπλασιάζει

Σεβαστοί πατέρες

Στά προηγούμενα Εἰσοδικά ἀναφερθήκαμε στίς ἀλλαγές πού συμβαίνουν στήν ἐποχή μας, ἐπισημαίνοντας ὅτι πρόκειται γιά συμπτώματα μιᾶς στάσης ζωῆς, πού ὁ πυρήνας της εἶναι ἡ αὐτοαναφορικότητα. Σημειώσαμε, ἐπίσης, ὅτι ἡ νέα πραγματικότητα πού διαμορφώνεται θά εἶναι χωρίς ἐπιστροφή, ἂν δέν «χτυπηθεῖ τό κακό (δηλ. ἡ αὐτοαναφορικότητα) στή ρίζα του». Βεβαίως, ἐναντίον αὐτῆς τῆς νέας πραγματικότητας καί τῶν ἀλλαγῶν ὑπάρχουν ἀντιδράσεις, μετριοπαθεῖς ἢ ἀκραῖες. Ὅμως, δέν καταφέρνουν νά ἀκυρώσουν ἢ νά ἀναιρέσουν ὅ,τι ἔχει συμβεῖ. Καί τό πιό θλιβερό εἶναι ὅτι πολλοί, ἐνῶ ἀντιδρούμε, ἐν τέλει υἱοθετοῦμε κάποια ἀπό αὐτά πού καταδικάζαμε.

Γιατί οἱ ἀντιδράσεις εἶναι ἀτελέσφορες; Διότι ἐστιάζουμε στά συμπτώματα, ἀντί νά τά ἐντάξουμε στό εὐρύτερο ἱστορικό πλαίσιο καί νά τά συσχετίσουμε μέ τή γενεσιουργό αἰτία. Ἄν δέν τό κάνουμε καί ἀπλῶς καταστεῖλουμε τήν ἐκδήλωση τοῦ συμπτώματος, ἡ καταστολή θά ἐνισχύσει τήν ἔνταση, θά προκαλέσει μεγαλύτερη ὀξύτητα καί ἡ ἀνάγκη ἐκτόνωσης τοῦ καταπιεγμένου θά κακοφορμίσει εἰς διπλοῦν, ὅπως στή Λερναία Ὑδρα, πού στή θέση μιᾶς κομμένης κεφαλῆς, φύτρωναν δύο!

Θά μπορούσαμε νά ἰσχυριστοῦμε, μέ βάση τόν ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή, ὅτι ἡ ἀπ' εὐθείας καταπολέμηση τῶν φαινομένων τοῦ αὐτοαναφορικοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως καί τῶν παθῶν, δρᾷ πολλαπλασιαστικά, γεννᾷ ἐπιπλέον πάθη καί νέα συμπτώματα, ἀντί νά τά ἀντιμετωπίζει. Πρέπει νά συλλάβουμε τήν πηγή, τή φλέβα, τήν ἀρχική αἰτία, ἡ ὁποία στή γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας ἀκούει στό ὄνομα φιλαυτία. Ἡ φιλαυτία δέν εἶναι ἓνα πάθος ἀλλά μιᾶ στάση ζωῆς πού γεννᾷ τά πάθη. Ἐνα πάθος μπορεῖ νά κατασταλεῖ μέ κάποιους τρόπους, ἀλλά δέν ἀπαλείφεται, ἐάν δέν ἀλλάξει κάποιος στάση ζωῆς, ἐάν δέν μεταστραφεῖ ριζικά. Κάποιοι ἀπό ἐμᾶς ναί μέν κατανοοῦμε τήν ὑπαρξη τῶν παθῶν, ἀλλά τά παραβλέπουμε, ἂν αὐτά δέν προκαλοῦν τούς ἄλλους. Δέν ἀντιλαμβανόμαστε ὅμως ὅτι ἡ φιλαυτία ὡς στάση ζωῆς ἐκδηλώνεται μέ τήν ὑπερηφάνεια, τήν καυχῆσιᾶ ἢ ἔστω μέ κάποιο πάθος πού ἐμφορεῖται ἀπό τήν ἐπίδειξη ἢ τήν πρόκληση, ἄμεση ἢ ἔμμεση. Ἐπιπλέον, ἀκόμα καί αὐτός ὁ ἐξωτερικός ἔλεγχος τῶν παθῶν δέν εἶναι εὐκόλη ὑπόθεση. Ξεχνᾶμε ὅτι γιά νά λάβουμε πνεῦμα, χρειάζεται νά δώσουμε αἷμα. Ἐάν αὐτά δέν τά ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας, βρισκόμαστε τόσο πολύ στόν δικό μας κόσμο, πού δέν καταλαβαίνουμε

πόσο αυτοαναφορικοί είμαστε – ούτε εμείς, ούτε οι άλλοι. Έτσι όμως δεν υπάρχει διέξοδος παρά αύξηση της ασυνεννοησίας και της αντινομίας, αφού η βαθύτερη αιτία παραμένει अपαρατήρητη, άθικτη.

Η αυτοαναφορικότητα δεν μπορεί να δώσει σταθερό νόημα ζωής, γιατί η ανθρώπινη ιστορία, ως τέτοια, είναι δημιουργημένη και κάθε τι τό ιδρυμένο έχει τήν τρεπτότητα στή φύση του. Έάν τό δημιούργημα είναι τρεπτό, πόσω μάλλον τά δημιουργήματα του δημιουργήματος... Γι' αυτό σήμερα ένας άκραίος σκεπτικισμός φθάνει στήν άμφισβήτηση και του ίδιου του έγώ, του υποκειμένου. Ό έαυτός είναι ρευστός, οί ρόλοι είναι ρευστοί, όλα είναι ρευστά, συγκεχυμένα, και η όποια αντίδραση, έάν έχει αυτοαναφορικό υπόβαθρο, δεν θά επιφέρει κανένα ουσιαστικό άποτέλεσμα, αλλά περισσότερη ρευστότητα, γιατί η αυτοαναφορικότητα άνενόχλητη θά δροά.

Η κοσμική ιστορία κατά βάθος δεν έχει ούδεμία σταθερά πέρα από τό πείσμα, τήν έμμονή της στήν αυτοαναφορικότητα η όποία είναι μιά πράξη περιστροφής πέριξ του μηδενός. Γι' αυτό, ένώ μπορεί να δροά άνενόχλητη δίχως Θεό, λακτίζει προς κέντρα, άναποτελεσματικά σε κάθε πτυχή του βίου. Δεν μπορεί να έπιτύχει τίποτα ουσιαστικό και καταγίνεται σε μεταρρυθμίσεις πού σύντομα θά χρήζουν μεταρρυθμίσεων. Οί μεταρρυθμίσεις αυτές κινούνται πάντα έντός του ιστορικού πλαισίου και κάθε φορά πού μιά μεταρρύθμιση φθάνει σε άδιέξοδο, άναζητείται μιά νέα μεταρρύθμιση, για να αντιμετωπίσει τήν άποτυχία της προηγούμενης. Μία από τίς πιό έντυπωσιακές μεταρρυθμίσεις, η όποία θά λέγαμε ότι «χτύπησε φλέβα», διότι κατοχύρωσε θεσμικά τή σημασία του άτομισμού, έγκαιινιάστηκε με τον Λούθηρο. Ό Λούθηρος κινήθηκε στήν καταδίκη συμπτωμάτων της παπικής έκκλησίας, δεν άγγιξε τή γενεσιουργό αιτία. Στή θέση του πάπα τοποθέτησε τον κάθε πιστό, προωθώντας τήν άπ' ευθείας σχέση με τον Θεό, χωρίς καμμία διαμεσολάβηση. Δημιούργησε μιά έκκλησία πού πρέπει πάντα να μεταρρυθμίζεται, γιατί έξαρτάται από τον έξ όρισμό ρευστό άτομισμό.

Συχνά επιλέγουμε τήν έπιδερμική προσέγγιση των συμπτωμάτων του κακού, διότι είναι πιό εύκολη. Προστατεύοντας τήν αυτοαναφορικότητά μας, άποφεύγουμε να συλλάβουμε τήν «ουσία» του κακού, δηλ. τήν άρνηση άναφοράς στον Τριαδικό Θεό, πού έχει ως άποτέλεσμα τήν καταστροφή της δημιουργίας του Θεού. Όμως ό Τριαδικός Θεός σεβόμενος τήν έλευθερία του ανθρώπου, ενεργεί μέσα στήν ιστορία άθόρυβα αλλά δραστικά, τήν οδηγεί στήν ολοκλήρωσή της, σ' ένα αίσιο τέλος. Όσο ό Θεός σέβεται τήν ανθρώπινη έλευθερία, άλλο τόσο τό κακό δεν τήν υπολογίζει. Η κοσμική ιστορία στηρίζεται στήν έξουσία, έμφανη ή άφανη, διεκδικεί έπιβολή και έλεγχο, ύποταγή και ύπακοή. Τό έρώτημα είναι πώς θά άπελευθερωθεί η έλευθερία από τον ιστό της αυτοαναφορικότητας.

Καλή Χροιά!

Άλέξανδρος Γ. Κατσιάρας

Ὁ ἐσχατολογικὸς χαρακτήρας τῆς Θ. Λειτουργίας καὶ ἡ σύγχρονη ἐνοριακὴ πράξις

πρωτ. Εὐαγγέλου Παχυγιαννάκη - Ἑμμ. Ἀθ. Λουκάκη, Θεολόγου

Παραμελημένα καὶ ἄτοπα σημεία τῆς Θείας Λειτουργίας

15. Ἡ ἀρτοκλασία (συνέχεια)

Στό πλαίσιο τῆς θείας Λειτουργίας (πού βασικά μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ), ἐάν τελεσθεῖ ὅπως ἔχει (εἴτε στό τέλος μετά τό «Εἶη τό ὄνομα Κυρίου...» εἴτε σέ ὅποιοδήποτε ἄλλο σημεῖο τῆς), μόνο παρρασιτικά καί ἐπομένως καταστρεπτικά μπορεῖ νά λειτουργήσῃ: ἀνατρέπει ὅλη τή δομή καί τόν εἰκονισμό τῆς καί βάζει στό στόμα κλήρου καί λαοῦ «αἰτήματα καί δεήσεις», τά ὅποια μόλις πρὶν ἀπό λίγα λεπτά ἔχουν διεξοδικῶς καί καταλλήλως ἀναπεμφθεῖ πρὸς τόν Θεό στά οἰκεία μέρη τῆς καί τά ὅποια μόνον ὑπερβολικά, ἄτοπα καί ἀδόκιμα ἢ ἀκόμη καί περιττά μπορεῖ νά χαρακτηρισθοῦν (δεδομένου ὅτι τά ἴδια ἔχουν εἰπωθεῖ καί στόν ἐσπερινό)! Μέ λίγα λόγια, τελεῖται ἡ ἀρτοκλασία σάν νά μὴν προηγήθηκε τίποτα πρὶν. Σέ σχέση μάλιστα μέ ὅ,τι εἰπώθηκε παραπάνω ὡς πρὸς τά παραμελημένα σημεία τῆς Θείας Λειτουργίας, μὴ ἔχοντας τήν παραμικρὴ ἔστω ἱστορική, θεολογική ἢ λειτουργική στήριξη, καί λαμβανόμενου ὑπ' ὄψιν ὅτι τά ὀνόματα τῶν προσφερόντων τήν ἀρτοκλασία ἔχουν ἤδη μνη-

μονευθεῖ εἴτε στήν πρόθεση ἢ στά Δίπτυχα, καταλαβαίνει κανεὶς τή φθορά πού τῆς προκαλεῖ, ἀφοῦ οἱ ἱερεῖς μας ἐπιταχύνουν τήν τέλεσή τῆς, ἀφήνοντας ἀκόμη καί τήν κοινωνία τοῦ λαοῦ στό τέλος... γιά τή «μεγαλοπρεπή» τέλεση τῆς ἀρτοκλασίας! Ἔτσι ἡ ἐντύπωση πού δίνεται σήμερα ἀπό τήν ἐπικρατοῦσα «τάξη» στήν ἀκολουθία αὐτή εἶναι ἡ ἐξῆς: «Ὅποιος παραλείπει στή θ. λειτουργία “οὐδέν ἐστιν”. Ἐκεῖνος ὅμως πού παραλείπει ἀπό τήν ἀρτοκλασία “ὀφείλει”»! Γι' αὐτό καί ὁ ἀείμνηστος καθηγητῆς ἀποφαίνεται ὡς «κάκιστα»¹ τελούμενη στό τέλος τῆς Θείας Λειτουργίας, ἡ δέ ἀκολουθία αὐτή δημιουργήθηκε σέ καιροῦς λειτουργικῆς καί θεολογικῆς παρακμῆς.

Θά πρόβαλλε ὅμως κάποιος τήν ἀντίρρηση ὅτι οἱ ἱερεῖς εἶναι ὑποχρεωμένοι νά δεχθοῦν τήν ἀρτοκλασία καί νά εὐλογήσουν τοὺς ἄρτους ἐφ' ὅσον πρόκειται γιά προσφορές τῶν πιστῶν, ἀλλιῶς δημιουργοῦν σκάνδαλο, ἀφοῦ ἡ «παράδοση» δέν μπορεῖ νά σταματήσῃ κτλ. Βέβαια μέ κατάλληλη διδασκαλία, οἱ ἱερεῖς πρέπει νά ἀντιμετωπίσουν τό πρόβλημα, προτρέποντας (χωρίς ἠθικολογίες καί καθωσπρεπισμούς) τοὺς πιστοὺς νά φέρνουν τίς ἀρτοκλασίες ἐγκαιρα καί μόνο στόν ἐσπερινό, ὁπότε καί θά

φαλεῖ ἡ ἀκολουθία κανονικά. Ἐπιβάλλεται, ἐπιπλέον, νά τοὺς ἐπισημάνουν, ὅτι ἡ ἀρτοκλασία, ὅπως καί τό πρόσφορο, εἶναι καρπὸς πίστεως καί προσευχῆς καί προετοιμάζεται μέ εὐλάβεια κατ' οἶκον, ὅπως γινόταν παλαιότερα καί ὄχι... ἐπὶ παραγγελία στά ἀρτοποιεῖα καί τὰ ζαχαροπλαστεῖα! Σέ κάθε ἄλλη περίπτωση καί γιά τοὺς λόγους πού προαναφέραμε (σέ προφορική παρατήρηση τοῦ ἀοιδίμου καθηγητοῦ), ὁ ἱερεὺς ἄς ἀρκεστεῖ μόνο νά διαβάσει τὴν εὐχὴ τῆς εὐλογήσεως τῶν ἄρτων «Κύριε... ὁ εὐλογήσας τοὺς πέντε ἄρτους...». Αὐτό καί μόνο ἀρκεῖ.

16. Μνημόσυνα

Τὰ μνημόσυνα, ὅπως τελοῦνται σήμερα, δηλαδή στή συνεπτυγμένη τους μορφή, ἀποτελοῦν ταυτόχρονα καί αἷτια προσέλευσης στίς ἀκολουθίες τοῦ ἑσπερινοῦ (ιδιαίτερα τοῦ Σαββάτου, ὁ ὁποῖος συνήθως τελεῖται τελευταῖα ἀπό μόνον τόν ἱερέα καί τόν ψάλτη, ἂν ὑπάρχει κι αὐτός), τοῦ ὄρθρου καί τῆς Θείας Λειτουργίας, πιστῶν, πού σέ κανονικές περιπτώσεις, δέν ἐκκλησιάζονται. Καί στόν χῶρο αὐτό, ὅμως, ἐπικρατεῖ σύγχυση τόσο στοὺς ἱερεῖς καί ἱεροψάλτες ὅσο καί στό χριστεπώνυμο πλήρωμα, ἰδιαίτερα, ὅταν τελοῦνται στή Θεία Λειτουργία, ὅπου ἔχουμε συχνά ἀδόκιμες παρεμβάσεις. Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὴ συνήθεια νά γίνονται τὰ μνημόσυνα «ὄχι μέ κόλλυβα ἀλλά μέ ὑποκατάστατά τους παξιμάδια, βουτήματα κτλ.»², συνήθεια ἀποδοκιμαστέα καί ἀντιπαραδοσιακή, μεταφέρουμε ἐδῶ τρεῖς παρατηρήσεις τοῦ Ἰ. Φουντούλη, οἱ ὁποῖες εἶναι κατα-

τοπιστικές καί ἀξιοπρόσεκτες: α) Ἐφ' ὅσον εἶναι καθημερινή ἡμέρα, τό μνημόσυνο συνάπτεται στή Θεία Λειτουργία μετὰ τό δεύτερο «Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον...», λέγονται τὰ εὐλογητάρια, τό «Μετὰ τῶν ἁγίων...», τὰ τέσσερα νεκρώσιμα «μετὰ πνευμάτων...», ἡ νεκρώσιμος συναπτὴ καί ἡ εὐχὴ «Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων...». Μετὰ τὴν ἐκφώνηση «Ὅτι σὺ εἶ ἡ ἀνάστασις...», ἀμέσως τό τρίτο «Εἶη τὸ ὄνομα...» καί ἡ συνήθης ἀπόλυση τῆς θείας Λειτουργίας (ὄχι ἡ νεκρώσιμος). β) Μνημόσυνα δέν τελοῦνται κατὰ τίς μεγάλες δεσποτικές ἑορτές καί οὔτε, κατ' ἀκριβείαν, καί τὴν Κυριακή. Οἱ ἀνάγκες τῆς ζωῆς στίς πόλεις, κατ' οἰκονομίαν, ὀδήγησαν καί στήν τέλεση μνημοσύνων κατὰ τίς ἑορτάσιμες καί ἀναστάσιμες αὐτές ἡμέρες. Χωρὶς νά ἐγκαταλείπεται ἡ προσπάθεια κατηχήσεως τῶν χριστιανῶν, ὥστε νά προτιμοῦν τὰ Σάββατα κατὰ τὰ μνημόσυνά τους, πρέπει πάντα νά λαμβάνεται πρόνοια νά μὴν ὑπερκαλύπτεται ὁ ἀναστάσιμος χαρακτήρας τῆς Κυριακῆς καί νά μὴ συμπλέκονται νεκρώσιμα καί ἀναστάσιμα. Ἔτσι, κατὰ τίς Κυριακές δέν μπορεῖ νά ψάλλεται τό κοντάκιο «Μετὰ τῶν ἁγίων...» στή Θεία Λειτουργία οὔτε ὁ ἄμωμος κατὰ τό κοινωνικό οὔτε, φυσικά, νεκρώσιμα εὐλογητάρια, ὅπως ἀπαιτοῦν πολλοὶ ἀπὸ τόν κλῆρο. Οὔτε νά ἐφαρμόζεται τό σχῆμα τῶν καθημερινῶν κατὰ τὴν παρεμβολὴ τοῦ μνημοσύνου στό «Εἶη τὸ ὄνομα...». γ) Ἰδιαίτερη προσοχὴ χρειάζεται στή χρῆση τῆς ἀρχαιοτάτης θαυμασίας εὐχῆς «Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων...», πού τείνει νά παραγκωνισθεῖ ἀπὸ μεταγενέστερες

καί ἀδόκιμες πολύλογες συγχωρητικές εὐχές. Ὅμοίως ἀπαράδεκτη εἶναι καί ἡ αὐξηση ἢ μείωση τῶν τροπαρίων ἀνάλογα μέ τίς οἰκονομικές δυνατότητες τῶν συγγενῶν τῶν νεκρῶν.³

Ἐπίμετρο

«Ἀποδεχόμενη τή μοναστική πνευματικότητα ὡς ἐνιαία τάξη γιά τή λατρεία της, ἡ Χριστιανική Ἀνατολή στήν ὀλότητά της ἐξέφρασε τό ἐσχατολογικό νόημα τοῦ Χριστιανικοῦ μηνύματος. Ἡ ἴδια ἡ σπουδαιότητα τῶν λειτουργικῶν ἀπαιτήσεων ὅπως περιγράφονται στό Τυπικόν, τό ἀδύνατο ὀλοκληρωτικῆς ἐφαρμογῆς τους στίς κοσμικές ἐνορίες καί ἡ αὐστηρότητα τῶν πειθαρχικῶν παραπτωμάτων πού ἐξυπακούεται στά λειτουργικά βιβλία, λειτούργησαν πάντοτε ὡς ἀσπίδα προστασίας ἐνάντια σ' ὅποιαδήποτε προσπάθεια νά ταυτιστεῖ ἡ Ἐκκλησία τόσο στενά μέ τόν παρόντα αἰῶνα καί ὡς ἓνα σημεῖο τῆς ἐρχόμενης Βασιλείας. Ἄν γίνει κατάλληλα κατανοητή, ἡ λειτουργία τῆς Ἀνατολῆς τοποθετεῖ τήν Ἐκκλησία σέ μιά διηνεκή ἐσχατολογική διάσταση»⁴.

Ἡ ἑλλαδική Ἐκκλησία εὐλογήθηκε ἐξαιρετικά τόσο στόν παρελθόντα ὅσο καί στόν παρόντα αἰῶνα μέ τήν παρουσία φωτεινῶν καί ἐγνωσμένων προσωπικότητων, πού ἐκπροσωποῦν ὅλους τούς κλάδους τῆς Θεολογίας (ἀκόμη καί ἐτερόδοξους), τά ἔργα τῶν ὁποίων θεωροῦνται ἀντάξια ἐκείνων τῶν μεγάλων Πάτερων τῆς Μιάς, Ἁγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Δυστυχῶς, ὁ πλοῦτος αὐτός, ὁ δυναμισμός καί ἡ

συμβολή τους παραμένουν εἰσέτι ἀνεκμετάλλευτα μέ τραγικές συνέπειες γιά τή χρονίως χειμαζόμενη λατρεία καί τήν πίστη τῆς Ἐκκλησίας.

Προσπαθήσαμε στά μέτρα τῶν δυνατοτήτων μας στίς γραμμές πού προηγήθηκαν, νά δείξουμε μέ βάση τήν ἀναστάσιμη καί ἐσχατολογική διάσταση τῆς θείας Εὐχαριστίας τόν λανθασμένο δρόμο στόν ὁποῖο τήν ἔχει ὀδηγήσει ἡ σύγχρονη «λειτουργική μας εὐσέβεια». «Εὐσέβεια» πού δέν τῆς ἀρέσει τό Ψαλτήριο καί γενικά τό Βιβλικό στοιχεῖο καί μαζί ἡ ἀρχαία λιτή δομή τῆς Θείας Λειτουργίας, ἀλλά ἐρανίζεται ἓνα στίχο ἀπό δῶ κι ἓνα ἀπό κεῖ, πού «σκανδαλίζεται» μέ λέξεις καί φράσεις κατά τήν ἀνάγνωση τοῦ Εὐαγγελίου, δέν λείει τίποτα χωρίς «ἀκροατήριο» καί μικρόφωνο, δέν ξέρει γιά Κατηχούμενους, δέν τήν ἐνδιαφέρει ἡ μνημόνευση ὀνομάτων ζώντων, ἀσθενῶν, ἐμπερίστατων ἀδελφῶν καί κεκοιμημένων, ἀντιστέκεται στίς παρατηρήσεις τῆς Θεολογίας καί τῆς Λειτουργικῆς, θεωρώντας τήν «παράδοση» ὡς Παράδοση καί γενικά δέν ἔχει λειτουργική παιδεία, ἀρκεῖ νά ικανοποιηθοῦν οἱ θρησκευτικές ἀνάγκες τοῦ ποιμνίου, ἐκφραζόμενες ὡς ἐπί τό πλεῖστον στήν τέλεση μιᾶς ἀρτοκλασίας. Ἡ ἐκκοσμίκευση σέ ὅλη τή μεγαλοπρέπειά της, «Κι ὅταν ἔχουμε μιά ἐκκοσμιευμένη Ἐκκλησία καί ἱερωσύνη, ἡ καθόλου λειτουργική ζωή, πού βρίσκει τήν ἀνακεφαλαίωση καί τήν τελείωση της στή λειτουργία τῆς Εὐχαριστίας, κατάντησε μιά συνήθης ἢ τυπική, καί αὐτή περιορισμένη, ἐπανάληψη στό περιθώριο τῆς πολυάσχολης ἱερωσύνης τοῦ

κλήρου, εκείνη πού κέντρο της δέν ἔχει τήν Ἁγία Τράπεζα, ἀλλά τό ἐνοριακό γραφεῖο»⁵. Πανεπιστημιακός καθηγητής εἶπε πρό καιροῦ, ἄς μή μᾶς φανεῖ παράξενο ἂν φάλλουμε κάποτε στό μέλλον καί τόν Ἐθνικό μας Ὑμνο ἀντί γιά Κοινωνικό!

Ἔτσι, φτάσαμε νά τελοῦμε μιάν Εὐχαριστία, πού ἀσφυκτιᾷ καί ταλαιπωρεῖται πιεζόμενη ἀφ' ἑνός ἀπό τίς ἀκολουθίες τοῦ Μεσονυκτικοῦ, τοῦ Ὅρθρου, ἰδιαίτερα τῆς Ἀρτοκλασίας καί μάλιστα κατά τίς ἀρχαίες μεγάλες Δεσποτικές καί Θεομητορικές ἑορτές καί ἀφ' ἑτέρου ἀπό τίς δικές μας ἐπιλογές καί προτιμήσεις, πού ἐπιτείνουν τήν ἐκκοσμίκευση τῆς Ἐκκλησίας καί τήν ταύτισή της μέ τόν παρόντα κόσμον καί αἰῶνα. «Χάσαμε τόν εἰκονισμό τῶν

ἐσχάτων στή Λειτουργία μας, εἴτε γιατί τήν παραφορτώσαμε μέ τύπους πού δέν ἐκφράζουν τόν ἐρχομό τῆς Βασιλείας, εἴτε γιατί ἀφαιροῦμε ἢ ἀνακατεῦομε τά δομικά στοιχεῖα τῆς Λειτουργίας, καί ἀλλοιώνουμε ἔτσι ἐπικίνδυνα τόν ἐσχολογικό της χαρακτῆρα»⁶. Πάντως, ὁ π. Σμέμαν μᾶς ἔχει ἀφήσει μιᾷ σημαντικότερη παρατήρηση στό τέλος τοῦ βιβλίου του *Εὐχαριστία*, τήν ὁποία, καλοπροαίρετα, θέτουμε ὑπ' ὄψιν κάθε ἐνδιαφερόμενου ἀνώτερου καί κατώτερου κληρικοῦ καί σ' ὅλο τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας: «Κάθε τι πού ἀφορᾷ τήν Εὐχαριστία, ἀφορᾷ τήν Ἐκκλησία, καί ὅ,τι ἀφορᾷ τήν Ἐκκλησία ἀφορᾷ τήν Εὐχαριστία, καί κάθε πάθηση στή Λειτουργία ἐπιδρᾷ στήν πίστη καί σέ ὅλη τή ζωή τῆς Ἐκκλησίας»⁷.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Ἰ. Φουντούλης, *Λειτουργική Α'*, ὁ.π., σ. 150. 2. Γ. Φίλιας, *Παράδοση καί Ἐξέλιξη στή Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας*, ὁ.π., σ. 290. 3. Ἰ. Φουντούλης, *Λειτουργική Α'. Εἰσαγωγή στή Θεία Λατρεία*, ὁ.π., σ. 307-309. 4. John Meyendorf, *Byzantine Theology*, ὁ.π., σ. 119-120: "By accepting monastic spirituality as a general pattern for its worship, the Christian East as a whole expressed the eschatological meaning of the Christian message. The very magnitude of the liturgical requirements described in the Typikon, the impossibility for an average community to fulfill them integrally, and the severity of penitential discipline implied in the liturgical books always served as a safeguard against any attempt to identify the church too closely with the present aion, and as a signpost of the Kingdom to come. If properly understood, the Eastern liturgy places the Church in a permanent eschatological tension" (ἡ μετάφραση δική μας). 5. Μιχ. Καρδαμάκης, «Ἱερωσύνη καί ἐκκοσμίκευση», στό Γ. Φίλιας, *Παράδοση καί Ἐξέλιξη στή Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας*, ὁ.π., σ. 256. 6. Μητρο. Περγάμου Ἰωάννης (Ζηζιούλας), «Εὐχαριστία καί Βασιλεία τοῦ Θεοῦ», ὁ.π., 49 (1994), σ. 14. 7. Σμέμαν, ὁ.π., σ. 256.

Ἀριστερά: Ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ, λεπτομέρεια ἀπό τόν διάκοσμον τῶν ἐνδυμάτων του

Δεξιά: Λεπτομέρεια ἀπό ψηφιδωτό πού εἰκονίζει τό ὄνειρον τοῦ Ἰακώβ

Ἡ θεολογία καί τό πανεπιστήμιο*

π. Δημητρίου Μπαθρέλλου

Ἐφημ. Ἱ.Ν. Ἀναλήψεως Ντράφι - Ἐπισκ. Καθηγητοῦ Παν. Emory

Τό πανεπιστήμιο ἀποτελεῖ γέννημα-θρέμμα τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, μετεξέλιξη τῆς παιδείας πού παρήχθησαν οἱ καθεδρικοί ναοί καί τά μεσαιωνικά μοναστήρια. Βασικός σκοπός τῆς παιδείας αὐτῆς ἦταν νά ἐξοπλίσει τοὺς χριστιανούς μέ τίς δεξιότητες πού ἀπαιτοῦνταν γιά τήν κατανόηση καί τήν ἐρμηνεῖα τῆς Βίβλου. Ἰδίως στά μοναστήρια, ἡ ἀνάγνωση (*lectio*) συνδυαζόταν μέ τόν πνευματικό στοχασμό (*meditatio*), τήν προσευχή (*oratio*) καί τελικά τήν πνευματική “θεωρία” (*contemplatio*) τοῦ κόσμου καί τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία δέν ἀποτελοῦσε ἐπίτευγμα ἀλλά δῶρο, γιά τήν ἀποδοχή, ὡστόσο, τοῦ ὁποίου θά μποροῦσε κανεῖς νά προετοιμαστεῖ.

Στό ὑπόβαθρο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ιδεώδους τῆς ἐποχῆς δέσποζε ἡ ἀριστοτελική διάκριση ἀνάμεσα στόν πρακτικό καί τόν θεωρητικό βίο. Ὁ πρακτικός βίος εἶναι ἐκεῖνος τῆς ἐργασίας, τῆς πολιτικῆς, τῆς οἰκονομίας κ.λπ. Ὁ θεωρητικός βίος ἐστιάζει στήν ὀρθή θέαση τῶν πραγμάτων. Ἀντίστοιχα, ἡ πρακτική γνώση ἀποβλέπει στήν ἄσκηση πρακτικῶν, ἐπαγγελματικῶν κ.λπ. δραστηριοτήτων, ἐνῶ ἡ θεωρία ἀποσκοπεῖ στή

γνώση τῶν πραγμάτων καί τελικά τοῦ Θεοῦ. Ἡ πρώτη σχετίζεται μέ τή λογική καί τή φρόνηση. Ἡ δεύτερη μέ τόν νοῦ καί τή σοφία. Ἡ πρακτική παιδεία παρέχεται χάριν ἑνός σκοποῦ, λ.χ. τήν ἐπίλυση ἑνός προβλήματος ἢ τήν ἄσκηση ἐπαγγέλματος. Ἡ θεωρητική παιδεία ὑπάρχει χάριν τῆς γνώσης καθαυτῆν καί ἀποτελεῖ αὐταξία.

Ἡ παιδεία στήν ὑψιστή μορφή της συνδέεται μέ τόν θεωρητικό βίο, πού προϋποθέτει τήν ἀπόσυρση ἀπό τόν πρακτικό. Γι’ αὐτό ἄλλωστε καί τό μεσαιωνικό πανεπιστήμιο κατανοοῦνταν ὡς *schola*, ἀπό τήν ἑλληνική λέξη “σχολή”, πού σημαίνει τή διακοπή τῶν καθημερινῶν βιοτικῶν δραστηριοτήτων (ἀκόμα καί σήμερα, ὅταν τελειώνει τό ἐργασιακό μας ὠράριο λέμε ὅτι “σχόλασα”), καί ἐπίσης ἀναφερόμαστε σέ πανεπιστημιακές σχολές). Ὁ Ἀριστοτέλης θεωροῦσε ὅτι ὁ πρακτικός βίος ὑπῆρχε χάριν τοῦ θεωρητικοῦ: «ἀσχολούμεθα γάρ ἵνα σχολάζωμεν». Ἀντίστοιχα, ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος δήλωνε ὅτι «ἐμοὶ δὲ μεγίστη πρᾶξις ἐστίν ἡ ἀπραξία». Ἡ σχολή ὡς ἐνασχόληση μέ τή γνώση τῆς δημιουργίας καί τελικά τοῦ Θεοῦ κατα-

* Τό κείμενο πού ἀκολουθεῖ βασίζεται στή μελέτη τοῦ Andrew Louth, "Theology, Contemplation, and the University", στό *Selected Essays, II Studies in Theology*, Ὁξφόρδη: Oxford University Press 2023.

ξίωνε και όλοκλήρωνε τόν άνθρωπο ως άνθρωπο, πέρα από τίς πρακτικές, βιολογικές του διαστάσεις και ανάγκες.

Τό σύγχρονο φρόνημα και μοντέλο ζωής έχει ανατρέψει αυτή τήν ιεραρχία. Δέν προέχει πιά ή “σχολή” αλλά ή εργασία. Η διακοπή τής εργασίας συχνά θεωρείται αναπόφευκτη παρενέργεια, σκοπός τής οποίας είναι ή ανάγκη των άπαιτούμενων δυνάμεων για τή συνέχισή της. Αλλά και ή “σχολή” δέν έχει συνήθως τόν χαρακτήρα τής άφοσίωσης στη “θεωρία” τής αλήθειας αλλά στην ξεκούραση ή τή διασκέδαση (ας αναλογιστούμε πώς ό σύγχρονος άνθρωπος “άξιοποιεί” τίς καθιερωμένες θρησκευτικές άργίες). Η “φυσική θεωρία”, ή πνευματική δηλαδή γνώση του κόσμου και τελικά του Θεού, πού χαρακτηρίζει τή βυζαντινή και μεσαιωνική παράδοση, μάς είναι έν πολλοίς ξένη άκόμα και ως ιδέα. Αντίστοιχα, οι λεγόμενες “έλευθερίες” τέχνες (*liberal arts*), σέ αντίθεση μέ τίς ύποταγμένες σέ πρακτικούς σκοπούς (*servile arts*), συνήθως δέν άποτελούν προτεραιότητα.

Έπιπλέον, στους νεότερους χρόνους τό πανεπιστήμιο άρχισε νά κατανοείται όχι πιά μέ όρους “σχολής” αλλά μέ όρους διανοητικής “εργασίας”. Ό λόγος απέκτησε πρωτοκαθεδρία έναντι του νοϋ, ή πράξη έναντι τής θεωρίας, και ή εργασία έναντι τής “σχολής”. Τό σχολείο και τό πανεπιστήμιο, από χώροι “σχολής” χάριν τής αλήθειας, άρχισαν νά γίνου-

νται χώροι πνευματικής “εργασίας”, μέ άπώτερο σκοπό τήν άπόκτηση δεξιοτήτων για τήν άσκηση επαγγέλματος. Τό χρήσιμο κατέστη σημαντικότερο από τό αληθινό. Σ’ αυτό όφείλεται και ή σύγχρονη κρίση των ανθρωπιστικών έπιστημών. Σέ ένα πολιτισμό όπου όλα τείνουν νά αξιολογούνται μέ κριτήριο τήν παραγωγή, τήν οικονομία, και τήν αύξηση του ΑΕΠ, έπιστήμες όπως ή φιλοσοφία ή ή θεολογία μετακινούνται από τό κέντρο στο περιθώριο. Οι θεολογικές σχολές, πού από τά χρόνια του μεσαιώνα μέχρι τίς άρχές του προηγούμενου αιώνα θεωρούνταν ως οι σημαντικότερες, έχουν ύποβαθμιστεί, ένω τό σχολικό μάθημα των θρησκευτικών έκλαμβάνεται ως δευτερεύον, άν όχι άχρηστο – χωρίς νά γίνεται αντιληπτό ότι αυτός ό χαρακτηρισμός (“άχρηστο”) άποτελεί στην πραγματικότητα έπαινό του.

Έχουμε, ώστόσο, ανάγκη νά επανέρουμε τήν άξία τής σχολής πού έξανθρωπίζει και τής θεωρίας πού μεταμορφώνει. Χρειαζόμαστε μαθήματα και σχολές πού θά είναι από πρακτική άποψη “άχρηστα”, άκριβώς διότι θά εστιάζουν στα ουσιώδη τής ζωής, πέρα από τίς αναπόδραστες βιολογικές μας ανάγκες. Ό έλεύθερος χρόνος από ευκαιρία για διασκέδαση και καταναλωτισμό θά μπορούσε νά στραφεί και πάλι στην καλλιέργεια του θεωρητικού βίου. Η κλήση «σχολάσατε και γνώτε ότι έγώ ειμι ό Θεός» άπευθύνεται και σ’ έμάς.

Τά άπύθμενα πηγάδια τής σωτηρίας Σχόλια στό Γ' άνάγνωσμα τοῦ Μεγάλου Άγιασμοῦ: Ησα 12:3-6

Μιλτιάδου Κωνσταντίνου

Όμ. Καθηγ. Α.Π.Θ. - Άρχ. Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου τής ΜτΧ Ἐκκλησίας

Τό τρίτο άνάγνωσμα τής Άκολουθίας τοῦ Μεγάλου Άγιασμοῦ προέρχεται άπό τό κεφάλαιο 12 τοῦ βιβλίου τοῦ προφήτη Ἡσαΐα, μέ τό όποίο ολοκληρώνεται ό πρώτος κύκλος τών προφητειών του. Ἡ όλη ένότητα κλείνει μέ δύο ύμνους πού άρχίζουν μέ τή φράση «Καί έρεΐς έν τῇ ήμέρα εκείνη» (στχ 1 καί 4). Πρόκειται γιά τήν ήμέρα πού προαναγγέλλεται στό κεφάλαιο πού προηγούνται. Εΐναι ή ήμέρα κατά τήν όποία τά έθνη «συγκόψουσι τάς μαχαΐρας αὐτῶν εΐς άροτρα καί τάς ζιβύνας αὐτῶν εΐς δρέπανα, καί οὐ λήφεται έθνος έπ' έθνος μάχαιραν, καί οὐ μῆ μάθωσιν έτι πολεμεΐν» (2:4), εΐναι ή ήμέρα κατά τήν όποία «ταπεινωθήσεται πᾶς άνθρωπος, καί πεσεΐται ύψος ανθρώπων, καί ύψωθήσεται Κύριος μόνος» (2:11 καί 17), εΐναι ή ήμέρα κατά τήν όποία «έκβαλεΐ άνθρωπος τά βδελύγματα αὐτοῦ τά άργυρά καί τά χρυσά, ἃ έποίησαν προσκυνεΐν» (2:20), κι άκόμα ή ήμέρα κατά τήν όποία «... άφελεί Κύριος τήν δόξαν τοῦ ίματισμοῦ αὐτῶν καί τοὺς κόσμους αὐτῶν ... καί οΐ ισχύοντες ύμῶν μαχαΐρα πεσοῦνται, καί ταπεινωθήσονται ...» (3:18,25). Εΐναι μιά ήμέρα κρίσης καί σωτηρίας, μιά ήμέρα πού ό Θεός καλεΐ

τόν λαό του πρὸς τά έμπρός, καθώς, όπως έμφατικά τονίζεται στό προηγούμενο κεφάλαιο, «Καί έσται έν τῇ ήμέρα εκείνη ή ρίζα τοῦ Ἰεσσαΐ καί ό ανιστάμενος άρχειν έθνῶν, έπ' αὐτῷ έθνη έλπιουσι, καί έσται ή άνάπαυσις αὐτοῦ τιμή, καί έσται τῇ ήμέρα εκείνη προσθήσει Κύριος τοῦ δεΐξει τήν χεΐρα αὐτοῦ τοῦ ζηλῶσαι τό καταλειφθέν ύπόλοιπον τοῦ λαοῦ ...» (11:10-11).

Τό κεφάλαιο άντικατοπτρίζει τό κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο τής ένότητας τών κεφ 1-39. Πρόκειται γιά μιά περίοδο κατά τήν όποία ξενοι εισβολεΐς, πολιτική άστάθεια καί κρίσεις τοῦ ένός ἢ τοῦ άλλου εΐδους συντάραζαν τή ζωή τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰουδα. Οΐ άνθρωποι πρὸς τοὺς όποίους άπευθύνεται ό προφήτης Ἡσαΐας ζοῦσαν σέ έναν κόσμο πού ἦταν άπρόβλεπτος καί έκτός τοῦ έλέγχου τους.

Ό πρώτος ύμνος (στχ 1-2) εΐναι ένα άτομικό δοξολογικό ᾄσμα μέ τό όποίο ό ποιητής μέ φραστικό πού θυμίζει τήν άπελευθέρωση άπό τήν Αΐγυπτο εὐχαριστεΐ τόν Θεό έπειδή, όπως τονίζει χαρακτηριστικά: «έγένετό μοΐ εΐς σωτηρίαν» (πρβλ Εξο 15:2). Ἡ φράση παραπέμπει στήν εΐκόνα ένός μεγάλου πολεμιστή,

πού είναι αρκετά ισχυρός για να νικήσει ακόμη και τά στρατεύματα του Φαραώ, προκειμένου να ἐλευθερώσει τόν λαό του ἀπό τή δουλεία στήν Αἴγυπτο. Αὐτό πού στήν πραγματικότητα ὑπαινίσσεται ὁ προφήτης μέ τόν ὕμνο αὐτό καί μέ τήν ἐπιλογή τοῦ φραστικοῦ πού χρησιμοποιεῖ εἶναι ὅτι ὁ Θεός, παρά τή χρόνια ἀπιστία τοῦ Ἰσραήλ, παραμένει πιστός στή Διαθήκη του μέ τόν λαό του καί θά τοῦ χαρίσει μιὰ νέα ἔξοδο.

Ὁ δεύτερος ὕμνος (στχ 4-6) ἀρχίζει ἐπίσης μέ τή φράση «Καί ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ», ὅμως τώρα τό τραγούδι γίνεται συλλογικό. Ὁ προφήτης καλεῖ τόν λαό νά ὑψώσει τή φωνή του σέ δοξολογία πρός τόν Θεό: «Ἵμνεῖτε ... βοᾶτε ... ἀναγγεῖλατε ... μιμνήσθεσθε» (στχ 4). Τώρα πιά δέν εἶναι μιὰ μοναχική φωνή πού σιγοτραγουδάει μέσα στό σκοτάδι ἐναντία στόν φόβο, ἀλλά μιὰ ὀλόκληρη χορωδία πού ὑπακούει στήν πρόσκληση τοῦ χοράρχη: «Ἵμνηστε τοῦ Κυρίου τ' ὄνομα, γιατί ἔκανε ἔργα θαυμαστά· διαμνηστε τα σ' ὀλόκληρη τή χώρα» (στχ 5).

Αὐτή ἡ ὑπενθύμιση τῆς προηγούμενης ἐμπειρίας μέ τόν Θεό, τό πῶς ὁ Κύριος ἔχει ἤδη ἐνεργήσει πρός ὄφελος τοῦ λαοῦ του, εἶναι μιὰ ισχυρή ἄμυνα ἐναντία στή λαβή τοῦ φόβου, ἀλλά καί μιὰ διαβεβαίωση ὅτι ὁ Θεός δέν ἐγκατέλειψε τόν λαό του, ἐπομένως ὅσοι κατοικοῦν στή Σιών μποροῦν νά χαίρονται ἐπειδή ὁ «ἅγιος Θεός τοῦ Ἰσραήλ» ἐπέλεξε νά κατοικεῖ σ' αὐτήν (στχ 6)

Ὁ στίχος πού συνδέει αὐτούς τούς δύο ὕμνους μεταξύ τους ἀπευθύνεται στή συγκεντρωμένη κοινότητα: «Ἀντλήσετε,

λοιπόν, χαρούμενοι νερό ἀπ' τίς πηγές τῆς σωτηρίας» (στχ 3). Στό ἱστορικό του περιβάλλον, ὁ στίχος ἀναφέρεται πιθανῶς σέ μιὰ τελετουργική δραστηριότητα, κυρίως κατά τή διάρκεια τῆς γιορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας. Μέ τήν πόλη φωτισμένη, οἱ ἱερεῖς μετέφεραν μέ μιὰ τελετουργική πομπή νερό ἀπό τήν κολυμβήθρα τοῦ Σιλωάμ στήν αὐλή τοῦ ναοῦ, ὅπου ὁ ἀρχιερέας μέ τή συνοδεία μουσικῆς καί ὕμνων ἔριχνε τό νερό στό θυσιαστήριο. Πρόκειται γιά μιὰ εἰκόνα χαρᾶς στήν ὁποία παραπέμπει ὁ ποιητής μέ στόχο προφανῶς νά ἀνεβάσει τόν ἐνθουσιασμό τοῦ ἀναγνώστη.

Ὡστόσο, καθῶς συνδέει τούς δύο ὕμνους, ὁ στίχος 3 ἀποτελεῖ μιὰ ὑπενθύμιση ὅτι ἡ σωτηρία πού προσφέρει ὁ Θεός εἶναι θεμελιώδης γιά τή ζωή, τόσο βασική γιά τήν ἐπιβίωση ὅσο τό νερό πού πέφτει ἀπό τόν οὐρανό καί ἀναβλύζει ἀπό τή γῆ. Ἡ προσφορά σωτηρίας ἀπό τόν Θεό εἶναι ἀναζωογόνηση γιά τούς πνευματικά ξεραμένους ἀνθρώπους καί δύναμη, ὥστε νά ἐπιλέξουν μιὰ στάση ἐμπιστοσύνης ἀντί γιά φόβο ἢ ἀπελπισία, ὅταν ἡ ζωή φέρνει καταστάσεις καί γεγονότα πέρα ἀπό τόν ἔλεγχό τους. Τήν ἴδια εἰκόνα θά χρησιμοποιήσει ὁ προφήτης γιά νά ἐνθαρρύνει τόν ἐξόριστο στή Μεσοποταμία λαό, μεταφέροντάς του τά λόγια τοῦ Θεοῦ:

Τότε θ' ἀναγαλλιάσουν οἱ φτωχοί καί οἱ ἀδύνατοι·

γιατί ὅταν θ' ἀναζητήσουν νερό καί δέν θά ὑπάρχει, καί ἡ γλῶσσα τους ἀπό τή δίψα θά 'χει ξεραθεῖ,

ἐγὼ ὁ Κύριος ὁ Θεός,
 ἐγὼ ὁ Θεός τοῦ Ἰσραήλ
 θά τούς ἀκούσω
 καί δέν θά τούς ἐγκαταλείψω.
 Ἀλλά θ' ἀνοίξω στά βουνά ποτάμια
 καί πηγές καταμεσῆς στίς πεδιάδες·
 τήν ἔρημο μέ λίμνες θά γεμίσω,
 τή γῆ τή διψασμένη μέ κανάλια νεροῦ
 (Ἡσα 41:16δ-18).

Ὅπως ἡ ἔκφραση «πηγές τῆς σωτηρίας» στόν στίχο 12:3 ὑποδηλώνει μιὰ ἄφθονη παροχή, πού ξεχειλίζει γιά νά ἀπαλύνει τίς γλώσσες πού ἔχουν στεγνώσει ἀπό τόν φόβο καί νά ὑγραίνει τά χεῖλη, ὥστε νά μποροῦν νά ψάλλουν μελωδίες δοξολογίας διακηρύσσοντας στά ἔθνη τά ἔνδοξα ἔργα τοῦ Κυρίου (στχ 4), ἔτσι καί στό Ἡσα 41:17 ὑπόσχεται ὁ Θεός ὅτι θ' ἀνοίξει στά βουνά ποτάμια καί πηγές στίς πεδιάδες. Καί, βέβαια, ἀκριβῶς κατά τή γιορτή της Σκηνοπηγίας καί μέ ἀφορμή τήν ἴδια τελετή θά διακηρύξει ὁ Χριστός ὅτι «Ὅποιος διψάει, νά ῥθει σ' ἐμένα καί νά πιεῖ. Μέσα ἀπό κεῖνον πού πιστεύει σ' ἐμένα, καθώς λέει ἡ Γραφή, ποτάμια ζωντανό νερό θά τρέξουν» (Ἰωα 7:37γ-38). Καί, ὅπως ὁ ἴδιος, κατά τόν διάλογό του μέ στή Σαμαρείτιδα, θά ἀποκαλύψει στή συνομι-

λήτριά του: «Ὅποιος πιεῖ ἀπό τό νερό πού θά τοῦ δώσω ἐγὼ δέν θά διψάσει ποτέ, ἀλλά τό νερό πού θά τοῦ δώσω θά γίνεῖ μέσα του μιὰ πηγὴ πού θ' ἀναβλύζει νερό ζωῆς αἰώνιας» (Ἰωα 4:14). Δέν εἶναι, λοιπόν, τυχαῖο ὅτι μέ τήν ἴδια ἀκριβῶς εἰκόνα ὀλοκληρώνεται ἡ Ἁγία Γραφή: «Ὑστερα ὁ ἄγγελος μοῦ ἔδειξε τό ποτάμι μέ τό ζωογόνο νερό, λαμπερό σάν κρύσταλλο, νά ἀναβλύζει ἀπό τόν θρόνο τοῦ Θεοῦ καί τοῦ Ἄρνιου ... Τό Πνεῦμα καί ἡ νύφη λένε: "Ἔλα". Κι ὅποιος ἀκούει ἅς πει: "Ἔλα". Ὅποιος διψάει ἅς ἔρθει, ὅποιος θέλει ἅς πάρει δωρεάν τό νερό τῆς ζωῆς» (Ἀπο 22:1,17).

Ἡ γιορτή των Θεοφανίων μέ τόν ἀγιασμό τῶν ὑδάτων ἔρχεται νά ὑπενθυμίσει πρὸς πᾶσα κατεύθυνση ὅτι τά πηγάδια τῆς σωτηρίας, τό νερό τῆς χαριτωμένης παρουσίας τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀπύθμενα, ἀτελείωτα καί ἔχουν τή δυνατότητα νά ἀποκαταστήσουν τή ζωντάνια σέ ἕναν κόσμο πού πεθαίνει ἀπό τή δίψα καί κατακλύζεται ἀπό τίς πλημμύρες τῆς καταστροφῆς. Τό νερό τῆς σωτηρίας πού ρέει μέ τήν ἴδια τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ ἔρχεται ξανά στόν κόσμο σέ ἀτελείωτη παροχή γιά νά ἱκανοποιήσει τίς βαθύτερες ἀνάγκες τῆς ἀνθρωπότητας· ἀρκεῖ αὐτή νά τό ἀντλήσει.

Ἡ δημιουργία
 τῶν φυτῶν,
 λεπτομέρεια

Ἡ Ὑπαπαντή τοῦ Κυρίου

π. Ἰωάννου Σκιαδαρέση
Καθηγητοῦ Α.Π.Θ.

Ο Παλαιδιαθηκικός νόμος: καθαρισμός τῆς λεχοῦς καί ἀφιέρωση τοῦ πρωτοτόκου. Ἡ ἑορτή τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου, γιά τήν ὁποία μιλάει μόνο ὁ Εὐαγγελιστής Λουκᾶς (2, 22-38), προέκυψε ἀπό ἐφαρμογή τοῦ νόμου πού ἐπέβαλλε τόν καθαρισμό κάθε γυναίκα, ἡ ὁποία γέννησε πρῶτο παιδί, καί τοῦ νόμου τῆς ἀφιέρωσης τῶν πρωτοτόκων στόν Ναό. Αὐτή ἡ δευτέρη περίπτωση εἶναι πού μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο στό παρόν ἄρθρο.

Τό πρῶτο ἀνάγνωσμα, τό ὁποῖο ἀκούμε στόν ἑσπερινό ἀποτελεῖ συρραφή περικοπῶν ἀπό τά βιβλία τῆς Ἐξόδου, τοῦ Λευιτικοῦ καί τῶν Ἀριθμῶν. Τό ἀνάγνωσμα ἐκθέτει τά παλαιδιαθηκικά συμβάντα, πάνω στά ὁποῖα στηρίζεται ἡ γιορτή τῆς Ὑπαπαντῆς. Μᾶς λέει, λοιπόν, ὅτι ὁ νόμος τῶν πρωτοτόκων καθόριζε ὅτι κάθε ἀρσενικό, πού θά ἀνοίγε τή μήτρα τῆς μάνας του, ἀφιερωνόταν στόν Θεό. Ἡ ἀφιέρωση αὐτή γινόταν σέ ἀνάμνηση τοῦ θανάτου τῶν πρωτότοκων τῶν Αἰγυπτίων καί τῆς ἀποφυγῆς τῆς θανάτωσης, ἀπό τόν ἄγγελο, τῶν πρωτότοκων τῶν Ἰσραηλιτῶν, μέ τή χρίση τῶν παραστάδων τῶν θυρῶν διά τοῦ αἵματος τοῦ ἀρνίου, πού ἔσφαξαν τό βράδυ τῆς Ἐξόδου.

Ὅρατό σημάδι τῆς προσφορᾶς καί ἀφιέρωσης τῶν πρωτοτόκων ἦταν ἡ προσφορά ἀπό τούς γονεῖς χρονιαρίου ἀμνοῦ, ἂν ἦταν πλούσιοι, ἢ πουλερικῶν, ἂν ἦταν πτωχοί. Αὐτά προσφέρονταν ὡς θυσία ὀλοκαυτωμάτων καί ὡς ἐξιλαστήρια. Οἱ πτωχοί γονεῖς τοῦ Χριστοῦ προσφεραν τή θυσία πού προβλεπόταν γιά τήν περίπτωσή τους.

Μαζί –καί αὐτό εἶναι πού ἀκούγεται πολύ σπάνια στά κηρύγματα– προσφέρονταν, σύμφωνα μέ τήν Π. Διαθήκη (Ἀριθ. 18,16) 57,11 γραμ. ἀργύρου, (πέντε σίκλοι πού ἰσοδυναμοῦσαν μέ μεροκάματα εἴκοσι ἡμερῶν). Αὐτή τή σχετικά μεγάλη προσφορά δέν ἔκαναν οἱ γονεῖς τοῦ Χριστοῦ. Ὅχι ὁμως γιατί ἦταν φτωχοί, ἀλλά γιά ἄλλο, ὅπως θά δοῦμε, λόγο. Νά σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ὁ Λουκᾶς περιέργως δέν λέει κάτι γιά τήν ἐπί πλέον αὐτή προσφορά πού ἦταν ὑποχρεωμένοι οἱ γονεῖς τοῦ πρωτότοκου νά προσφέρουν. Νά ὑποθέσουμε ὅτι ὡς ἐθνικός ἀγνοεῖ τήν πλήρη Ἑβραϊκή νομοθεσία ἢ ὅτι τήν γνωρίζει μέν, ἀλλά δέν τήν ἀναφέρει.

Τό νόημα τῆς προσφορᾶς. Τό νόημα τῆς ἐπί πλέον προσφορᾶς τοῦ ἀργύρου ἦταν τό ἐξῆς: Τά πρωτότοκα, μέ

τήν πράξη τῆς ἀφιέρωσης, ἀνῆκαν πιά στον Θεό. Μέ τον ἄργυρο, πού ἔδιναν οἱ γονεῖς, ἐξαγόραζαν τά παιδιά πού πρόσφεραν στον Θεό. Τά ἔπαιρναν δηλαδή, μετά τήν ἀφιέρωσή τους, πίσω. Ἔτσι, ἐνώ θά ἔπρεπε νά θυσιαστοῦν, οἱ γονεῖς τά ξανάπερναν ζωντανά πίσω καί ζοῦσαν στήν κοινωνία. Ὁ Θεός δηλαδή δέν ἀπαιτοῦσε, πέραν τῆς ἀφιέρωσης, αἱματηρή θυσία. Δεχόταν τή θυσία τῶν πρωτοτόκων συμβολικά· ὄχι πραγματικά. Ἐπέτρεπε στους γονεῖς νά ἐξαγοράζουν τό πρωτότοκο καί αὐτό νά ζεῖ στήν κοινωνία.

Ἡ μὴ προσφορά τοῦ ἀργύρου γιά τόν Χριστό. Ἡ μὴ μνεία τῆς προσφορᾶς τοῦ ἀργύρου ἐκ μέρους τοῦ Ἰωσήφ καί τῆς Θεοτόκου σημαίνει ὅτι ὄντως δέν ἔγινε στήν περίπτωση τοῦ Ἰησοῦ. Δέν χρειαζόταν νά γίνει, γιατί δέν ἔγινε ἐξαγορά του. Ἡ ἀφιέρωση τοῦ Ἰησοῦ στον Θεό Πατέρα ἔγινε ὄχι συμβολικά, ἀλλά πραγματικά· ἡ δέ προβλεπόμενη ὡς πρωτότοκου θυσία του θά γινόταν πραγματικά ἀποδεκτὴ ἀπὸ τόν Θεό στήν ὥρα της, τριάντα τρία χρόνια ἀργότερα.

Ὁ Χριστός, πρωτότοκος τῆς κτίσεως. Στό γεγονός τῆς Ὑπαπαντῆς εἴχαμε διαφορά καί στον προσφερόμενο. Προσφέρθηκε ὁ κατ' ἐξοχὴν πρωτότοκος, «ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως», ὁ Χριστός, ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀφιέρωση καί προσφορά αὐτῆ τοῦ Χριστοῦ ἦταν συνεπῶς ἐντελῶς ἀλλιιώτικη. Ἀπὸ τήν εὐαγγελικὴ ἀφήγησή της φαίνεται ὅτι δέν θά εἶναι συμβολική, ἀλλά πραγματική. Ὁ Θεός θά κάνει σύντομα ἀποδεκτὴ, ρεαλιστι-

κά, τή θυσία του. Γι' αὐτό καί οἱ γονεῖς του δέν ἐξαγόρασαν τόν Χριστό. Γι' αὐτό δέν πρόσφεραν στον Ναό τά 57, 11 γραμ. ἀργύρου.

Μιά λειτουργική ἐπιβεβαίωση. Στήν ἀκολουθία τοῦ Ὁρθρου τῆς Μ. Πέμπτης, μετά τήν ἔξοδο τοῦ σταυρωμένου Ἰησοῦ, φάλλουμε τό ἄκρως συγκινητικό κάθισμα: «Ἐξηγόρασας ἡμᾶς, ἐκ τῆς κατάρτας τοῦ Νόμου, τῷ τιμίῳ σου αἵματι· τῷ σταυρῷ προσηλωθεὶς καί τῇ λόγχῃ κεντηθεὶς, τὴν ἀθανασίαν ἐπήγασας ἀνθρώποις· σωτὴρ ἡμῶν δόξα σοι». Μέ αὐτό ἐπαναλαμβάνουμε τό Παύλειο «Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρτας τοῦ νόμου γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα» (Γαλ 3,13). Ὁ Χριστὸς ἐπομένως μᾶς ἀγόρασε ὅλους, μέ τό τίμιον αἷμα του, ὅπως φάλλουν στήν καινὴν ὠδή τους τά τέσσαρα ζῶα καί οἱ εἴκοσι τέσσαρες πρεσβύτεροι στον Χριστό, τό «ἐσφαγμένον ἀρνίον» τῆς Ἀποκάλυψης («ὅτι ἐσφάγης καί ἠγόρασας τῷ θεῷ ἐν τῷ αἵματί σου ἐκ πάσης φυλῆς καί γλώσσης καί λαοῦ καί ἔθνους» (5, 8,9). Δέν ἐξαγοράσθηκε ἐκεῖνος οὔτε ἀπὸ τούς γονεῖς του, οὔτε ἀπὸ κανένα ἀπὸ μᾶς.

Τά δύο πρόσωπα προφητεύουν γιά τόν Χριστό. Τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ ὄρισε δύο ἀνθρώπους νά εἶναι παρόντες καί μάρτυρες τῆς εἰσόδου τοῦ Χριστοῦ στον Ναό. Αὐτοὶ ἦταν ὁ Συμεὼν καί ἡ Ἄννα, λευκασμένοι στήν προσδοκία, στήν ἀναμονή, στή λαχτάρα. Αὐτοὶ ὑποδέχονται τόν Χριστό καί δίνουν τό στίγμα τοῦ βρέφους Ἰησοῦ. Αὐτοὶ μιλοῦν γιά τήν πορεία του πάνω στή γῆ καί τόν Σταυ-

ρό του. Προφητεύουν τήν ἐπερχόμενη θυσία του, μάλλον τήν ἐναρξάμενη ἀπό τήν ἐμβρυακή ἡλικία σταυρική του πορεία καί τή λύτρωση, πού προέκυψε ἀπό τόν Σταυρό.

Ὁ Συμεών προφήτευσε α) ὅτι ὁ Χριστός «κεῖται εἰς πτώσιν καί ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ καί εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον» καί β) ὅτι «τήν ψυχὴν» τῆς Θεοτόκου θά διέλθει «ρομφαία, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί».

Ἀπό τά προφητικά αὐτά λόγια διαφαίνεται ποιά εἶναι ἡ προοπτική τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμο: ὅτι θά εἶναι αὐτός πού δέν θά μπορεῖς νά προσπεράσεις. Ὅτι οἱ ἄνθρωποι δέν θά εἶναι οὐδέτεροι ἀπέναντί του. Αὐτός θά «κεῖται εἰς πτώσιν καί ἀνάστασιν πολλῶν», εἰς τό διηνεκές. Τό πρόσωπο καί ἡ διδασκαλία του δέν θά ἀφήνουν ἀδιάφορο κανένα. Ἡ παρουσία του στόν κόσμο θά ἐγκαινιάσει μόνιμη κρίση. Θά φέρει ἀνάμεσα στόν κόσμο, ὅχι τήν εἰρήνη, ἀλλά τήν «μάχαιραν» (Μθ 10,34).

Τό ἀκόμη πιό ἰσχυρό πού εἶπε ὁ Συμεών ἦταν τά λόγια του πρὸς τήν σιωπῶσα Θεοτόκον, μητέρα τοῦ Κυρίου: «Τὴν καρδιά σου θά διέλθῃ ρομφαία». Λόγια, πού θα συντηρήσει πάντα στήν καρδιά της καί πού κορυφώνονται στόν Σταυρό τοῦ Γολγοθᾶ.

Καί ἡ προφήτις Ἄννα συνομολογοῦσε μέ τόν Πρεσβύτερ Συμεών καί μιλοῦσε γιά τό προσφερόμενο παιδί σέ ὄλους, ὅσοι στήν Ἱερουσαλήμ περίμεναν τή λύτρωση.

Στή γιορτὴ στίγμα ὁ Σταυρός. Ἡ γιορτή, λοιπόν, τῆς Ὑπαπαντῆς δέν εἶναι μιὰ γιορτὴ παιδική, πού ἔχει ὅλα τά γνωρίσματα τῆς παιδικότητας: τρυφερότητα, ξεγνοιασιά κ.λπ. Ἀντίθετα εἶναι ἕνα γεγονός, ἐνταγμένο στό συνολικό ἐν Χριστῷ γεγονός, πού εἶναι γεγονός πρώτιστα Σταυροῦ καί ἔπειτα Ἀναστάσεως. Μέ τό γεγονός τῆς Ὑπαπαντῆς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ «νηπιάσας δι' ἐμέ», πραγματοποιεῖ ἀπό τή βρεφικὴ ἡλικία ἕνα ἀκόμη βῆμα πρὸς τόν Σταυρό. Μπῆκε καί πορεύεται σέ σταυρικό μονοπάτι. Αὐτό τό μονοπάτι, πού ἄρχισε μέ τήν ἐναρξὴ πραγματοποίησης τοῦ προαιώνιου σχεδίου τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου.

Εἶναι ἕνα γεγονός καί μιὰ γιορτὴ χαρμολύπης, ὅπως ὅλα τά δεσποτικά καί θεομητορικά γεγονότα τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἡ γιορτὴ τῆς Ὑπαπαντῆς καί μεῖς. Ὅπως οἱ δύο ὑπέργηροι ἄνθρωποι περίμεναν τότε τήν παράκληση τοῦ Ἰσραὴλ καί εἶχαν στήν καρδιά τους διατηρήσει ἄσβεστη τήν ἐλπίδα γιά τήν ἐπερχόμενη λύτρωση ἔτσι καί μεῖς, νά ζοῦμε τώρα προσδοκώντας. Αὐτός, ὁ τότε ἀναμενόμενος, εἶναι καί σήμερα καί πάντα «ὁ πάλιν ἐρχόμενος». Στήν ὑποδοχή, λοιπόν, τοῦ Χριστοῦ ὅλη ἡ προσμονή μας.

Ἐμεῖς, πού ἀγαπήσαμε τήν ταπεινὴ πρώτη ἐπιφάνειά του νά προσδοκοῦμε μέ λαχτάρα καί τή δεύτερη ἔνδοξη ἔλευσή του. Νά ἀναφωνοῦμε διαρκῶς: τό «Ἐρχου Κύριε Ἰησοῦ» τῆς Ἀποκαλύψεως (22, 20).

Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, ΝΗ' Ἡ ἀγάπη ὡς ὄντολογικό στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου, Β'

Δημήτρη Μαυρόπουλου

Μετά ἀπό τίς γενικές προσεγγίσεις πού κάναμε στό περασμένο ἀρθρίδιο, ὡς πρὸς τόν ὄρο *ἀγάπη*, ἃς δοῦμε πιά συγκεκριμένα τά δεδομένα πού ὑπάρχουν στό 13^ο κεφ. τῆς *Α' Πρὸς Κορινθίους* ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, γνωστοῦ ὡς «Ὑμνος τῆς ἀγάπης». Ὁ Παῦλος ἐπιθυμεῖ νά ἐπαναδιατυπώσει τούς ὅρους τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ὑπενθυμίζει τὴν προέλευσή της καὶ τὸ περιεχόμενό της: ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι σχέση μέ τόν Χριστό, κοινωνία μαζί του – τόν «τρῶμε» καὶ τόν «πίνουμε». Αὐτό σημαίνει ὅτι συμμετέχουμε στὸν θάνατο τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ προσωπικοῦ μας βιολογικοῦ θανάτου, ἀλλά καὶ στή μέλλουσα ἀνάστασή μας πού ἀναμένουμε κατὰ τὴ δεύτερη παρουσία του, ὡς μέλη τοῦ σώματός του. Ἐκ πρώτης ὄψεως, φαίνεται ὅτι μιὰ τέτοια συνθήκη ἐνεργεῖται «κατὰ αὐτόματο τρόπο» – θά τολμοῦσα νά πῶ «κατὰ μηχανικό τρόπο» – ἐφόσον ἐκτελῶ τὸ θρησκευτικό μου καθήκον νά ἀναφέρομαι στὸν Χριστό. Μιὰ τέτοια ἀντίληψη λειτουργήσε στό παρελθόν, λειτουργεῖ ἐπίσης μέχρι σήμερα. Γι' αὐτὸ ἔχει σπεύσει νά διευκρινίσει, στό προηγούμενο κεφάλαιο, ὅτι «οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ» (κεφ. 12, στ. 13), ὅτι δηλαδή δέν μπορεῖ νά

πραγματοποιηθεῖ αὐτὴ ἡ συνθήκη χωρὶς τὴν ἐνεργὸ παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Καὶ ἀπαριθμεῖ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος πού ἐνδυναμώνουν τὰ μέλη τῆς κοινότητας καὶ μεταστρέφουν τὸν ἐνδεχόμενο «μαγικό» χαρακτήρα τῆς κοινωνίας μέ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ σέ δυναμικὴ θείας κοινωνίας.

Ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐνεργεῖ ὡς συνεκτικὴ δύναμη καὶ καταρτίζει τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ συνδέοντας ἕκαστο μέλος τοῦ σώματος μέ τὴν κεφαλή-Χριστό καὶ κατ' ἐπέκταση τὰ μέλη μεταξύ τους, θά ἦταν λάθος νά ὑποστηριχθεῖ μιὰ προσωποληψία τοῦ Πνεύματος, μιὰ ἔκχυση καὶ χρῆση τῶν χαρισμάτων του γιὰ ἐξατομικευμένη προκοπὴ ἐνός μέλους. Ναι μὲν ἡ δωρεὰ τῶν χαρισμάτων φαίνεται νά δίνεται σέ ἕνα ἕκαστο μέλος, ἀλλά πάντα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ ὅλο Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος θά ὑπενθυμίσει τὴν κοινὴ καταγωγὴ τῶν μελῶν αὐτοῦ τοῦ σώματος, ἄρα καὶ τὴν καινούργια σχέση πού δημιουργεῖται, ἀνατρεπτικὴ ὄλων τῶν φυσικῶν σχέσεων: Ὅλοι συνεχόμεστε ἀπὸ τὸ ἴδιο Ἅγιο Πνεῦμα, ἀνεξαρτήτως φυλῆς, γλώσσας, ἢ κοινωνικῆς θέσης. Αὐτὴ ἡ νέα «οἰκογένεια» ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ «σώματος

Χριστοῦ» πού ἐνεργοῦν σέ ἀναφορά τό ἕνα πρὸς τό ἄλλο. Σέ αὐτή τήν προοπτική θά τεθοῦν καί τά λεγόμενα «λειτουργήματα», διά τῶν ὁποίων οἰκοδομεῖται τό Σῶμα Χριστοῦ καί ἐνεργοῦνται οἱ πράξεις τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας: «Οὓς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν» (κεφ. 12, στ. 28).

Μέχρι τώρα παρέθεσα τή θεολογία τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὁ ὁποῖος ἐπιχειρεῖ νά θεραπεύσει τίς ἀτομοκρατικές τάσεις πού λειτουργοῦν μέσα στήν κοινότητα τῶν πιστῶν. Οἱ τάσεις αὐτές δέν εἶναι «ἀφύσικες». Ἀπεναντίας, πηγάζουν ἀπό τήν ἀνθρώπινη φύση καί ἐνισχύονται ἀπό τό φυσικό θέλημα – τό «ἴδιον θέλημα» ὅπως τό ὀνομάζει ἡ νηπτική μας παράδοση. Γιά νά θεραπευτεῖ αὐτό τό φυσικό θέλημα, ἀπαιτεῖται ἐπίγνωση τῆς ἀσθένειας καί βούληση γιά τήν ἰατρεία. Δέν θά ὑπείσελθουμε τώρα στό μέγα αὐτό θέμα τῆς διακρίσεως μεταξύ φυσικοῦ καί γνωμικοῦ θελήματος, αὐτό ὅμως πού χρειάζεται νά τονιστεῖ στό σημεῖο αὐτό, εἶναι τό ζήτημα τῆς «ὁδοῦ». Ποιό δρόμο θά βαδίσω γιά νά ἐπιτύχω τήν ἰατρεία τῆς φύσεως, τή σωτηρία της (ἀπό τό σῶος = ἀκέρατος, ὑγιής), τήν ἀνάδειξή μου σέ μέλος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ; Τό ἐρώτημα εἶναι συγκεκριμένο καί χρειάζεται μιά συγκεκριμένη ἀπάντηση. Ὅ,τι ἔχει καταθέσει ὁ ἀπόστολος Παῦλος στό 11^ο καί 12^ο κεφάλαιο τῆς ἐπιστολῆς, ἀλλά καί στά προηγούμενα κεφάλαια μέ τίς

θέσεις πού ἐκφράζει στά ζητήματα πού ἀπασχολοῦν τούς πιστούς, ἀσφαλῶς ὑποδεικνύουν στοιχεῖα ἀναγνωρίσεως γιά τήν ὁδὸ πού βαδίζει κάθε πιστός, ἀλλά μένει ἕνα οὐσιῶδες ἀπορούμενο: μέ ποιές δυνάμεις, φυσικές ἢ πνευματικές, θά ἐπιχειρηθεῖ ἡ ὁδοιπορία, καί ποιὰ τά ἐχέγγυα γιά τό σκοπούμενο.

Ὁ τελευταῖος στίχος τοῦ 12^{ου} κεφαλαίου εἰσάγει μιά νέα διάσταση στήν ἀναζήτηση τοῦ πιστοῦ: τό «καθ' ὑπερβολήν» («ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείτονα. Καί ἔτι καθ' ὑπερβολήν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι». «Καθ' ὑπερβολήν ὁδός» σημαίνει ἐνδεχομένως καί ἀνέφικτη. Ἐπιμένω σ' αὐτή τή διατύπωση, γιά νά ἐπισημάνω τόν ἀποφατικό χαρακτήρα τῆς ἀσκητικῆς ὁδοῦ πού χαρακτηρίζει τήν ὀρθόδοξη παράδοση. Τίποτε δέν ἐπιτυγχάνεται σ' αὐτή καί μ' αὐτή τήν ὁδοιπορία ἐάν δέν παραδοθεῖ ἕκαστος στή δράση τῶν πνευματικῶν δυνάμεων – κι ὅταν λέμε πνευματικῶν δυνάμεων ἐννοοῦμε δυνάμεις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Μποροῦμε τώρα νά περάσουμε σέ μιά «ἀνάγνωση» τοῦ 13^{ου} κεφαλαίου πού διαπραγματεύεται τά περί ἀγάπης. Στή συνάφειά του μέ τά προηγούμενα καί τά ἐπόμενα, φαίνεται ὅτι ἡ ἀγάπη παρουσιάζεται ὡς ἕνα ἀπό τά χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καί μάλιστα τό ὕψιστο καί αἰώνιο χάρισμα. Ὅλα τά χαρίσματα πού ἀπαρίθμησε ὁ ἀπόστολος Παῦλος δέν δικαιώνονται ἐάν δέν ὀδηγήσουν σέ μιά κατάσταση – ἔτσι κατάλαβαν οἱ ἐρμηνευτές Πατέρες τό «οὐδὲν εἰμι». Νά περιγράψει τά χαρακτηριστικά αὐτῆς τῆς κατάστασης δέν

είναι εύκολο, ἂν καί ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι αὐτό κάνει. Ὅτι οὐσιαστικά ἐμφανίζεται ὡς χαρακτηριστικό βρίσκεται πέραν τῶν ὁρίων τῆς κτιστῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου, ἐπομένως φέρει τό στοιχεῖο τοῦ ἀνέφικτου. Ἐάν ἕνας πιστός θά ἔφτανε ποτέ στήν κατάσταση τῆς ἀγάπης, θά κατέθετε ἀκριβῶς ἕναν τρόπο ζωῆς πού ἀναγνωρίζεται ἀπό τά στοιχεῖα τά ὁποῖα ἀπαριθμοῦνται: πλήρης ἀπουσία φυσικοῦ, δηλαδή ἀτομικοῦ θελήματος, καί ἀνάδειξη τοῦ θελήματος τοῦ Χριστοῦ. Γιατί μόνον ὁ Χριστός φανέρωσε μέσα στήν ἱστορία αὐτόν τόν τρόπο ὑπάρξεως πού ὁ ἴδιος ὀνόμασε ἀγάπη.

Βλέπουμε λοιπόν ὅτι ἡ «καθ' ὑπερβολήν ὁδός» πού ὑποδεικνύει ὁ ἀπόστολος Παῦλος περιγράφεται (στούς τρεῖς πρώτους στίχους τοῦ 13^{ου} κεφ.) ὡς ἀντιπαράθεση ἑνός πλούτου ἐγκλωβισμένου μέσα στήν ἱστορία καί ἑνός πλούτου ἀνοιγμένου στόν τόπο καί τόν τρόπο τοῦ Θεοῦ. Ὅποιαδήποτε ἀρετή, ὁποιοδήποτε κατόρθωμα, ὁποιαδήποτε ἱκανότητα ἢ γνώση, πού δέν πηγάζει ἀπό τή σχέση μέ τήν ἄκτιστη θεότητα, εἴτε ὡς προαίρεση εἴτε ὡς κατάσταση, παράγει σύγχυση, θόρυβο καί ματαιότητα. Στάση, πράξη καί ἐνέργεια πού δέν ἀνοίγεται στή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, δηλαδή στήν ἔσχατη πραγματικότητα, μένει ἐγκλωβισμένη μέσα στά ὅρια τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου.

Ἐάν ἡ ἀγάπη εἶναι τρόπος ὑπάρξεως, μπορούμε νά ἀνιχνεύσουμε τήν παρουσία τῆς σέ μιά σειρά καταστάσεων: μακροθυμία, χρηστότητα, συμπαράσταση, πίστη, ἐλπίδα, ὑπομονή. Ἡ νά πιστο-

ποιήσουμε τήν ἀπουσία τῆς σέ μιά σειρά ἐνεργειῶν καί πράξεων: ζηλοτυπία, κενοδοξία, καύχηση, ἰδιοτέλεια, παροξυσμό, κακία ἢ μνησικακία ἢ χαιρεκακία. Κατ' οὐσίαν μιλάμε γιά διάκριση τῆς ἰδιοτελοῦς ἀγάπης ἀπό τήν ἀνιδιοτελή. Ἡ δεύτερη, ἡ ἀνιδιοτελής, εἶναι κατόρθωμα πού ἐπιτυγχάνεται μόνον ὡς πραγματοποίηση σχέσης μέ τόν Θεό, δηλαδή καρπός δωρεᾶς καί χαρίσματος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ζεῖ κατά τόν τρόπο πού ὑπάρχουν τά τρία πρόσωπα τῆς θεότητας, ὅτι δηλαδή ὁ τρόπος ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τριαδικός. Ἡ ἀγάπη αὐτή πού ἀνάγεται στόν τρόπο ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, καί πού γι' αὐτό ἔχει διάρκεια αἰώνια, διατυπώνεται στήν πρόταση: «ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει». Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁποῖος φτάνει νά πραγματοποιεῖ αὐτό τόν ἀγαπητικό τρόπο ὑπάρξεως, εἶναι διαποτισμένος μέ τίς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ καί ἔχει φτάσει σ' αὐτό πού ὀνομάζεται «ἀτρεψία εἰς τὸ κακόν». Πρότυπο αὐτῆς τῆς κατάστασης εἶναι ὁ Χριστός ὡς Υἱός τοῦ ἀνθρώπου, γι' αὐτό καί ἡ ἀγάπη σ' αὐτόν εἶναι ἀνιδιοτελής, μέχρι τοῦ σημείου νά ἀποδέχεται τόν σταυρικό θάνατο χωρίς νά ἐκπίπτει ἡ ἀγάπη του ἀκόμη καί πρὸς ὅσους τόν ὀδηγοῦν σ' αὐτόν τόν θάνατο.

(συνεχίζεται)

Ἡ δημιουργία τῶν ζῴων, λεπτομέρεια

Ἡ θέση τοῦ Σταυροῦ στό ἱερό Βῆμα (α)

Παναγιώτη Ἰ. Σκαλτσῆ

Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἑρώτηση: Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ τίμιος Σταυρός ὡς ἔκφραση τῆς ἀπολυτρωτικῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμον τιμᾶται ἰδιαίτερος ἀπό τήν Ἐκκλησία μέ ποικίλες ἐκδηλώσεις λειτουργικοῦ χαρακτήρα, ὅπως ξεχωριστές ἑορτές, προσκύνηση, λιτανεῖες κ.ἄ. Ποιά ὁμῶς εἶναι ἡ θέση τοῦ Σταυροῦ ἐντός τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ καί ἰδιαίτερος ἐντός τοῦ ἱεροῦ Βήματος;

Α.Γ.

α) Ὁ τίμιος Σταυρός ἀποτελεῖ τήν ὠραιότητα καί τό καύχημα τῆς Ἐκκλησίας, τόν φύλακα τῶν πιστῶν καί τό κραταίωμα τοῦ σύμπαντος κόσμου, τό ξύλο τῆς ζωῆς καί τῆς βασιλείας τό σύμβολο¹. Δέν εἶναι τυχαῖο τό ὅτι ἡ τιμή πού ἀποδόθηκε στόν Σταυρό στή Ἱεροσόλυμα ἀπό τόν 4^ο μ.Χ. αἰ., μετά τήν ἀνεύρεσή του, διαδόθηκε σέ Ἀνατολή καί Δύση κατά τούς ἀμέσως ἐπόμενους αἰῶνες. Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε τήν, σύμφωνα μέ τήν Αἰθερία καί τό Ἀρμενικό Ἀναγνωσματάριο (4^ο-5^ο αἰ.)², προσκύνηση τοῦ τιμίου Σταυροῦ κατά τήν Μεγάλη Παρασκευή. Ἡ πράξη αὐτή στήν Κωνσταντινούπολη ἐξελίχθηκε ἀπό τόν 7^ο αἰ. στή γνωστή ἑορτή τῆς Σταυροπροσκυνησεως (Γ' τῶν Νηστειῶν)³.

Τό δεύτερο παράδειγμα ἀφορᾷ τήν ἑορτή τῆς Ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ, ἑορτή τοῦ θανάτου καί τῆς δόξης τοῦ Κυρίου. Ἡ ἑορτή αὐτή μαρτυρεῖται στή Ἱεροσόλυμα ἀπό τόν 5^ο αἰ. καί συνδέεται μέ τήν εὑρεση τοῦ Σταυροῦ καί τήν ἀνάμνηση τῶν ἐγκαινίων τοῦ Ναοῦ

τῆς Ἀναστάσεως πού ἔγιναν στίς 13 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 335. Τήν ἐπομένη τῶν ἐγκαινίων ὕψωναν τόν Σταυρό, πού πρόσφατα εἶχε ἀνευρεθεῖ, γιά νά τόν δεῖ τό ἐκκλησίασμα. Τά ἐγκαίνια μέ τόν καιρό ὑποβαθμίστηκαν καί ἀναδείχθηκε ἡ Ὑψωση, ἡ ὁποία ἀπό τόν 7^ο αἰ. καθιερώθηκε σέ ὀλόκληρη τήν Ἐκκλησία ὡς ἡ ἑορτή τῆς Ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ τήν 14^η τοῦ μηνός Σεπτεμβρίου⁴.

β) Χωρίς ἀμφιβολία λοιπόν οἱ ρίζες τῆς ἑορτολογικῆς τιμῆς τοῦ Σταυροῦ βρίσκονται στή Ἱεροσόλυμα. Τά ἐκεῖ ἀπό τόν 4^ο-5^ο αἰ. λατρευτικά γεγονότα, ἀλλά καί οἱ περιπέτειες τοῦ Σταυροῦ, ὅπως εἶναι ἡ ἀπαγωγή του ἀπό τούς Πέρσες καί ἡ ἐπανάκτησή του ἀπό τόν Ἡράκλειο (631), καθῶς ἐπίσης καί ἡ διάδοση τεμαχίων τοῦ τιμίου ξύλου στίς Ἐκκλησίες συντέιναν στήν περαιτέρω λειτουργική τιμή καί ἀνάδειξή του. Δέν εἶναι τυχαῖο τό ὅτι στίς πηγές γίνεται λόγος γιά «ζωοποιά ξύλα», τά ὁποία διαμοιράζονταν⁵. Ὁ Σταυρός ἐκφράστηκε μέ σύμβολα, ὑμνήθηκε ἀπό σπουδαίους

ὕμνογράφους καί ἀπεικονίσθηκε ἀπό ἐξέχοντες ἀγιογράφους ἐντός καί ἐκτός τῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐντός τῶν ἱερῶν Ναῶν τόν τίμιον Σταυρό τόν βρίσκουμε στόν χώρο ὅπου ἀπεικονίζεται τό δωδεκάορτο, στήν κορυφή τοῦ εἰκονοστασίου ὅπου τά λεγόμενα «λυπηρά», στά προσκυνητάρια ὅπου τοποθετεῖται ὅταν χρειάζεται εἰκόνα φορητή ἀπό τό δωδεκάορτο τοῦ τέμπλου, στόν νάρθηκα, στόν τροῦλο κ.ά. Ἐξέχουσα θέση ἐπίσης ὁ Σταυρός κατέχει ἐντός τοῦ ἱεροῦ Βήματος. Ἐκτός τοῦ ὅτι ἀπεικονίζεται σέ ὅλα τά ἄμφια τῆς Τραπέζης, τῆς Προσκομιδῆς καί τῶν ἱερέων, ὁ Σταυρός ὑπῆρχε πάντα μέ διάφορες μορφές τόσο ἐπάνω στήν ἁγία Τράπεζα, ὅσο καί πίσω ἀπό αὐτήν, ἀκόμη καί στήν κόγχη.

Ἐπάνω στήν ἁγία Τράπεζα καί πλῆθισιον τοῦ Εὐαγγελίου βρίσκεται ὁ Σταυρός εὐλογίας, χωρίς βάση, μέ τόν ὁποῖο εὐλογεῖ ὁ ἀρχιερεὺς τόν λαό στίς διάφορες ἀκολουθίες. Στήν ἁγία Τράπεζα ἐπίσης ἢ στό σκευοφυλάκιο βρίσκεται

καί ὁ Σταυρός μέ βάση, σέ ἀργυρό πλαίσιο, ἔχοντας ἀπό τή μία πλευρά τή σταύρωση καί ἀπό τήν ἄλλη τή βάπτιση. Μέ τόν Σταυρό αὐτό τελοῦνται οἱ ἀγιασμοί. Αὐτός ὁ τύπος Σταυροῦ ἀξιοποιεῖται κατὰ τήν ἑορτή τῆς Ὑψώσεως (14 Σεπτεμβρίου) καί τῆς Σταυροπροσκυνήσεως⁶.

Στήν κορυφή τοῦ κιβωρίου, πού εἶναι γνωστό ἀπό τόν 4^ο μ.Χ. αἰ. καί ἐκφράζει τόν τόπο ὅπου σταυρώθηκε ὁ Χριστός ὑπάρχει σφαῖρα μέ Σταυρό. Στά ὡς ἄνω παραδείγματα ἀναφέρεται προφανῶς ὁ ἱερός Χρυσόστομος ὅταν γράφει: «οὐδὲ γὰρ οὕτω στέφανος βασιλικὸς καλλωπίζει κεφαλὴν, ὡς Σταυρὸς παντὸς κόσμου τιμιώτερος ὢν... Οὗτος ἐν τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ, οὗτος ἐν ταῖς τῶν ἱερέων χειροτονίαις, οὗτος πάλιν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τὸν μυστικὸν δεῖπνον διαλάμπει... τοῦ θανάτου τοῦ ἐπαράτου τούτου τὸ σύμβολον ἅπασι ποθεινόν, περισπούδαστον, εἰ μὴ μεγάλη τοῦ σταυρωθέντος ἢ δύνამις;»⁷.

(συνεχίζεται)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Λόγος εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ εἰς τὸν ληστήν*, PG 49, 403. 2. Ὀδοιπορικὸ Αἰθερίας, ΙΖ', 1-3, Sources Chrétiennes 296, 285-286. A. Renoux (ed.), *Le codex armenien Jérusalem 121. Introduction aux origines liturgie hiérosolymitaine. Lumières nouvelles*, Turnhout: Brepols 1969, σ. 51-53. 3. Βλ. Ἱερομόναχος Μακάριος Σιμωνοπετρίτης, *Μυσταγωγία τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Συμβολὴ στήν θεολογία τοῦ λειτουργικοῦ χρόνου*, Ἀθήνα: Ἰνδικτος 2021, σ. 563-572. 4. Βλ. Ἰωάννης Μ. Φουντούλης, *Λογικὴ Λατρεία*, Ἀθήνα: Ἀποστολικὴ Διακονία 1997, σ. 220-226. πρωτ. Κωνσταντῖνος Καραϊσαρίδης, «Οἱ ἑορτές τοῦ τιμίου Σταυροῦ», στόν τόμο *Τό χριστιανικὸν ἑορτολόγιον. Πρακτικὰ Ἡ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων*, Ἀθήνα 2007, σ. 194-198. 5. Θεοφάνους, *Χρονογραφία*, ἔκδ. Βόννης 1839, σ. 463. Κωνσταντῖνος Δ. Καλοκύρης, *Τὰ θεαματικὰ δρώμενα τοῦ τελετουργικοῦ τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος (Δεκτὰ καὶ ἀπαράδεκτα)*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 46-49. 6. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἱστορία ἐκκλησιαστική...*, PG 98, 389A. 7. PG 48, 825θ'.

Κυριακή μετά τὰ Φῶτα

πρωτ. Βασιλείου Θερμοῦ
πρ. Καθηγητοῦ ΑΕΕΑ - Παιδοψυχιάτρου

Ἄδελφοί μου, ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἡμᾶς θύμισε σήμερα ὅτι ὁ Χριστός ἀνέβηκε στόν οὐρανό μεταφέροντας μαζί Του ὡς νικητήρια λάφυρα τούς ἀνθρώπους πού ἐλευθέρωσε, ὅλους ἡμᾶς. Τό γνωρίζαμε αὐτό, ἄν καί δέν τοῦ δίνουμε τή σημασία πού τοῦ ἀξίζει.

Ἀλλά κατόπιν συμπληρώνει: Ὅταν ὁ Ψαλμός 67 λέει ὅτι ἀνέβηκε, τί ἄλλο σημαίνει παρά ὅτι προηγουμένως εἶχε κατέβει; Καί μάλιστα, στά κατώτερα τῆς γῆς, στόν Ἄδη. Καί τό ἔκανε αὐτό γιά νά γεμίσουν τά πάντα μέ τόν Ἰδιο.

Οἱ ἐντυπωσιακές αὐτές φράσεις πού ἀκούσαμε στόν Ἀπόστολο σήμερα δέν περιγράφουν ἕνα κατόρθωμα τοῦ Χριστοῦ ὥστε νά Τόν θαυμάσουμε. Στήν πραγματικότητα πληροφοροῦν γιά τήν ἀπειρη ἀγάπη Του. Καί τοῦτο διότι ἡ θαυμαστή αὐτή κίνηση τοῦ Χριστοῦ ἔγινε μέ στόχο οἱ ἄνθρωποι νά Τοῦ μοιάσουν, ἀπαρτίζοντας ἔτσι τό Σῶμα Του, τήν Ἐκκλησία. Ὁ Χριστός κατέβηκε γιά νά ἀνέβει μαζί μέ τούς ἀνθρώπους καί νά μοιράσει τά δῶρα Του, δῶρα ὄχι γιά πνευματική «εὐζωία» καί καύχηση, ἀλλά γιά τήν συγκρότηση τῆς Ἐκκλησίας.

Τό σημερινό ἀποστολικό ἀνάγνωσμα συμπυκνώνει τήν ὀλοκληρωμένη πρόταση τῆς Θείας Οἰκονομίας. Ὁ Χριστός ἐλευθερώνει παίρνοντας τούς αἰχμαλώ-

τους τῆς ἁμαρτίας, ἡμᾶς ὅλους, γιά νά μᾶς ἐφοδιάσει κατόπιν μέ δῶρα, ὥστε ὅλοι μαζί νά οἰκοδομοῦμε τό Σῶμα Του. Ὁ Παῦλος ἐδῶ χρησιμοποιεῖ τή μεταφορική εἰκόνα τῆς ἀνθρώπινης ἀνάπτυξης: καλούμαστε νά γίνουμε ὄριμοι ἐν Χριστῷ, ὄχι νήπιοι. Σάν ἀνώριμα νήπια εἴμασταν ὅταν ἀπλῶς ἀπολαμβάνουμε τό ἔτοιμο δῶρο τῆς σωτηρίας, ἐνῶ ὄριμοι γινόμαστε ὅταν τό διαδίδουμε στους ἀδελφούς μας. Μόνο ἔτσι θά πιᾶσουν τόπο καί γιά ἡμᾶς προσωπικά τά συγκλονιστικά γεγονότα τῆς Ἐνανθρώπησης, τοῦ Πάθους, τῆς Ἀνάστασης.

Διαφορετικά, θά ἐπρόκειτο ἀπλῶς γιά μιᾶ κατανάλωση τῶν ἐτοιμῶν ἀγαθῶν. Δέν εἶναι αὐτό ἡ Χριστιανική ζωή, ἀλλά ἀποτελεῖ μιᾶ ἐνεργό δράση πού συνεχίζει τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Θεός δέν μᾶς θέλει καταναλωτές ἀλλά συμπαραγωγούς μαζί Του! Δέν θά ἦταν ὑπερβολή νά λέγαμε ὅτι ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ ἀλληλοβοήθεια μέ στόχο τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Καί, μάλιστα, ὄχι μόνο ἡ ἀλληλοβοήθεια τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί ἡ βοήθεια πρὸς ὅσους βρίσκονται ἔξω ἀπό αὐτήν.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Χριστός, ἀδελφοί μου, κατέβηκε στόν Ἄδη καί γιά ἕναν ἄλλο λόγο: προκειμένου νά γίνουμε ἱκανοί νά ἀντέξουμε τόν δικόν μας Ἄδη. Ἡ μετάνοια, δηλαδή, εἶναι προϋπόθεση

για να λάβουμε τις δωρεές του Αγίου Πνεύματος. Χωρίς αυτή την ενεργητική και ευγνώμονα στάση τα όποια φυσικά χαρίσματα διαθέτει ο καθένας μας εξαντλούνται – μάλιστα ενδέχεται να προκύψει και διαίρεση αντί για αγάπη, ακριβώς εξαιτίας των χαρισμάτων μας!

Αυτά για τον απόστολο. Η ευαγγελική περικοπή, από την άλλη, μάς πληροφορεί ότι ο λαός θα δει φως αλήθειας. Πράγματι, μετά τα Θεοφάνεια (Φώτα, όπως συνηθίσαμε να τα λέμε), αρχίζει ο φωτισμός της ανθρωπότητας με τη δημόσια δράση του Χριστού.

Ο ευαγγελιστής χρησιμοποιεί έναν όρο της Παλαιάς Διαθήκης, «Γαλιλαία των εθνών», για να περιγράψει τη βόρεια περιοχή της Παλαιστίνης, ή οποία συνόρευε με ειδωλολάτρες. Προς αυτούς απευθύνεται το μήνυμα πώς ήλθε η ώρα να φωτισθούν. Αντίθετα, τό νότιο τμήμα, ή Ίουδαία, ήταν γερά εδραιωμένο στην πίστη, έδρα του ναού του Σολομώντα και του ιερατείου.

Και όμως! Στη «Γαλιλαία των εθνών» μεγάλωσε ο Χριστός, εκεί δίδαξε πρώτα, από εκεί διάλεξε τους μαθητές Του, σέ αυτήν όρισε τον τόπο συνάντησης για την Ανάληψή Του. Και στην Ίουδαία έδρασε, βέβαια, αλλά αυτή Τόν σταύρωσε!

Μέ άλλα λόγια, ο Χριστός δείχνει σαφώς την προτίμησή Του προς την άκρη του κόσμου, στό όριο μέ τά «έθνη». Αντίθετα, ο γνώριμος θρησκευτικός τόπος Τόν θανατώνει! Αυτή ακριβώς είναι ή πρόσκληση για όλους μας: από τή μιάνά να φωτισθούμε ως «έθνικοί», δηλαδή ως ειδωλολάτρες εξαιτίας του σκότους των

παθών μας, από τήν άλλη να δράσουμε στό όριο τής Έκκλησίας, στους υπόλοιπους «έθνικούς». Να μήν ενδώσουμε, δηλαδή, στην ασφάλεια μιās θρησκευτικότητας τυφλής και έμπαθούς, ή όποία στό τέλος σκοτώνει τόν Θεό, όπως έγινε μέ τό Ιουδαϊκό ιερατείο.

Άδελφοί μου, τά έθνη δέν εξοντώνονται αλλά μετατρέπονται σέ πιστούς, όπως ακριβώς τά πάθη δέν εξαφανίζονται αλλά μετατρέπονται σέ άρετές!

Είναι αυτό πού ο προφήτης Ησαΐας είχε μεταφέρει ως μήνυμα του Θεού, αιώνες πριν: «Τά έθνη θά πιούν τό κρασί μου, θά χρισθούν μέ τό μύρο μου ... Θά συγκεντρώσω όλα τά έθνη για να δοϋν τήν δόξα μου». Είναι τό ίδιο πού έκαμε τόν Απόστολο Παϋλο να ονομάζει τόν έαυτό του «λειτουργό του Ίησού Χριστού στα έθνη».

Άδελφοί, ως φωτισμένοι πιά, ως μήν επιζητούμε τό καταφύγιο μιās φοβισμένης κλειστής θρησκευτικότητας, ή όποία μπορεί να γίνει και θανατερή. Είναι προνόμιο και άποστολή να ζούμε και να δροϋμε, σαν τόν Ίησού, ανάμεσα στα σύγχρονα «έθνη». Όπως ειπε και ο Χριστός, κανείς δούλος δέν είναι ανώτερος από τόν Κύριό του...

Η δημιουργία των ζώων. λεπτομέρεια

Κυριακή τοῦ Ἀσώτου

Πρωτ. Γεωργίου Δορμπαράκη
Ἐφημ. Ἰ.Ν. Ἀγίας Παρασκευῆς Καλλιπόλεως, Ἰ.Μ. Πειραιῶς

«Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει» (Α΄ Κορ 6:12)

Τὴν ἀληθινὴ ἐλευθερία πού διασφαλίζει τὴ σχέση μας με τόν Θεό, τονίζει ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὴ δευτέρα Κυριακὴ προετοιμασίας μας γιὰ τὴν εἰσοδο στή Μ. Σαρακοστή, Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου. «Πάντα μοι ἔξεστι», ὅλα μοῦ ἐπιτρέπονται, ἔλεγαν στήν ἐποχὴ τοῦ ἀποστόλου, «ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει», ἀλλὰ δέν συμφέρουν ὅλα, πρόσθετε ὁ ἀπόστολος. Μία διαλεκτικὴ πού ἀπαχολεῖ τόν ἄνθρωπο κάθε ἐποχῆς.

1. Ἡ ἐλευθερία βεβαίως προβάλλεται πρῶτιστα ἀπὸ τοὺς ἀγίους μας ὡς τό κατεξοχὴν στοιχεῖο τοῦ εἰκονισμοῦ τοῦ Θεοῦ σ' αὐτόν. Ἐὰν δηλαδὴ μιλάμε γιὰ τόν κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ ἄνθρωπο, μιλάμε κυρίως γιὰ τό δῶρο τῆς ἐλευθερίας πού τοῦ ἔδωσε ὁ Δημιουργός, ὥστε χωρίς αὐτό νά μὴ θεωρεῖται καὶ ἄνθρωπος. «Ὁ Θεός ὄχι ἀπλῶς ἔδωσε ἐλευθερία στόν ἄνθρωπο, ἀλλὰ τὴν χάραξε μέσα σ' αὐτόν» (ὁσιος Πορφύριος). Ἦσχι λοιπόν ἡ λογικὴ ἢ ὁ συναισθηματικὸς του κόσμος ἀποτελοῦν τὴν προτεραιότητά του, ἀλλὰ ἡ ἐλεύθερη βούλησή του, ἐφ' ὅσον ἀπὸ αὐτὴν ἐξαρτᾶται ἡ ὀρθὴ ἢ μὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς σωτηρίας του.

2. Καθοριστικὴ λοιπόν ἡ ἐλευθερία στόν ἄνθρωπο, ἀλλὰ με τί περιεχόμενο! Διότι ἡ πτώση του στήν ἁμαρτία ζόφωσε τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ σ' αὐτόν καὶ ἡ ἐλευθερία ἔχασε τὴν καθαρότητά της βιούμενη ἔκτοτε διαστρεβλωμένα. Τό «πάντα μοι ἔξεστι» μάλιστα συνιστᾶ τὴν πλήρη διαστρέβλωσή της, γιὰ τί κατανοεῖται ὡς πλήρης ἀσυδοσία, πού προϋποθέτει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ τελικὴ ἀναφορὰ στόν κόσμο τοῦτο. Δέν ὑπάρχει ἐδῶ ἡ αἴσθησις τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ οὔτε ἄρα καὶ ἡ ἱεραρχημένη λειτουργία τῆς ἐλευθερίας, ὡς δώρου δηλαδὴ πού ὀδηγεῖ πρὸς Αὐτόν. Ἡ ἀνατροπὴ εἶναι δεδομένη: ὁ ἄνθρωπος μὴ ἀναφερόμενος στόν Δημιουργό ὑποδουλώνεται στὰ πάθη του καὶ στόν ὑποκινητὴ τους διάβολο. «Ἦ τις ἤττηται τοῦτο καὶ δεδούλωται». Ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ἔτσι τό πιό ἐπικίνδυνον ὄν μέσα στή δημιουργία: καταστρέφει τόν ἑαυτό του καὶ ὅ,τι στέκεται ἐμπόδιο στήν ἱκανοποίησι τῶν παθῶν του. «Χωρὶς Θεοῦ ὅλα ἐπιτρέπονται», εἶπε ὁ μέγας Ντοστογιέφσκι. Ἡ παραβολὴ τοῦ ἀσώτου περιγράφει ἀνάγλυφα τὴν ἀσύδοτη αὐτὴ χωρὶς Θεοῦ ἐλευθερία: ἀσωτία, νέκρωσις, ἀπώλεια ἑαυτοῦ.

3. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος βάζει τὰ πράγματα στή θέση τους. Μιλᾷει γιά τήν ἀληθινή ἐλευθερία, κριτήριο τῆς ὁποίας εἶναι τό πνευματικό συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου, ὅ,τι δηλαδή συντελεῖ στή ζωντανή σχέση του μέ τόν Θεό. Δέν αὐτονομεῖται ἡ ἐλευθερία, διότι δόθηκε ἀπό τόν Θεό γιά νά γίνεται ἀναβαθμός στήν ἔνθεη προκοπή τοῦ ἀνθρώπου, πού σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος προκειμένου νά ἐπιλέγει τό θέλημα τοῦ Θεοῦ στή ζωή του καί ὄχι νά ἐναντιώνεται πρός αὐτό. Ἀκριβῶς ἡ ἐναντίωσή του αὐτή, ἡ κατανόηση τῆς ἐλευθερίας του ὡς δύναμης διαγραφῆς τοῦ Θεοῦ ἀπετέλεσε καί τήν πτώση του μέ ὅλα τά τραγικά ἀποτελέσματα πού ἔφερε, κυρίως τήν ἀπώλεια τῆς ἴδιας τῆς ἐλευθερίας. «Ἄλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος». Ὅποτε τήν ὥρα πού ἐλεύθερα ἐπιλέγω τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἐκείνη τήν ὥρα διασφαλίζω τήν ἐλευθερία μου καί τήν περαιτέρω αὔξησή της. Διότι «οὐδ' τό Πνεῦμα Κυρίου ἐκεῖ καί ἐλευθερία».

4. Τό παράδοξο εἶναι προφανές: πρέπει νά «δουλωθεῖ» κανείς στόν Θεό, ὑπακούοντας τό θέλημά Του, γιά νά γίνει ἐλεύθερος. Κι ἐλεύθερος σημαίνει υἱός τοῦ Θεοῦ, φίλος καί ἀδελφός Του. «Ἵμεῖς φίλοί μου ἐστε ἐάν ποιῆτε ὅσα ἐντέλλομαι ὑμῖν». «Ὅσοι ἔλαβον Αὐτόν ἔδωκεν αὐτοῖς τήν ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι». Ἀντιθέτως, ὁ «ἀπελεύθερος» τοῦ Θεοῦ ὑποδουλώνεται τελικῶς στά πάθη του καί τόν Πονηρό. Διότι ἐλευθερία ἀπό τόν Θεό σημαίνει ἀπώλεια τῆς ἀγάπης καί ἐμπλοκή στήν ἴδια τήν κόλαση.

Λοιπόν ἐλεύθερος δέν εἶναι αὐτός πού κάνει ὅ,τι θέλει ἢ ὅ,τι μπορεῖ νά κάνει, ἀλλά αὐτός πού κάνει ὅ,τι συμφέρει καί ἀρμόζει στήν ψυχοσωματική του ὑπαρξη, ὅ,τι ἔχει αἰώνια ἀξία καί τόν διακρατεῖ στήν χάρη τοῦ Χριστοῦ. Τά παραδείγματα τοῦ ἀποστόλου: φαγητό καί πορνεία, κατανοοῦνται κάτω ἀκριβῶς ἀπό αὐτήν τήν ὀπτική: ὄχι μόνο ἡ ψυχή, ἀλλά καί τό σῶμα, λειτουργοῦν σωστά καί ὁμαλά, ὅταν λειτουργοῦν δοξολογικά πρός τόν Χριστό καί ὄχι πρός ἱκανοποίηση τῆς φιληδονίας τοῦ ἀνθρώπου: «τὸ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καί ὁ Κύριος τῷ σώματι». Ἡ ἐγκράτεια ἔτσι ὡς γενική ἀρετή θεωρεῖται δεδομένη γιά τήν πνευματική πορεία τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τονίζει ἡ Ἐκκλησία ἰδίως τήν περίοδο τῆς Σαρακοστῆς.

Ὁ ἀγώνας τῆς ἐλευθερίας ὡς ἔνθεης ζωῆς δέν εἶναι ἀγώνας κάποιων στιγμῶν τῆς ζωῆς μας οὔτε σχετίζεται μέ τά δικά μας (ἀμαρτωλά κυρίως) θέλω καί τό ἔτσι μ' ἀρέσει. Ἡ ἐλευθερία κερδίζεται ἢ χάνεται κάθε στιγμή στόν βαθμό πού πορευόμαστε μέ κριτήριο τό πνευματικό μας συμφέρον: τήν ὑπακοή μας στό θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ. Τό «γεννηθῆτω τὸ θέλημά Σου» ἀποτελεῖ τόν ἀέρα πού ἀναπνέουν τά τέκνα τοῦ Θεοῦ ὀδηγώντας τα στή μεγαλύτερη ἐκπληξη: νά γίνεται ὁ ἴδιος ὁ Θεός «ὑπῆκοος» ἐκείνων.

Ἡ ἐξέλιξη τῆς τιμῆς πρὸς τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο καὶ ἡ σημασία της

Δημητρίου Ν. Μόσχου

Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

Ἡ θέση καὶ τῆ σημασία τῆς Παναγίας στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι σήμερα ἐξελισσεται μέσα στὸν χρόνο. Αὐτὸ συμβαίνει γιατί ἡ διδασκαλία καὶ ἡ παράδοση ἐξελισσονται (μέ τὴν ἔννοια τῆς ἀνάπτυξης) καὶ σ' αὐτὸ βρίσκεται τὸ μυστήριό τῆς παρουσίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς «ἄλλου Παρακλήτου» μέσα στὴν Ἐκκλησία πού συνεχίζει τὴ Σάρκωση τοῦ Χριστοῦ μέσα στὴν ἱστορία, ὥστε ἡ Ἐκκλησία νὰ εἶναι Σῶμα Χριστοῦ πού ὅπως λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος «οἰκοδομεῖται». Πράγματι, ἡ θέση τῆς Θεοτόκου μέσα στὰ Εὐαγγέλια δέν εἶναι ἀμελητέα (κυρίως στό *Κατὰ Ματθαῖον* καὶ *Κατὰ Λουκᾶν* καὶ μέ πῖο ἔμμεσο καὶ προσωπικό τρόπο στό *Κατὰ Ἰωάννην*), ἀλλά σίγουρα δέν ἔχει τίς διαστάσεις πού προσλαμβάνει ἀργότερα. Ἡ παρθενία πού συνδέεται μέ τὴ θαυματουργικὴ σάρκωση τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, θά ἀναδειχθεῖ ἀπὸ ἀπόκρυφα, ἀλλά καὶ ἀπὸ Ἀποστολικούς Πατέρες ὅπως τὸν Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας, καὶ θά ὀδηγήσει στὴν τυπολογικὴ εἰκόνα Ἀδάμ-Χριστός, Εὐα-νέα Εὐα Μαρία, ὅπου τονίζεται ἡ ὑπακοή ἀντὶ τῆς παρακοῆς (Ἰουστίνος, Εἰρηναῖος Λυών). Αὐτές ὁμως εἶναι ἔννοιες θεολογικῆς πού προσπαθοῦν νὰ

οἰκοδομήσουν μιά ἠθικὴ στάση. Ὅμως, γιὰ τὸν ἀπλό Χριστιανὸ ἐτίθετο τὸ ἐρώτημα «τί ρόλο ἔχει στὴ ζωὴ μας ἡ Παναγία τώρα;» Κι ἐδῶ τὸ μεγάλο συνδετικό στοιχεῖο ἦταν ἡ μητρότητα.

Πολλοὶ θεωροῦν ὅτι ὁ ὅρος πού ἐκφράζει τὴ σημασία αὐτῆς τῆς μητρότητας (Θεοτόκος), ἀναδείχθηκε καὶ ἐπιβλήθηκε στὴν Ἐκκλησία μετὰ τὴν Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τὸ 431, ὅποτε τονίσθηκε γιὰ νὰ ἐπισφραγισθεῖ ἡ πίστη στὴν ἐνότητα τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ὡς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Σ' αὐτὸ, λένε, συνέβαλε καὶ ἡ πολιτικὴ πού ἄσκησε ἡ παρθένος ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορα Θεοδοσίου Β' Πουλχερία καὶ ἡ ἀνέγερση τῶν ναῶν τῶν Βλαχερνῶν καὶ τῶν Χαλκοπρατείων. Ὡστόσο ἐδῶ φαίνεται ὅτι συνέβη τὸ ἀντίστροφο, πού ἔχει καὶ τὸ περισσότερο ἐνδιαφέρον: προηγήθηκε ὁ ὅρος Θεοτόκος πού ἔγινε τόσο δημοφιλῆς, ὥστε νὰ ξεσηκώσει ἀντιδράσεις κατὰ τοῦ Νεστορίου πού τὸν ἀμφισβήτησε. Ὁ πρῶτος πού χρησιμοποίησε τὸν ὅρο ἦταν πιθανόν ὁ Ὠριγένης. Ὅμως, σημαντικότερο εἶναι τὸ σπάραγμα ἀπὸ τὸν πάπυρο, John Rylands 470 χρονολογούμενον πιθανόν μέσα τοῦ 3^{ου} αἰ. στὴν Αἴγυπτο, ὅπου διακρίνονται τὰ λόγια (μέ κάποια ἀνασύσταση) «Ἰπὸ τὴν σὴν

εὐσπλαγχνίαν καταφεύγομεν Θεοτόκε / τὰς ἡμῶν ἰκεσίας μὴ παρίδης ἐν περιστάσει, / ἀλλ' ἐκ κινδύνων λύτρωσαι ἡμᾶς, / μόνη ἀγνή, μόνη εὐλογημένη». Ἐδῶ πιστοποιεῖται ὅτι: α) ἀπαντὰ ὁ ὄρος Θεοτόκος (πού φαίνεται ξεκάθαρα γραμμένος) καί β) ὑπῆρχαν προσευχές πού ἀπευθύνονταν ἀπ' εὐθείας σ' ἐκείνη. Ὑπάρχει, ἐπομένως, ἓνα λαϊκό ρεῦμα πού βλέπει στή Θεοτόκο τό καταφύγιο γιά τίς «περιστάσεις» καί τούς «κινδύνους». Μποροῦμε νά δοῦμε πολλούς ἀνάλογα μέ τήν ἐποχή (ἂν ἔχουμε διωγμούς π.χ. τοῦ Δεκίου, ἢ τοῦ Διοκλητιανοῦ), ἂν ἔχουμε θανατικό (ὅπως τήν πανώλη τοῦ 250) ἢ τήν κοινωνική κρίση καί τή φτώχεια γιά τούς πολλούς ἀπό τήν κακοδιοίκηση τῶν πόλεων στίς ἀρχές τοῦ 4^{ου} αἰ. Λίγο ἀργότερα ὁ Ἐπιφάνιος Σαλαμῖνος στό *Πανάριον* ἐπικρίνει τίς «Κολλυριδιανές» μιά αἴρεση (ὅπως ὑποστηρίζει) ἀπό γυναῖκες στήν Ἀραβία πού πάνω σέ «δίφρον τετράγωνον» ἀπλωναν ἓνα σεντόνι καί σέ ὀρισμένες μέρες προσέφεραν μικρό ἄρτο («κολλυρίδα») στό ὄνομα τῆς Μαρίας τόν ὁποῖο καί κατέλυαν. Παραμερίζοντας τίς κατηγορίες αὐτῆς τῆς πρακτικῆς ὡς εἰδωλοατριχῆς (κατηγορία πού ὁ Ἐπιφάνιος ἀπευθύνει γενικότερα ἐπί τῆς τιμῆς τῶν ἀγίων ἢ τῶν εἰκόνων), κατανοοῦμε ὅτι ἡ Παναγία ἦταν ἤδη ἀπό τά τέλη τοῦ 3^{ου} αἰ. ἀποδέκτης τιμῆς μέ τελετές πού θυμίζουν τήν σημερινή προσφορά καρπῶν. Ἐπιπλέον, ἡ πεποίθηση ὅτι ἡ Παναγία ἔχει ἰδιαίτερο ρόλο στό μυστήριο τῆς Θείας Οἰκονομίας τεκμαίρεται καί ἀπό τήν ἀπεικόνισή της σέ ἰδιωτικές παραστάσεις ὅπως τή σαρκοφάγο τῆς

Ἀδέλφιας στήν πόλη τῆς Ρώμης (340-350) πού μαζί μέ τήν προσκύνηση τῶν μάγων ἀπεικονίζει καί σκηνές τοῦ βίου της σέ μιά πρώτη ἐκδοχή Μαρριολογικοῦ κύκλου, τμήμα ἀπό σαρκοφάγο στήν Κωνσταντινούπολη τοῦ 400 πιθανόν μέ τήν Παναγία Γαλακτοτροφοῦσα, ἐνῶ τό παλαιότερο γνωστό ψηφιδωτό ἀψίδας ἔνθρονης Μαρίας μέ τό Βρέφος στήν ἀγκαλιά της βρισκόταν κάποτε στήν ἐκκλησία τῆς Santa Maria Maggiore στήν Καμπανία μέ θεμελιωτή τόν ἐπίσκοπο Σύμμαχο (400-430). Ἐπιπλέον, καί στήν Αἴγυπτο ἔχουμε παραστάσεις σωζόμενες ἀπό τά τέλη τοῦ 4^{ου} αἰ., ὅπως στήν Ἀντινόη σέ μιά ἐπιτύμβια κόγχη καθώς καί στόν μεταξωτό χιτῶνα τοῦ Abegg-Stiftung πού χρονολογεῖται στό 400 κ.ἄ. Τήν ἴδια περίπου ἐποχή ἔχουμε καί τήν ἀνάπτυξη ἐορτολογικῶν πρακτικῶν γύρω ἀπό πτυχές τοῦ βίου τῆς Θεοτόκου, καθώς ὑπάρχουν ναοί πού σταδιακά συνδέθηκαν μέ αὐτήν, ὅπως τό Κάθισμα τῆς Παναγίας.

Ὅλ' αὐτά ἀπετέλεσαν τή βάση τῆς λαϊκῆς εὐσέβειας πού προβάλλει τίς ἀνάγκες της καί τή δική της κατανόηση τῆς Παναγίας πού θά γίνει μέ τή σειρά της τό θεμέλιο γιά τήν θεολογική διερεύνηση τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Οἰκονομίας ἀπό ἐπισκόπους καί θεολόγους τόν 5^ο αἰῶνα.

Ἀπομονωμένη λεπτομέρεια ἀπό ψηφιδωτό πού εἰκονίζει τούς πρωτοπλάστους μέ φύλλα συκῆς

Ἰχνηλατώντας τήν συνοδικότητα (XIV) Ἡ ἐκκλησιολογική σημασία τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων

Ἀρχιμ. Ἀμφιλοχίου Μήλτου
Δρος Θεολογίας

Στό προηγούμενο ἄρθρο εἶδαμε τήν σημασία τῆς λεγόμενης Ἀποστολικῆς Συνόδου τῶν Ἱεροσολύμων γιά τήν συνοδικότητα τῆς Ἐκκλησίας. Σ' αὐτό τό γεγονός φαίνεται ὅτι ὁ ἀποστολικός χαρακτήρας δέν περιορίζεται μόνο στή χορεία τῶν Δώδεκα Μαθητῶν ἀλλά ἔχει διευρυνθεῖ καί ἐφαρμόζεται σέ ὁλόκληρη τήν ἐποχή τῆς πρώτης χριστιανικῆς γενεᾶς¹. Οἱ Δώδεκα Μαθητές, ὅπως ἔχουμε δεῖ σέ παλαιότερο σημείωμα, δέν εἶναι στά καινοδιαθηκικά δεδομένα ἕνα σχῆμα διακυβέρνησης τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, ἀλλά αὐτοί πού συμβολίζουν τήν Ἐκκλησία, τόν νέο Ἰσραήλ, μέσα ἀπό τόν ἐσχατολογικό συμβολισμό τοῦ ἀριθμοῦ τους². Εἶναι ἰδιαίτερος σημειολογικό ὅτι στά εὐαγγέλια δέν ὑπάρχει κάποια ἰδιαίτερη ὀνομασία γιά τόν κύκλο ἢ τήν ομάδα αὐτή ἀλλά ἀποκαλοῦνται πάντοτε μέ τόν ἀριθμό τους, οἱ Δώδεκα. Ἔτσι, γιά παράδειγμα, ὁ Λουκάς ἀναφερόμενος στόν Ἰούδα λέγει: «ὄντα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα» (Λκ 22, 3). Ἀξίζει νά ἐμβαθύνουμε στόν ἐσχατολογικό αὐτό χαρακτήρα.

Ἡ συγκρότηση ἀπό τόν Ἰησοῦ τῆς χορείας τῶν Δώδεκα περίξ Αὐτοῦ εἶχε ὡς σκοπό αὐτός ὁ κύκλος νά ἀποτελεῖ

στό διηνεκές τό ἐσχατολογικό σύμβολο τῆς Βασιλείας πού ἤδη ἔχει ἔλθει στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Δέν μπορούμε, λοιπόν, νά ὀμιλοῦμε γιά τόν ρόλο τοῦ «ἀποστολικοῦ συλλόγου» χωρίς νά ἀναφερθοῦμε στήν ἐσχατολογική, ἢ καλύτερα ἐκκλησιολογική, σημασία του. Ὁ Κύριος τούς κάλεσε κοντά του γιά ἕναν πολύ πιό θεμελιώδη σκοπό ἀπό τό νά ἀποτελέσουν τήν θεσμική ἡγετική ομάδα μετά τόν θάνατό Του. Ὁ κύκλος τῶν Δώδεκα εἶναι τόσο πολύ σημαντικός³, διότι προεικονίζει τήν σύναξη ἀπό τόν Μεσσία τῶν διασκορπισμένων τέκνων τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, δηλαδή τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ σχετική ἀναφορά τῆς Ἀποκαλύψεως στους Δώδεκα Ἀποστόλους τοῦ ἀρνίου (21, 14) ἀφορᾷ πασιφανῶς τήν ιδιότητά τους ὡς θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας καί καταδεικνύει ὅτι ἡ ἐσχατολογική τους λειτουργία εἶναι συνδεδεμένη μέ τήν ἐκκλησιαστική κοινότητα.

Μία συνέπεια τῶν ἀνωτέρω εἶναι ὅτι ἡ συνοδικότητα τῶν ἐπισκόπων πού βασιίζεται στήν ἀποστολική διαδοχή τῆς ἱερωσύνης βρίσκεται στό πλαίσιο τῆς εὐρύτερης συνοδικότητας πού βασιίζεται στήν διαδοχή τῶν κοινοτήτων τῆς μίας Ἐκκλησίας. Αὐτό τό δείχνει χαρακτηρι-

στικά και τό γεγονός τῆς Πεντηκοστῆς, τό ὁποῖο δέν ἀφορᾶ μόνο τοὺς Δώδεκα ἀλλά ὅλη τὴν Ἐκκλησία. Τό Ἅγιο Πνεῦμα κατέρχεται ὄχι μόνο στοὺς Ἀποστόλους ἀλλά καί σέ ὅσους ἦσαν μαζί τους ὁμοθυμαδόν, ἐνωμένοι στήν προσευχή⁴. Ἡ ἐνεργοποίηση τῆς Ἐκκλησίας συμπίπτει μέ τὴν ἔναρξη τοῦ ἀποστολικοῦ ὑπουργήματος⁵. Ἡ Πεντηκοστή ἐπιβεβαιώνει τόν ἐσχατολογικό καί ἐκκλησιολογικό συμβολισμό τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων καί ταυτόχρονα τὴν νέα ἀποστολική τους ιδιότητα (στήν ὁποία βέβαια θά προστεθοῦν καί ἄλλοι Ἀπόστολοι μέ κορυφαῖο τόν Παῦλο), ἀπό τὴν ὁποία καί ἐξαρτᾶται ἡ ἀποστολικότητα τῆς Ἐκκλησίας. Στό πλαίσιο αὐτό κατανοοῦμε πόσο συνδέονται ἡ ἀποστολική διαδοχή καί ἡ ἀποστολικότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀποστολικότητα τοῦ κηρύγματος καί ἡ ἀποστολικότητα τῆς ἱερωσύνης, ἐν τέλει ἡ ἐκκλησιακή καί ἡ ἐπισκοπική συνοδικότητα.

Ἡ Πεντηκοστή ἀποκαλύπτει, ἐπίσης, καί τὴν μυστηριακή διάσταση ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία ἐξαρτᾶται ἀδιάκοπα ἀπό τὴν ἐπίκληση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὐτή ἡ διάσταση μᾶς ὁδηγεῖ σέ μία ἄλλη προσέγγιση τῆς ἀποστολικότητας, ὅπως πρωτότυπα τὴν ἐντοπίζει ὁ μακαριστός Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης. Οἱ Δώδεκα ἀποτελοῦν τὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας ὄχι μόνο ἀπό τὴν πλευρά τῆς ἱστορικῆς συνέχειας ἀλλά, παράλληλα, ἀπό τὴν λειτουργία τοῦ ἐσχατολογικοῦ τους συμβολισμοῦ τῆς Βασιλείας μέσα στήν εὐχαριστιακή κοινότητα.

Οἱ Δώδεκα Ἀπόστολοι δέν εἶναι μόνο αὐτοὶ πού ἔπονται χρονικά τοῦ Ἰησοῦ,

πού ἀκολουθοῦν τὴν ἐντολή τοῦ Χριστοῦ καί μεμονωμένα διασκορπίζονται μέχρι τὴν ἄκρη τῆς γῆς, ἀλλά καί αὐτοὶ πού ὡς Δώδεκα ἀποτελοῦν ἐκεῖνο τόν χορὸ πού θά περιστοιχίζει τόν πάλιν ἐρχόμενο Χριστό. Στὴν θεία Εὐχαριστία ἔχουμε εἰκονισμό τῶν ἐσχάτων, τῆς Δευτέρας Παρουσίας, καί, ἔτσι π.χ. γιὰ τόν ἅγ. Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας, τό πρεσβυτέριον εἰκονίζει τοὺς Ἀποστόλους. Στό πλαίσιο αὐτό, οἱ Ἀπόστολοι δέν εἶναι μόνο μία ἀλυσίδα ἀνάμεσα στόν Χριστό καί τὴν Ἐκκλησία ἐντός μιᾶς ἱστορικῆς συνέχειας, ἀλλά γίνονται θεμέλιο τῆς Ἐκκλησίας μέσω τῆς μυστηριακῆς, εὐχαριστιακῆς, παρουσίας τῆς Βασιλείας στό ἐδῶ καί τώρα, ἀφοῦ ἀποτελοῦν συστατικό στοιχεῖο τῆς φανέρωσής της⁶.

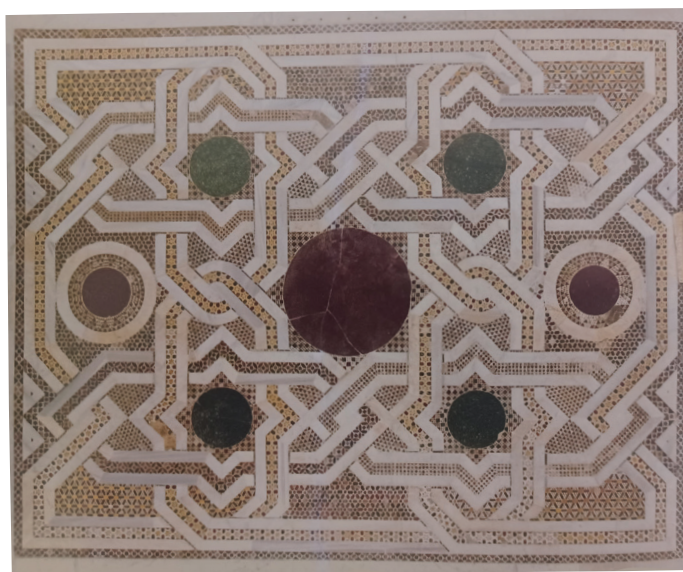
Γιὰ τόν λόγο αὐτό εἶναι κομβικῆς σημασίας νά θεωρήσουμε τοὺς Δώδεκα ὡς χορεία ἢ «σύλλογο» πρό τῆς Πεντηκοστῆς, ὅταν κέντρο τῆς ἐνότητάς τους ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. Ἐάν τοὺς θεωρήσουμε μετὰ τὴν Πεντηκοστή, τότε θά πρέπει νά θεωρήσουμε ὡς ἐπικεφαλῆς τους καί κέντρο ἐνότητας κάποιον ἄλλον, ὅπως τόν Πέτρο (πού, ἀσφαλῶς, ἦταν πράγματι ὁ πρωτοκορυφαῖος), καί ὄχι τόν Χριστό. Ἔτσι, ὅμως, διαχωρίζουμε τόν «σύλλογο» τῶν Δώδεκα ἀπό τὴν κοινότητα τῶν πιστῶν, διότι ὁ Χριστός εἶναι κεφαλή καί τῶν Δώδεκα καί τῆς Ἐκκλησίας, κάτι πού ὁ Πέτρος δέν εἶναι. Οἱ Δώδεκα δέν εἶναι ἓνα αὐτοαναφορικό σύνολο προσώπων μέ ἐσωτερική τους ἐνότητα, ἀλλά προεικονίζουν ὄχι τό ἀρχιερατικό ὑπουργήμα (ὅπως λανθασμένα διδάσκει ἡ θεωρία τῆς ἐπισκοπικῆς συλλογικότητας τῆς Β' Βατικανῆς) ἀλλά

τήν ένότητα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἐπίσκοποι (καί συνεκδοχικά οἱ ἱερεῖς) εἶναι διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων γενικά καί ὄχι εἰδικά τῶν Δώδεκα. Ἡ Ἐκκλησία, ὡς λαός τοῦ Θεοῦ, εἶναι οὐσιαστικά αὐτή πού διαδέχεται τή χορεία τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων.

Ὅλα τά παραπάνω σημαίνουν ὅτι οἱ Δώδεκα Ἀπόστολοι, ὅπως καί ἡ Ἀποστολική Σύνοδος, συνιστοῦν τό θεμέλιο τῆς ἐκκλησιακῆς συνοδικότητας, δηλαδή

τῆς συνοδικῆς ἢ συλλογικῆς φύσης τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκφραση αὐτῆς τῆς ἐγγενοῦς καί θεμελιώδους ιδιότητος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ συνοδικότητα τῶν ἐπισκόπων, ὅπως ἐκδηλώνεται στόν συνοδικό θεσμό, ἡ ὁποία ἐπισκοπική συνοδικότητα ἔχει ὡς σκοπό νά ἐκφράζει τήν κοινωνία τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, δηλαδή τῶν κατά τόπους εὐχαριστιακῶν κοινοτήτων, ἐντός τῶν ὁποίων πραγματώνεται καί βιώνεται ἡ Ἐκκλησία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. R. Burnet, "La notion d'apostolicité dans les premiers siècles", *Recherches de Science Religieuse* 103 (2015) 185-202. 2. Βλ. Ἀρχιεπ. Στυλιανός Χαρκιανάκης, *Τό περί Ἐκκλησίας Σύνταγμα*, σ. 181 καί *Περί τό ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 42-44. 3. J. P. Meier, *Jésus, un certain Juif*, v. 3, σ. 187. 4. Y. Congar, "Les conciles dans la vie de l'Église", στό *Sainte Église*, σ. 17. 5. N. Afanassieff, "L'apôtre Pierre et l'évêque de Rome", *Θεολογία* 26 (1955), 465-475, 620-641, ἐδῶ σ. 623. 6. Βλ. J. Zizioulas, "La continuité avec les origines apostoliques", στό *L'être ecclésial*, σ. 139-140.

Λεπτομέρεια τοῦ μαρμαρόστρωτου δαπέδου στό κεντρικό κλίτος τῆς Cappella Palatina

Ἀνάμνηση - Ἀντιμῆνσιο

π. Χρυσοβαλάντη Θεοδώρου
προϊστ. Ἱ.Ν. Κοιμήσεως Θεοτόκου Ἁγ. Στεφάνου Ἀττικῆς, Δρος Λειτουργικῆς

Ἀνάμνηση. Εἶναι τό τμήμα ἐκεῖνο τῆς Θείας Λειτουργίας, πού ἀναφέρεται στήν ἀνάμνηση τῶν Παθῶν, τῆς Ἀναστάσεως, τῆς Ἀναλήψεως καί τῆς Δευτέρας Παρουσίας. Συνδέεται μέ τά λόγια τοῦ Κυρίου πού μιλοῦν γιά τή σύσταση τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἔτσι, στή λειτουργία τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ἡ Ἀνάμνηση εἶναι ἡ ἐξῆς: «Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς καί πάντων τῶν ὑπέρ ἡμῶν γεγεννημένων, τοῦ σταυροῦ, τοῦ τάφου, τῆς τριημέρου ἀναστάσεως, τῆς εἰς οὐρανοῦς ἀναβάσεως, τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας, τῆς δευτέρας καί ἐνδόξου πάλιν παρουσίας...».

Ἀναστάσιμο. Ὅτιδήποτε ἔχει σχέση μέ τήν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου ἢ ἀναφέρεται σ' αὐτήν. Καί στόν Ὀρθόδοξο λειτουργικό καί μή βίο δέν εἶναι λίγα ἐκεῖνα πού ἀναφέρονται στό μεγάλο αὐτό γεγονός.

Ἀναστάσιμα τροπάρια στήν ὑμνολογία συναντοῦμε σέ ὅλα τά εἶδη τῆς, ὅπως: στιχηρά, ἀπόστιχα, εὐλογητάρια, κανόνες, ἐξαποστειλάρια, ἐωθινά, κ.ἄ., τά περισσότερα ἐκ τῶν ὁποίων ἀπαντοῦν στούς Ἑσπερινούς (Σαββάτω ἑσπέρας) καί τούς Ὁρθροὺς τῶν Κυριακῶν καί στήν περίοδο τοῦ Πεντηκοσταρίου.

Ἀνατολικά. Ἐξήντα τέσσερα τροπάρια ἀναστάσιμα τῶν ὀκτώ ἡχῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὀκτώ γιά τόν κάθε ἡχο. Ψάλλονται ὡς στιχηρά τοῦ Ἑσπερινοῦ καί τῶν Αἰνῶν τῆς Κυριακῆς. Δέν εἶναι γνωστό ἀπό ποῦ προέρχεται ἡ ὀνομασία «Ἀνατολικά» καί ὑπάρχουν πολλές ἐκδοχές γι' αὐτό, ὅπως: α) Ἀπό τόν ποιητή τους (Ἀνατόλιος Κπόλεως ἢ Ἀνατόλιος ὁ Στουδίτης ἢ Ἀνατόλιος ὁ Λαοδικεῖας). β) Ἀπό τόν τόπο προελεύσεώς τους (Ἀνατολή, ἴσως ἡ Μονή τοῦ Ἁγ. Σάββα). γ) Ἀπό τόν χρόνο πού ψάλλονται (στόν ὄρθρο τήν ὥρα τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου). δ) Ἀπό τό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, «Ἀνατολή» ἢ ἐπειδή ἀναφέρονται στήν ἀνατολή τοῦ Χριστοῦ ἀπό τόν Τάφο.

Ἀντιμῆνσιο(ν). Σύνθετη λέξη, ἀπό τήν ἐλληνική λέξη «ἀντί» καί ἀπό τή λατινική "mensa" (=τραπέζι). Ἀντιμῆνσιο δηλαδή σημαίνει ἀντιτραπέζιο. Εἶναι ἕνα μικρό τετράγωνο ὕφασμα, πού χρησιμοποιεῖται γιά τήν τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας σέ μή ἐγκαινισμένο Ναό.

Ὁ ἅγιος Συμεών Θεσσαλονίκης, ἀναφέρει ὅτι τό ἀντιμῆνσιο «δίδεται (δέ) γνώμη τοῦ ἀρχιερέως καί κατ' ἀνάγκην καί ἔνθα οὐκ ἔστι ναός... οὐδὲ γάρ ἱερεῦσι ἄδεια ἐνεργεῖν δι' αὐτῶν χωρὶς ἐκδόσεως τοῦ ἀρχιερέως»¹.

Ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης (περίπου 450), διασαφηνίζοντας τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μυσταγωγίας, σημειώνει: «Ἡ καθαρὰ σινδῶν ἢ ὑφαπλουμένη τῇ τῶν θείων δώρων διακονία, ἢ τοῦ Ἀριμαθέως ἐστὶν Ἰωσήφ λειτουργία. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα ἐνειλήσας τῷ τάφῳ παρέπεμψε, οὕτως καὶ ὑμεῖς ἐπὶ σινδόνης τὸν ἄρτον τῆς προθέσεως ἀγιάζοντες, σῶμα Χριστοῦ ἀδιστάκτως εὐρίσκομεν»².

Καθὼς τοὺς πρώτους αἰῶνες τοῦ χριστιανικοῦ βίου οἱ ἀνάγκες τοῦ χριστιανικοῦ ποιμνίου αὐξάνονταν καί, συγχρόνως, οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ ἀναχωρητές ἀσχοῦνταν στὰ ἀσκητήριά τους, προέκυψε ἡ ἀνάγκη δημιουργίας «φορητῶν» θυσιαστηρίων, τῶν λεγόμενων «Ἀντιμηνσίων». Ἄν καὶ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἀνακαλύψουμε τὴν ἀρχὴ τους, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἀνάγεται στὴ Δύση τὸν 7^ο αἰ. καὶ στὴν Ἀνατολὴ πρὶν ἀπὸ τὸν 9^ο ἢ 8^ο αἰ.

Ἡ ἐξέλιξη τοῦ ἀντιμηνσίου εἶναι πολὺ πλοκὴ καὶ συνδέεται μὲ τὴν ἐξέλιξη τοῦ «ἀέρα», ὁ ὁποῖος συμβολίζει τὴ σινδόνα, μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἰωσήφ καὶ ὁ Νικόδημος τύλιξαν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Τὰ ἀντιμηνσία διακρίνονται: α) σέ ζωγραφισμένα ἢ σχεδιασμένα μὲ ἀπλές εἰκονογραφικὲς παραστάσεις, καὶ β) σέ ἔντυπα –νεώτερα– μὲ πολλὰ εἰκονογραφικά θέματα καὶ πλούσιο διάκοσμο.

Τὸ Ἀντιμηνσιο καθιερῶνεται ἀπὸ τὸν τοπικὸ Ἐπίσκοπο εἴτε κατὰ τὰ ἐγκαίνια ἐνός Ναοῦ, εἴτε σέ ἄλλῃ περίπτωσι κατὰ τὴν τάξιν πού ὑπάρχει στό Μέγα Εὐχολόγιο. Καθιερῶνεται καὶ σέ ἔκτακτες περιπτώσεις ἀνάγκης, μὲ προτροπὴ

τοῦ ἀρχιερέα, ἀπὸ ἔμπειρο καὶ εὐλαβῆ ἱερέα: «κατ' ἀνάγκην δὲ καὶ προτροπῇ αὐτοῦ (τοῦ ἀρχιερέως γίνεται) παρ' εὐλαβοῦς ἱερέως πείραν τῶν θείων κεκτημένου, ὃς καὶ ἐπενδύεται σινδόνα ἐπάνω τῶν ἱερατικῶν (ἁμφίων)»³.

Ἡ συνεχὴς χρῆσις τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ ἁμφίου προκαλεῖ τὴ φθορὰ καὶ τὴν ἀνάγκη, σταδιακὰ νὰ ἀντικαθίσταται ἢ καὶ νὰ πλένεται, ὅπως σημειώνεται ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόδημο στό Πηδάλιο: «ὅθεν λογιάζω ὅτι καὶ ἐὰν ἐν γνώσει ἀποπλύνει τις ἅγιον Ἀντιμηνσιον, ὅταν τύχη νὰ λερωθῆ ἱκανῶς οὐ κατακρίνεται»⁴.

Τελευταῖα, τείνει νὰ ἀποκρυσταλλωθεῖ μία περιεργὴ ἀντίληψη, ὅπως σημειώνει ὁ καθηγητὴς Φουντούλης⁵, ὅτι τάχα τὸ ἀντιμηνσιο, ἐπειδὴ φέρει τὴν ὑπογραφή τοῦ ἐπισκόπου, εἶναι διαπιστευτήριον ἢ εὐλογία, ἢ ὁποῖα δίδεται στόν ἱερέα γιὰ νὰ τελεῖ τὴ Θεία Λειτουργία στό ὄνομά του. Ὡστόσο ὅμως, οἱ πηγές καὶ ἰδιαίτερα ὁ ψευδο-Διονύσιος, δέν ἀναφέρουν ρητὰ κάτι τέτοιο.

Ὡς πρὸς τὴν ὑπογραφή τοῦ οικείου ἐπισκόπου, φρονοῦμε ὅτι εἶναι πολὺ μεταγενέστερη καὶ δηλώνει τὴν ἐγκυρότητα καὶ τὸν καθαγιασμό τους ἀπὸ Ὁρθόδοξο ἐπίσκοπο.⁶ Ἐξάλλου οἱ ἱερεῖς λαμβάνουν τὴν εὐλογία τελέσεως τῆς Θείας Εὐχαριστίας μὲ τὴ χειροτονία τους ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. PG 155,332D. 2. PG 78, 264D-265A. 3. PG 155,333D. 4. Πηδάλιον, σ. 726, σημ. 2. 5. Ἰωάννης Φουντούλης, *Ἀπαντήσεις εἰς λειτουργικὰς Ἀπορίας*, τ. Α', Ἀθήνα 1987, σ. 143. 6. Δαμασκηνός Παπαγιαννάκης, Μητρο. Κυθωνίας καὶ Ἀποκορώνου, *Ἀντιμηνσία καὶ Εἰλητὰ τῆς Κρήτης*, Συμβολὴ στὰ λειτουργικὰ ἁμφια τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς, Χανιά 2022, σ. 48.

I. 5. Εισαγωγικά συμπεράσματα

Άρχιμ. Παντελεήμονος Τσορμπατζόγλου
Δρος Θεολογίας - Ίερ. Προϊστ. Ί.Ν. Αγίων Αναργύρων Ψυρρή

Η εικόνα των αγρίων βαρβάρων έξω από τὰ τείχη τῆς Θεσσαλονίκης ἀποτελεῖ πλέον ἀπόμακρο παρελθόν καί διατηρεῖται, ἀμυδρῶς μόνο, στήν συλλογική μνήμη τῶν Θεσσαλονικέων ὅταν εὐγνωμόνως ἀναφέρονται στόν ὑπέρμαχο Ἅγιο Δημήτριο. Ἡ μεταγενέστερη πραγματικότητα (9^{ος} αἰ.) τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως Σαγουδάτων, Δρογουβιτῶν καί Ρωμαίων (Ἑλλήνων) στήν πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως ἀποτυπώνεται ἀπό τόν Θεσσαλονικέα Ἰωάννη Καμενιάτη, δέν θυμίζει στό παραμικρό τὰ δραματικά γεγονότα τοῦ 7^{ου} αἰ.

Χάρη στόν μεγάλο ἀριθμό ἀγιολογικῶν κειμένων τοῦ 8-11^{ου} αἰ. πού διασώζονται καί ἀναφέρονται σέ πρόσωπα σχετιζόμενα, λίγο ἤ πολύ, μέ τήν Θεσσαλονίκη, ἔχουμε τήν εὐχέρεια νά ἀναστήσουμε ικανοποιητικά τήν κοινωνική κατάστασή της, καθῶς καί νά μελετήσουμε τίς συνέπειες τῶν σλαβικῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ 7^{ου} αἰ. στόν εὐρύτερο Μακεδονικό χῶρο.

Ὁ Γρηγόριος ὁ Δεκαπολίτης καί ὁ Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος· ὁ ὄσιος Εὐθύμιος καί ἡ ὄσια Θεοδώρα, ἀποδεικνύονται σύγχρονοι καί συμπολίτες στήν Θεσσαλονίκη τοῦ 9^{ου} αἰ. Τόν ἐπόμενο αἰῶνα ἡ κατάσταση βελτιώνεται ἀπρόβλεπτα

ὥστε, χωρίς ὑπερβολή, νά παρατηρεῖται πραγματικός "συνωστισμός" προσωπικότητων καί βιογραφουμένων Ἀγίων στό στερέωμα τῆς πόλεως· βλέπουμε, λοιπόν, στίς ὁδοῦς τῆς πόλεως νά συνωθοῦνται μορφές ὅπως ὁ Ἡλίας ὁ Νέος, ὁ Φαντῖνος ὁ Νέος, ὁ Φώτιος ὁ Θεσσαλός, ὁ Ἀθανάσιος ὁ Ἀθωνίτης καί ταυτοχρόνως νά διογκώνεται ὁ πλοῦτος τῶν ἱστορικῶν πληροφοριῶν, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀναδεικνύεται ἀρκούντως τό πρόσωπο τῆς Μεγαλοπόλεως Θεσσαλονίκης καί τοῦ χῶρου της.

Στό τέλος τῆς μακρᾶς αὐτῆς περιηγήσεως στά ἀγιολογικά κείμενα τῆς μεσοβυζαντινῆς περιόδου μέ βεβαιότητα μποροῦμε νά καταθέσουμε ὅτι οἱ πληροφορίες γιά τήν ἐθνογραφική κατάσταση τῆς Μακεδονίας τὰ χρόνια αὐτά ἀποδεικνύονται ὅτι εἶναι ἀπροσδόκητα πλουσιότερες, ἀπό ὅσο μποροῦσε νά ὑποφιασθεῖ ὁ Dvornik ὅταν ἐξέδιδε τόν *Βίο Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου* τό 1929, πολύ δέ περισσότερο νά θεωρηθεῖ ὁ *Βίος* αὐτός ὡς ἀντιπροσωπευτική ἱστορική πηγή γιά τήν κυριαρχία τῶν Σλάβων στήν Μακεδονία, ἢ τοῦ ἐκσλαβισμού τῆς ἐλληνικῆς ὑπαίθρου. Ἀκόμη, δέν διαπιστώθηκε πουθενά ἡ ὑπαρξη σοβαρῶν δυσκολιῶν, μέχρι ἀποκοπῆς,

τῶν ἐπικοινωνιῶν τῆς Θεσσαλονίκης μέ τόν ὑπόλοιπο κόσμο, παρά μόνον τά γνωστά προβλήματα στήν θάλασσα ἀπό τούς Ἀραβες πειρατές τῆς Κρήτης.

Οἱ πολλές καί ἐντατικές προσπάθειες τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέ στρατιωτικά ἢ πολιτικά μέσα, ἰδιαίτερα τό ἀνώτερο πολιτιστικό περιβάλλον τῶν γηγενῶν Ἑλλήνων κατοίκων, τελικά ἐξημέρωσαν τά ἦθη τῶν ἐπήλυδων, ὥστε τό ζοφερό παρελθόν νά ἐπιζεῖ μόνο στήν ἀπόμακρη δύστηνη φήμη, ὅτι κάποτε «ἐσλαβώθη πᾶσα ἡ χώρα». Στόν ἀντίποδα αὐτῆς εὐρίσκεται ἡ μαρτυρία τοῦ Καμενιάτη, ἡ ὁποία ἀποτυπώνει μέ τόν καλύτερο τρόπο τήν νέα πραγματικότητα καί ἀποτελεῖ διαλεκτική σύνθεση τῶν προβλημάτων τοῦ παρελθόντος καί τοῦ δυναμισμοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ: «ἐξ ὅτου γάρ ἡ κολυμβήθρα τοῦ θείου βαπτίσματος τό τῶν Σκυθῶν ἔθνος τῷ χριστωνύμῳ συνεμόρφωσε καί τό τῆς εὐσεβείας γάλα κοινῶς ἀμφοτέροις διήλετο, πέπαυτο μὲν ἡ τῶν πόλεων στάσις, ἀνεῖτο δὲ τῆς ἐνεργείας ἡ τὰς σφαγᾶς ἐπιτηδεύουσα μάχαιρα... καί πόλεμος ἦν οὐδαμοῦ, καί τήν περίχωρον ἅπασαν εἰρήνην κατεπρυτάνευε» (10,58-65). Ἡ διαδικασία τῆς προσαρμογῆς καί ἔνταξης τῶν νεήλυδων Σλάβων στό νέο κοινωνικό περιβάλλον δέν συνέβη φυσικά ἀπό τήν μία ἡμέρα στήν ἄλλη ὅπως διαπιστώνει ὁ αὐτοκράτορας Λέων Στ' Σοφός: «ταῦτα δέ (τά σλαβικά φύλα) ὁ ἡμέτερος ἐν θεία τῇ λήξει πατήρ καί Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ Βασίλειος (Α' 867-886) τῶν ἀρχαίων ἐθῶν ἔπεισε μεταστῆναι καί γραικώσας¹ καί ἄρχουσι κατὰ τόν Ῥωμαϊκόν τύπον ὑποτάξας καί

βαπτίσματι τιμήσας, τῆς τε δουλείας ἐλευθέρωσε τῶν ἑαυτῶν ἀρχόντων καί στρατεύεσθαι κατὰ τῶν Ῥωμαίων πολεμούντων ἐθνῶν ἐξεπαίδευσεν, οὕτως ἐπιμελῶς περὶ τὰ τοιαῦτα διακείμενος. Διὸ καί ἀμερίμους Ῥωμαίους ἐκ τῆς πολλάκις ὑπὸ σλάβων γενομένης ἀνταρσίας ἐποίησε, πολλάκις ὑπ' ἐκείνων ὀχλήσεις καί πολέμους τοῖς πάλαι χρόνοις ὑπομείναντα» (Λέοντος, Τακτικά, Διατ. 18, § ρα', PG 107,969).

Στό τέλος τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ θέματός μας γιά τούς ἐκ Θεσσαλονικῆς αὐταδέλφους Κύριλλο καί Μεθόδιο (9^{ος} αἰ.), μετά ἀπό τόν ἔλεγχο τῶν συγχρόνων μέ τά γεγονότα μαρτυριῶν, μπορούμε νά συμφωνήσουμε ὅτι τό λιγώτερο κρίνονται ὡς ὑπερβολικές οἱ ἐκτιμήσεις περὶ σλαβικῆς κυριαρχίας τῆς Μακεδονικῆς ὑπαίθρου κατὰ τήν μεσοβυζαντινὴ ἐποχή, ἀφοῦ οἱ ἀκώλυτες κινήσεις τῶν διασῆμων προσωπικοτήτων, μέ σημείο ἀναφορᾶς τήν Θεσσαλονίκη, ἂν μή τί ἄλλο, ἀποδεικνύουν τήν ἀδιατάρακτη Βυζαντινὴ κυριαρχία στόν εὐρύτερο χῶρο, καθὼς καί τήν πρωτεύουσα θέση τῆς Μεγαλοπόλεως Θεσσαλονίκης.

Συγκεφαλαιώνοντας, λοιπόν, τόν λόγο περὶ Θεσσαλονίκης θεωρῶ ὅτι δέν θά μπορούσε νά βρεῖ κανεὶς καλύτερο ἐπιμῦθιο ἀπό τήν μαρτυρία τοῦ Τιμαρίωνος (12^{ος} αἰ.), ὅπου περιγράφεται μία εἰκόνα τῆς πόλεως ἀνάλογη μέ αὐτή πού εἶδαμε στά παραπάνω κείμενα, δηλ. τήν Μεγαλόπολι Θεσσαλονίκη ὡς πόλο ἔλξεως καί σημείο ἀναφορᾶς: «συρρεῖ γάρ ἐπ' αὐτήν (τήν Θεσσαλονίκη) οὐ μόνον αὐτόχθων ὄχλος καί ἰθαγενῶν, ἀλλὰ πάντοθεν καί παντοῖος, Ἑλλήνων

τῶν ἀπανταχοῦ, Μυσῶν τῶν παροικούντων γένη παντοδαπὰ Ἰστρου μέχρι καὶ Σκυθικῆς, Καμπανῶν, Ἰταλῶν, Ἰβήρων, Λυσιτανῶν καὶ Κελτῶν τῶν ἐπέκεινα

Ἄλπεων καὶ συλλήβδην εἶπεῖν, ὡκεάνειοι θῖνες ἰκέτας καὶ θεωροὺς ἐπὶ τὸν μάρτυρα (Δημήτριον) πέμπουσι» (Τιμαρίων, σ. 1-186).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Βλ. Γ. Τσάρας, «Τὸ νόημα τοῦ γραικώσας στά Τακτικά τοῦ Λέοντος Στ' τοῦ Σοφοῦ», *Βυζαντινά* 1 (1969) 137-156.

Ἀποψη ἀπὸ τὴν Αἴθουσα τῶν Ψηφιδωτῶν, Palazzo Reale

Ο Προτεσταντισμός καί ἡ Α΄ Οἰκουμενική Σύνοδος τῆς Νίκαιας: Α΄. Οἱ Λουθηρανοί

Πρωτ. Βασιλείου Ἀ. Γεωργόπουλου
Ἀναπλ. Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Τό 2025, μέ ἀφορμή τή συμπλήρωση 1700 χρόνων ἀπό τή σύγκληση τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, πού ἀποτελεῖ ὀρόσημο στήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας, θά παρουσιάσουμε κατά τρόπο εὐσύνοπτο πῶς τοποθετήθηκε ἀπέναντι σ' αὐτό τό ζωτικῆς σημασίας γεγονός ὁ Προτεσταντισμός στήν ἱστορική του ἀφετηρία, καί πῶς αὐτό ἀποτυπώθηκε στά Συμβολικά θεολογικά κείμενά του.

Ἡ ἀποδοχή τῶν δογματικῶν Ὅρων τῶν τεσσάρων πρώτων Οἰκουμενικῶν συνόδων ἀπό τόν προτεσταντικό χῶρο σχετίζεται ἀποκλειστικά καί μόνο μέ τό ὅτι οἱ ἀποφάσεις αὐτές θεωρήθηκαν σύμφωνες μέ τήν Ἁγία Γραφή. Ἡ Ἁγία Γραφή γιά τό σύνολο τῶν Προτεσταντικῶν κλάδων εἶναι ἡ μοναδική πηγή τῆς ἀποκαλυμμένης ἀλήθειας καί ἀποτελεῖ τόν μοναδικό κανόνα ἀξιολόγησης καί κριτή κάθε θεολογικῆς διδασκαλίας. Ἐπιπροσθέτως, ἔγιναν ἀποδεκτοί γιατί θεωρήθηκαν εὐσύνοπτες καί ἀξιόπιστες περιλήψεις τῆς βιβλικῆς διδασκαλίας στά χρόνια πού διατυπώθηκαν γιά νά ἀντιμετωπίσουν συγκεκριμένους αἰρετικούς. Σέ ἄρκετά ἀπό τά προτεσταντικά Συμβολικά κείμενα πού παρήχθησαν τόν 16^ο αἰ. χρησιμοποιήθηκε ἡ ἐκκλησιαστική τριαδική ὁρολογία.

I. Ἡ Αὐγουσταία Ὁμολογία. Πρόκειται γιά τό θεμελιῶδες καί πρωταρχικό κείμενο τοῦ λουθηρανικοῦ χῶρου πού συντάχθηκε ἀπό τόν Μελάγχθωνα τό 1530 καί ἐγκρίθηκε καί ἀπό τόν Λουθηρο. Στό πρῶτο ἄρθρο τῆς πού ἀναφέρεται στό μυστήριο τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ χρησιμοποιεῖται μέ σαφήνεια ἡ παραδοσιακή Τριαδολογική ὁρολογία. Γίνεται ὀνομαστική ἀναφορά στή σύνοδο τῆς Νίκαιας, μέ τήν ἐπίσημανση ὅτι οἱ δογματικές ἀποφάσεις τῆς εἶναι ἀληθεῖς καί ὅτι ἀποτελοῦν ἀναμφίβολως ἀντικείμενο πίστεως. Στό ἴδιο ἄρθρο καταδικάζεται κάθε αἰρετική δοξασία πού ἀντιτίθεται στή διδασκαλία τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, καί μάλιστα ὄχι μόνον οἱ ἀρχαῖες ἀλλά καί νεοεμφανισθεῖσες ἀντιτριαδικές δοξασίες στά χρόνια τῆς Μεταρρύθμισης μέ τή χαρακτηριστική ὀνομασία «παλαιοί καί νεότεροι Σαμοσατιανοί» (*Samosatenos veteres et neotericos*).

II. Ἡ Ἀπολογία τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας. Συντάχθηκε ἐπίσης ἀπό τόν Μελάγχθωνα τό 1531, ὡς ἀπάντηση στή ρωμαιοκαθολική ἀνασκευή τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας γνωστῆς ὡς *Confutatio Pontificia*. Στό ἄρθρο 1 τῆς Ἀπολογίας, ὁ Μελάγχθων ἀναφέρει μέ

σαφήνεια ότι πάντοτε πίστευαν, δίδα-
σκαν και κήρυτταν τό Τριαδικό δόγμα
όπως διατυπώθηκε στή Νίκαια. Στήν
Άγία Γραφή υπάρχουν γι' αυτό βέβαιες
και σταθερές μαρτυρίες πού δέν μπο-
ροῦν νά ἀνατραποῦν. Καί συμπληρώνει
ὅτι αὐτοί πού σκέπτονται τό ἀντίθετο εἶ-
ναι ἔξω ἀπό τήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ,
εἶναι εἰδωλολάτρες και βλάσφημοι.

III. *Τά Σμαλκαλδικά Ἄρθρα*. Θεολο-
γικό κείμενο μέ αὐστηρό ἀντιρωμαιοκα-
θολικό χαρακτήρα πού συνέταξε ὁ ἴδιος
ὁ Λούθηρος τό 1537. Στό πρώτο τμήμα
του ἀναφέρεται στό μυστήριο τῆς Ἁγί-
ας Τριάδος μέ τήν καθιερωμένη ἐκ-
κλησιαστική ὀρολογία, δυστυχῶς ὁμως
ἀποδέχεται τήν κακοδοξία τοῦ Filioque.
Στό ἴδιο τμήμα, ὁ Λούθηρος δηλώνει ὅτι
σχετικά μέ τό Τριαδολογικό και τό Χρι-
στολογικό δόγμα δέν ὑπάρχει καμμία
διαφορά μέ τούς ἀντιπάλους του (σ.Σ.:
τούς Ρωμαιοκαθολικούς), γι' αὐτό δέν
ἀποτελοῦν πεδία θεολογικῆς ἀντιπαρά-
θεσης.

IV. *Ὁ Τύπος τῆς Συμφωνίας*. Συντά-
χθηκε τό 1577 και ἀποτελεῖ τό τελευταῖο
Συμβολικό κείμενο τοῦ ἀρχικοῦ λουθη-
ρανισμοῦ. Ἡ δογματική διδασκαλία τῆς
Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου γίνεται ἀπο-
δεκτή μέ διπλό τρόπο: α) Στό εἰσαγω-
γικό τμήμα γίνεται ρητῶς ἀποδεκτό τό
θεολογικό περιεχόμενο τῶν τριῶν ἀρ-
χαίων Συμβόλων Πίστεως, δηλαδή τοῦ
Ἀποστολικοῦ, τοῦ Ἀθανασιανοῦ και τῆς
Νίκαιας. Σέ ἀναφορά μέ αὐτά δηλώνε-
ται: «Δεσμευόμαστε σέ αὐτά, και μέ τό
παρόν ἀπορρίπτουμε ὅλες τίς αἰρέσεις
και διδασκαλίες πού ἔχουν εἰσαχθεῖ
στήν ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, και ἔρχονται

σέ ἀντίθεση μέ αὐτά» (*Epitome, Pars
Prima, II*). β) Στό ἄρθρο 12 τοῦ *Τύ-
που τῆς Συμφωνίας*, μεταξύ τῶν ἄλλων
αἰρέσεων, καταδικάζονται και οἱ σύγ-
χρονοί τους Ἀντιτριαδικοί και Νεοαρει-
ανοί, ἀκριβῶς γιατί δίδασκαν ἀντίθετα
πρός τήν παραδοσιακή ἐκκλησιαστική
διδασκαλία. Δηλώνεται μέ σαφήνεια:
«Ὅλα αὐτά και ἄλλα παρόμοια ἄρθρα,
μαζί μέ τίς λανθασμένες ἐπιπτώσεις
και συμπεράσματα, τά ἀπορρίπτουμε
και τά καταδικάζουμε ὡς ἐσφαλμένα,
φευδῆ, αἰρετικά, και ἀντίθετα πρὸς τόν
λόγο τοῦ Θεοῦ, τά τρία Σύμβολα, τήν
Ὁμολογία τῆς Αὐγούστας, τήν Ἀπολο-
γία, τά Σμαλκαλδικά Ἄρθρα, και τίς
Κατηχήσεις τοῦ Λουθήρου».

Στήν ἱστορία τῆς προτεσταντικῆς θεο-
λογίας τοῦ λουθηρανικοῦ χώρου ὁ σεβα-
σμός, ἡ χρήση και ὁμολογία τῆς ἐκκλη-
σιαστικῆς Τριαδολογίας τῆς Νίκαιας,
στόν ἀκαδημαϊκό χώρο, θά διατηρηθεῖ
μέχρι τά μέσα τοῦ 18^{ου} αἰ. Ἐκτοτε, πλήν
λίγων ἐξαιρέσεων, θά ἀνατραπεῖ και θά
ἀμφισβητεῖται μέχρι σήμερα. Μία ἀντι-
προσωπευτική μαρτυρία ἀποτελοῦν οἱ
θέσεις τοῦ λουθηρανικοῦ δογματικοῦ W.
Joest (1914-1995): «Ἡ διδασκαλία τῆς
Τριάδας δέν ἀποτελεῖ ἄμεσο περιεχόμε-
νο τῆς Ἀποκάλυψης, οὔτε ἄμεση ἔκφρα-
ση τῆς πίστεως. Στή μορφή πού ἔχει δι-
αμορφωθεῖ ἀπό τήν παράδοση, εἶναι τό
ἄκρως διατυπωμένο ἀποτέλεσμα μίας
θεολογικῆς σκέψης και, σέ αὐτήν τή
μορφή, σέ καμμία περίπτωση δέν ἀπο-
τελεῖ νόμο, ἡ ἀναμφισβήτητη και πλήρης
ἀποδοχή τοῦ ὁποῖου θά ἦταν ἀπαραίτη-
τη γιά τήν πίστη ἢ ἀκόμα και γιά τή σω-
τηρία τοῦ ἀνθρώπου» (*Dogmatik, I, 332*).

Ἡ Βάπτισις τοῦ Κυρίου καί οἱ ἀρχαῖες καί σύγχρονες υἰοθετιστικές ἀντιλήψεις

Ἄρχιμ. Θεοφίλου Λεμοντζῆ
Δρος Θεολογίας

Ἀρχαῖοι αἰρετικοί ὅπως ὁ Καρποκράτης, ὁ Κήρινθος, οἱ Ἐβιωνῖτες, ὀνομάζονται υἰοθετιστές διότι ὑποστήριζαν ὅτι ὁ Χριστός ἦταν ἕνας ἀπλός ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἔγινε Υἱός τοῦ Θεοῦ κατά τή Βάπτισή Του στόν Ἰορδάνη ποταμό. Γι' αὐτούς τούς αἰρετικούς ὁ Χριστός δέν εἶναι ὁμοούσιος Υἱός μέ τόν Θεό Πατέρα πού γεννᾶται ἐκ τοῦ Πατρὸς αἰωνίως, ὅπως ὁμολογοῦμε στό Σύμβολο τῆς Πίστεως, ἀλλά ἔγινε θετός, υἰοθετημένος Υἱός. Γι' αὐτό ὀνομάζονταν καί υἰοθετιστές.

Οἱ υἰοθετιστές ἀρνοῦνταν τήν παρθενική γέννηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πού ἀποτελεῖ εὐαγγελική διδασκαλία (Λουκ 1,34-35), γιά νά στηρίξουν τήν ἄποψη ὅτι ὁ Χριστός γεννήθηκε ὡς ἕνας ἀπλός ἄνθρωπος ὅπως ἐμεῖς οἱ κοινοί ἄνθρωποι. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ Χριστός ἔλαβε τό χάρισμα τῆς υἰοθεσίας ἀπό τόν Θεό, κατά τή στιγμή τῆς Βαπτίσεώς Του. Παρόμοιες ἀντιλήψεις ἀνευρίσκουμε καί σέ σύγχρονους αἰρετικούς ὅπως οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά, οἱ Μελετητές τῆς Βίβλου, ἡ λεγομένη Ἐκκλησία χριστιανικῆς ἐπιστήμης, οἱ ὁποῖες αἰρετικές ὁμάδες ἀρνοῦνται ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ πού ἔγινε τέλειος

ἄνθρωπος, ἀλλά ὑποστηρίζουν ὅτι ἦταν ἕνας ἀπλός ἄνθρωπος.

Ἦχι μόνο εἶναι παντελῶς ἀστήρικτες οἱ ἀπόψεις ἀρχαίων καί σύγχρονων υἰοθετιστῶν ἀλλά τούναντίον, κατά τή στιγμή τῆς Βαπτίσεώς Του, ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλύφθηκε ὡς ὁμοούσιος Υἱός μέ τόν Θεό Πατέρα. Καί αὐτή ἡ ἀποκάλυψη δέν εἶναι ἀνθρώπινη ἔμπνευση ἀλλά θεϊκή ἀπόδειξη: «καί ἰδοὺ φωνή ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα» (Ματθ 3, 17).

Ἐνῶ κατά τήν Παλαιά Διαθήκη ὁ Θεός ἀποστέλλει προφῆτες γιά νά ἀναγγείλουν τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, κατά τήν Καινή Διαθήκη ὁ ἴδιος ὁ ἐνσαρκωμένος Λόγος συναναστρέφεται μέ τούς ἀνθρώπους. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ «ἐαυτὸν ἐκένωσε μορφῆν δούλου λαβῶν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος» (Φιλιπ 2,7). Προσέλαβε ὅλη τήν ἀνθρώπινη φύση γιά νά τή θεραπεύσει καί νά τήν ἀνακαινίσει (Ἐβρ 2,17). Εἶναι ὁ νέος Ἀδάμ. Ἐνῶ ὁ παλαιός Ἀδάμ παρέβη τήν ἐντολή τοῦ Θεοῦ, ὁ νέος Ἀδάμ ἀνατρέπει τά ἀποτελέσματα τῆς παράβασης. Ἐνῶ ὁ παλαιός Ἀδάμ ὑποτάχθηκε στήν κακουργία τοῦ διαβόλου, ὁ νέος Ἀδάμ

καταπολεμᾷ τὴν ἀπάτη διαβόλου. Ἐνῶ ὁ παλαιὸς Ἀδὰμ ἀπώλεσε τὴ Χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὁ νέος Ἀδὰμ χρίει καὶ πάλι τὴν ἀνθρώπινη φύση μὲ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Ἐγκεντριζόμενοι οἱ πιστοὶ στό Σῶμα Του, τὴν Ἐκκλησία, διὰ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος καὶ τοῦ Χρίσματος, χριόμεθα καὶ ἐμεῖς μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Κατὰ τὴ Βάπτισή Του λοιπὸν στὸν Ἰορδάνη ποταμό, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν ἔγινε Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅπως νομίζουν οἱ αἰρετικοί, διότι πάντοτε ἦταν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀποκάλυψε τὴ δυνατότητα τῆς δικῆς μας υἰοθεσίας κατὰ τὸν βιβλικὸ λόγο: «ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι» (Ἰω 1,12), διὰ τῆς χρίσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος: «ὅτι δὲ ἐστε υἱοί, ἐξάπεστελεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον ἄββᾶ ὁ πατήρ» (Γαλ 4,6).

Ὅλοι οἱ υἰοθετιστές, ἀρχαῖοι καὶ σύγχρονοι, ἀρνοῦνται τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὅμως, κατὰ τὴ Βάπτισή Του, ὁ Ἰησοῦς ὄχι μόνο φανερώθηκε ὡς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ταυτόχρονα ἀποκαλύφθηκε ἐμφανῶς στὴν Οἰκουμένη τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὅπως χαρακτηριστικὰ ψάλλουμε στό ἀπολυτικίον τῆς ἑορτῆς: «Ἐν Ἰορδάνη βαπτιζομένου σου Κύριε, ἡ τῆς Τριάδος ἐφανερώθη προσκύνησις». Ὁ Υἱὸς βαπτίζοταν, ἡ φωνὴ τοῦ Πατρὸς ἀκούστηκε καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐφανίστηκε «ἐν εἶδει περιστερᾶς». Ἐνῶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἡ Ἁγία Τριάδα ἀποκαλυπτόταν μὲ τύπους, εἰκόνες καὶ σύμβολα (Γεν 1,26· 18,1-15), στὴν Καινὴ Διαθήκη ἀποκαλύ-

πτεται ἐμφανῶς τὸ μυστήριον τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Ἡ θεμελιώδης αὐτὴ πίστη τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως καὶ ὅλα τὰ θεῖα δόγματα, δὲν ἀποτελοῦν ἀνθρώπινες δοξασίες ὅπως οἱ ἀνθρώπινες ἐμπνεύσεις τῶν αἰρετικῶν, ἀλλὰ πίστη βασισμένη στὴν θεοδίδακτη, βιωθεῖσα καὶ ἀποκαλυφθεῖσα πίστη τῶν Ἁγίων. Ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ παραδείγματα θὰ ἀναφέρουμε τὸ ἐξῆς: ὅταν φανερώθηκε αἰσθητῶς ἡ ἁγία Εὐφημία στό ἅγιο Παῖσιον, ὁ Ἅγιος φοβούμενος τὴν πλάνη τοῦ διαβόλου, τὸ πρῶτο πού τῆς ὑπέδειξε ἦταν νὰ ὁμολογήσει πίστη στὸν Τριαδικὸ Θεό. Καὶ μόνο ὅταν ἔπραξε τοῦτο ἡ ἁγία Εὐφημία, ὁ ἅγιος Παῖσιος πείστηκε ὅτι τὸ ὄραμα πού βίωσε ἦταν θεϊκὴ ἐπίσκεψη καὶ ὄχι δαιμονικὴ ἀπάτη. Αὐτὸ τὸ θαυμαστὸ γεγονός ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ θαυμαστά γεγονότα πού βιώνονται μέσα στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καθημερινὰ ἀποδεικνύουν μὲ τὸν πιὸ ἐμφαντικὸ τρόπο ὅτι ἡ πίστη τῶν Ἁγίων Οἰκουμηνικῶν Συνόδων καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ τὸ ἀσφαλές μέτρο καὶ κριτήριον τῆς ἀληθείας ἀπέναντι στὴν πλάνη τῶν αἱρέσεων.

Δύο λέοντες ἐκατέρωθεν τοῦ δέντρου τῆς ζωῆς, παράσταση στό δάπεδο μπροστὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδον τοῦ ἱεροῦ (Cappella Palatina)

Ἦταν ὁ Ζακχαῖος (Λκ 19.1-10) Δενδρίτης; (Ἀπό τή Συκομορέα στήν τράπεζα εὐωχίας τοῦ Ἰησοῦ)

Σταύρου Γουλούλη
Δρος Βυζαντινῆς Τέχνης

Στό εὐαγγελικό ανάγνωσμα τῆς Κυριακῆς πρὶν ἀπὸ τὴν εἴσοδο στήν εὐωχία τοῦ Τριωδίου (Λκ 19.1-10, δὲν ἀπαντᾷ σέ ἄλλον εὐαγγελιστὴ) ἐμφανίζει τὸν «πλούσιο» «ἀρχιτελώνη» Ζακχαῖο τῆς Ἰεριχοῦς, σάν ἀπλό παιδί τοῦ λαοῦ νά ἀνεβαίνει σέ δένδρο, νά δεῖ τὸν διερχόμενο Ἰησοῦ (19.3) ὡς «τῆ ἡλικία μικρός», «ἀνέβη ἐπὶ συκομορέαν... ὁ Ἰησοῦς εἶδεν αὐτόν...». Ἄμεση ἀπάντηση: πρόσκληση σέ ἐστίαση «ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ μέ μείναι». Κατάληξη: διόρθωσε τίς ἀδικίες του. «Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο, καθ' ὅτι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστιν».

Ὁ Ζακχαῖος ἀνέβηκε σέ συκομορέα, παραδοσιακό ἱερό δένδρο τῆς Ἀνατολῆς, πράξη θεωρούμενη τελεστική: Αὐτὸς πού ἀνεβαίνει στό δένδρο ὡς Δενδρίτης προσομοιώνει μία ἀρχέγονη κατάσταση: ὁ συλλέκτης πού ἐλάμβανε γιὰ τροφή του καρπὸ ἀπὸ τὸ δένδρο, ἀλλὰ ἀρχικά ἦταν τὸ θεϊκό πνεῦμα τοῦ δένδρου δίνοντας ζωὴ μέ τοὺς χυμούς του. Ἡ ἐστίαση στό δένδρο μέ βία στήν ἀναλογική σκέψη σέ χώρους Μεταφυσικῆς ἐκφράζει ἀνάλογα βιώματα μέθεξης μέ τὰ Μυστήρια (Ζωῆς, Ψυχῆς, Κόσμου, Ἐπέκεινα) ἢ Δένδρου τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου.

Ἔπάρχουν δύο τρόποι ἀναπαράστασης ἐκείνου πού προσλαμβάνει φυσικῆς-μεταφυσικῆς δυνάμεις τοῦ δένδρου: α) *δενδροβάτης*: ἀνεβαίνει κάποιος στό δένδρο γιὰ νά πάρει τίς ζωτικῆς δυνάμεις του, καρπούς (ζωή), υἰεία [γιὰ ἀσθενεῖς, κρεμώντας κομμάτια ὕφασμα, καὶ κατ' ἐπέκτασιν μεταφυσικῆς ἐπιδράσεις]. β) *δενδροφόρος*: φέρει τὸ δένδρο ἢ ὑποκατάστατα (βλαστὸ, σκῆπτρο, στέφανο, κ.ο.κ.), ὅπως κρατοῦσαν οἱ Ἑβραῖοι στόν Ναὸ Λουλάβ (φοίνικα) καὶ Ἐτρόγκ (κίτρο), γινώριζαν τὸ Ἱερό δένδρο ἀπὸ ἐποχῆς Ἀβραάμ (Γεν 13.18: δρυὸς Μαμβρή). Εἶτε ἄνθρωπος φέρει δένδρο εἶτε δένδρο φέρει ἄνθρωπο, ὅπως ὁ Ζακχαῖος, εἶναι τὸ ἴδιο, συνεπάγεται μυητικὴ ἐπαφή, ἄνοδο στό Δένδρο τῆς ζωῆς, ἐστίαση.

Εἶχε ἢ δὲν εἶχε συνείδηση ὁ Ζακχαῖος τί σήμαινε ἡ ἄνοδος στή συκομορέα, ὅτι δηλαδὴ ἀγγίζει τὸν Ἰησοῦ, “ὀπτικῶς”, ὡς Καρπὸ τῆς ζωῆς; Ὁ Λουκάς τὸ αἰτιολογεῖ, ὡς ἐνέργεια μικρόσωμου ἀνδρός. Ἀλλὰ ταυτόχρονα ὀρίζει, ἀντιστικτικῶς, ὁ Ἰησοῦς νά ἀνταποκρίνεται στήν πράξη-αἴτημα τοῦ δενδροβάτη τελώνη, γιὰ δεξίωση (τράπεζα) στήν οἰκία Ζακχαῖου, προσφέροντας τὸν Καρπὸ τῆς

ζωής-Λόγο (στή Σαμαρείτιδα πρόσφερε τήν Πηγὴ τῆς ζωῆς!). Ταυτόχρονα στήν Ἱερικῶ περιγράφει καλυμμένο κλίμα ἐλεύσεως νέου βασιλέα τοῦ Ἰσραήλ, τοῦ Χριστοῦ. ὁπότε ἀναδύεται ἡ παράδοση Ἀνατολῆς-Ἰσραήλ, ὅπου τό Ἱερό Δένδρο (βλαστική θρησκεία) σχετίζεται μέ τήν φυλάσσοῦσα βασιλεία. Συγκεκριμένα γίνεται μιὰ ἐπίσημη τελετή «εἰσόδου» (adventus, τυπική γιά ἡγεμόνες τῆς ἐποχῆς). Ὁ Τυφλός (Λκ 18.35-43) πού προ-ὑπάντησε τόν Ἰησοῦ Τόν ἀποκαλεῖ «υἱὸ Δαυίδ» (18.35-38, 40), δηλαδή ἐπευφημεῖ βασιλέα, νέον Σολομῶντα. [Μκ 10.46-52, Μθ 20.29: δύο τυφλοί]. Τῆ Βασιλεία ἀνακαλεῖ ἡ ἐπακολουθήσασα παραβολή τῶν δέκα μνῶν [Λκ 19.11-27: «διὰ τὸ ἐγγὺς εἶναι Ἱερουσαλήμ αὐτὸν καὶ δοκεῖν αὐτοὺς ὅτι παραχρῆμα μέλλει ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἀναφαίνεσθαι» (19.11). Ἔνας «εὐγενῆς ἐπορευθεῖ εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν...» (19.12): ἀναφέρεται στό ἔργο οἰκονομικοῦ Ὑπολόγου πόλεων ἑνὸς βασιλέα (19.17: σέ δέκα πόλεις, 19.19: σέ πέντε πόλεις· μᾶλλον ἀπαντᾶ στόν ρόλο ἑνὸς ἀρχιτελώνη, τοῦ Ζακχαίου)]. Στήν Ἱερικῶ, λοιπόν, ἀναβιώνει τό ἀρχέγονο (ἀγροτικό, ἐξιδανικευμένο) πνευματικό βασίλειο. Ὅντως, λίγο ἀργότερα ὁ Χριστός ἐπὶ πώλου (Λκ 19.35), μιμούμενος τόν Σολομῶντα (Γ' Βασ 1.33-34), ἀναγορεύεται «βασιλεύς» στήν Ἱερουσαλήμ μετὰ ἀπὸ ἀνάλογη θριαμβική εἴσοδο, τιμῶμενος ἀπὸ «δενδροφόρους» –γιατί ὄχι καὶ ἀπὸ «δενδροβάτες»;–: Μθ 21.8: «κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων καὶ ἐστρώωνον ἐν τῇ ὁδῷ». Μκ 11.8: «στοιβάδας ... ἐκ τῶν δένδρων». Ἰω 12.13: «βαῖτα

τῶν φοινίκων» πού κρατοῦν ὁ λαός, ὄχι οἱ Μαθητές. Ὁ Λουκᾶς (19.28 κ.έ.) ἐμφανίζει μόνον τούς Μαθητές, χωρίς κλάδους, ἀποφεύγοντας νά δώσει στόν ἀποδέκτη του, τόν Ρωμαῖο Θεόφιλο (1.3), σαφῆ εἰκόνα λαϊκῆς ἀναγόρευσης Ἰουδαίου βασιλιᾶ.

Ἄν στήν Ἱερουσαλήμ ἡ δενδροφορία ἦταν μυητική πράξη, στήν Ἱερικῶ ἡ δενδροβασία γιατί νά μὴν εἶναι; Ἔνας νέος βασιλιάς ἀναδεικνύεται, σέ ἐποχὴ ἀνοιξῆς σάν ἐξωτερικό σκηνικό, μέ ἐπιστροφή στή Φύση. Ἀλλά μέ ἐσωτερική ὑπέρβαση τῆς καθεστηκυίας τάξεως ἐμφανίζονται: α) αὐθόρμητη πράξη τοῦ ἥρωα, ἀνώτερου κοινωνικῶς, νά σκαρφαλώσει στό δένδρο ἐρχόμενος κοντά στόν λαό· β) διόρθωση τῶν οἰκονομικῶν του ὑπερβάσεων, ἀνακατανομὴ χρήματος, σάν ἰωβηλαῖο ἔτος. Δέν ἐρμηνεύεται μόνον ὡς ἀτομικὴ ἠθικὴ βελτίωση ἀλλὰ στά πλαίσια τῆς συλλογικῆς ἀποκαταστάσεως στό νέο δαβιδικό βασίλειο.

Ὁ Ἰησοῦς, φαίνεται, χρησιμοποιοῦ ἐξίσου μέ τά λαϊκά καὶ ἐπίσημα βασιλικά σύμβολα-τελετές στό ἔργο Του, ἀλλὰ οἱ εὐαγγελιστές ἐνίοτε τά μεταφέρουν καλυμμένα, πρὸς ἀποφυγὴ παρεξηγήσεων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Μουτσόπουλος, *Τα τζάτζαλα, τὸ πανάρχαιο ἔθιμο ἀναρτήσεως ρακῶν σὲ δένδρα πλὴν σὲ αγιάσματα γιὰ τὴν ἰαση τῶν ἀσθενῶν*, Θεσσαλονίκη 2000. 2. Κ. Χαραλαμπίδης, *Οἱ Δενδρίτες*, Θεσσαλονίκη, 1986, 19 κ.έ. 3. E.O. James, *The Tree of Life*, Leiden: Brill 1966, 93 κ.έ., 105-113, 250-255, 259-261 (Ἰσραήλ, δαβιδικὸ βασίλειο κ.λπ.).

Τελετουργικά θέματα
3. Ἡ ὑπό τῶν ἐπισκόπων
κανονική μνημόνευση τοῦ «Πρώτου» –
4. Γενικές τελετουργικές ὑποχρεώσεις

Μακαριστοῦ Μητροπ. Ζιχνῶν καί Νευροκοπίου Νικοδήμου

4. Μητροπολίτες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (καί ὁποιοδήποτε ἄλλου κλίματος), πού ἱεουργοῦν στήν Κρήτη καί τή Δωδεκάνησο ἤ στήν Εὐρώπη, τήν Ἀμερική καί τήν Αὐστραλία (δηλ. σέ περιοχές τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου) μνημονεύουν τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη καί μόνο, ὅπως καί σέ περιοχή τῆς δικαιοδοσίας ἄλλου Πατριαρχείου, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων, Ρωσίας κ.λπ. μνημονεύουν, καθῶς προείπαμε, ὑποχρεωτικῶς, τόν Πατριάρχη τοῦ ἀντίστοιχου Θρόνου καί μόνον αὐτόν, καί ὄχι κατά τήν προσωπική ἀναφορά καί ἐξάρτηση (ἐφαρμογή τῆς α' ἀρχῆς τοῦ τόπου). Ἐάν κάπου ἐφαρμόζεται ἡ ἄλλη ἀρχή (τοῦ προσώπου) καί οἱ ἀρχιερεῖς πού ἱεουργοῦν στούς προαναφερθέντες τόπους μνημονεύουν κατά τήν προσωπική τους ἀναφορά καί ἐξάρτηση, τοῦτο γίνεται μέ τό σκεπτικό ὅτι Ἐκκλησιαστική Ἀρχή τοῦ τόπου εἶναι ὁ οἰκεῖος Μητροπολίτης ἢ Ἀρχιεπίσκοπος, καί ἐμμέσως ὁ Πατριαρχικός Θρόνος· γι' αὐτό οἱ ἱεουργοῦντες Ἀρχιερεῖς, ὡς ἰσοβάθμιοι πρός τόν οἰκεῖο Ἱεράρχη τοῦ τόπου, ἐφαρμόζουν τήν ἀρχή τοῦ προσώπου στή μνημόνευση. Εἶναι ἀκριβέστερο νά πράττουν

ὅπως ἐκεῖνοι πού ἐφαρμόζουν τήν ἀρχή τοῦ τόπου, πράγμα πού ταιριάζει καί μέ τήν ἐνότητα στήν ἱεουργία, ὥστε νά μή διαφοροποιοῦνται οἱ ἀναφορές στούς συλλειτουργούς Ἀρχιερεῖς.

Ἐπίσκοποι (Ἐπαρχιοῦχοι, τιτουλάριοι, βοηθοί, χωρεπίσκοποι) μνημονεύουν τόν οἰκεῖο τους μητροπολίτη ἢ Ἀρχιεπίσκοπο, μόνον στήν περιοχή τῆς δικαιοδοσίας του. Ἐξω ἀπό αὐτήν τήν περιοχή μνημονεύουν τόν κατά τόπον μητροπολίτη ἢ Ἀρχιεπίσκοπο. Π.χ., ὁ βοηθός ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης, στή μητροπολιτική περιφέρεια Θεσσαλονίκης μνημονεύει τόν Γέροντά του μητροπολίτη· στήν Ἀθήνα ὅμως ἢ στή Ἰωάννινα μνημονεύει τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν ἢ τόν μητροπολίτη Ἰωαννίνων, ἀντίστοιχα, διότι εἶναι κατώτερός τους κατά ἱεραρχικό τίτλο. Ὁμοίως καί ὁ βοηθός ἐπίσκοπος τοῦ Ἀθηνῶν ἢ ὁ χωρεπίσκοπος Κύπρου ἢ κάποιος ἀπό τοὺς βοηθοὺς ἐπισκόπους τοῦ Πατριαρχείου στήν Κωνσταντινούπολη, ἂν ἱεουργεῖ στήν Πάτρα ἢ στό Λονδίνο ἢ στή Νέα Ὑόρκη ἢ στό Κῦθηρα, μνημονεύει τόν κατά τόπον μητροπολίτη ἢ Ἀρχιεπίσκοπο (καί ὄχι τόν κύριον καί Γέροντά του μητροπολίτη, Ἀρχιεπίσκοπο ἢ Πατριάρχη).

Ἐπίσκοπος πού συλλειτουργεῖ μέ μητροπολίτη ἢ μητροπολίτες μνημονεύει κανονικῶς τόν προεξάρχοντα μητροπολίτη (καί ὄχι τόν Γέροντά του), γιά τόν λόγο πού ἀναφέραμε στήν ἀρχή. Ἔτσι, στή χειροτονία τοῦ Τρίκκης Διονυσίου [Χαραλάμπους, 1959-1970], ὁ προεξάρχων Φθιώτιδος Ἀμβρόσιος [Νικολαΐδης, 1932-1960] ὑπέδειξε στόν τότε χωρεπίσκοπο Σαλαμίνο (καί νῦν [1966] Πάφου) Γεννάδιο [τόν Μαχαιριώτη, μητρ. Πάφου 1959-1973] νά τόν μνημονεύσει, ὅπως καί ἔγινε. Ὁμοίως, ὁ Λαρίσης Δωρόθεος [Κοτταρᾶς, μητρ. Λαρίσης 1935-1956] (κι ἔπειτα Ἀθηνῶν [1956-1957]) ὑπέδειξε στόν ἐπίσκοπο Καρουπόλεως (νῦν [1966] Δρυϊνουπόλεως) Χριστόφορο [Χατζῆ, μητρ. Δρυϊνουπόλεως 1956-1967] νά τόν μνημονεύσει, καί τόν μνημόνευσε. Κατά μείζονα λόγο, ὁ ἐπίσκοπος Ἀπαμείας (νῦν [1966] Ρόδου) Σπυριδῶν [Συνοδινός, μητρ. Ρόδου 1951-1988], συλλειτουργῶντας κατά τή χειροτονία τοῦ ἐπισκόπου Εὐρίπου (ἔπειτα Ζακύνθου) Ἀλεξίου [Ἰγγλέση, μητρ. Ζακύνθου 1957-1966], μνημόνευσε τόν προεξάρχοντα Ἀθηνῶν Σπυριδῶνα [Βλάχο, 1949-1956] καί ὄχι τόν Γέροντά του Θεσσαλονίκης Γεννάδιο [Ἀλεξιάδης, 1912-1951].

5. Σέ χηρεύουσα ἐπαρχία, στή μέν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἐφ' ὅσον ὀριστεῖ τοποτηρητής πλησιόχωρος μητροπολίτης (ἢ βοηθός ἐπίσκοπος), αὐτός μνημονεύεται στίς ἱεουργίες· ἂν ὁ τοποτηρητής εἶναι πρεσβύτερος, τότε οἱ ἱεροπρακτοῦντες μνημονεύουν τήν Ἱερά Σύνοδο. Στό κλίμα, ὅμως, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί ἀλλοῦ, στίς χηρεύουσες

ἐπαρχίες μνημονεύεται πάντοτε ὁ Πατριάρχης. Ἀρχιερεῖς πού ἱεουργοῦν σέ χηρεύουσα ἐπαρχία μνημονεύουν σύμφωνα μέ τίς προαναφερθεῖσες ἀρχές. Οἱ βοηθοί ἐπίσκοποι, ὅταν χηρεύει ὁ Ἀρχιεπισκοπικός Θρόνος Ἀθηνῶν, μνημονεύουν τόν Τοποτηρητή. Ὅταν χηρεύει ὁ Πατριαρχικός Θρόνος, οἱ ἀρχιερεῖς ὅπως καί οἱ ὑπόλοιποι κληρικοί, δέν μνημονεύουν τόν Τοποτηρητή ἀλλά «πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων».

6. Τέλος, γιά τήν ἱστορία, σημειώνεται ὅτι κατά τίς ἐορτές πού τελέστηκαν γιά τή χιλιετηρίδα τοῦ Ἁγίου Ὁρους (1963), οἱ Πατριάρχες καί Προκαθήμενοι τῶν Ὁρθόδοξων Αὐτοκέφαλων Ἐκκλησιῶν πού συλλειτούργησαν μέ τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, μνημόνευσαν ὅλοι τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἀθηνᾶγορα [1948-1972], γιά τά πρεσβεῖα του στήν καθόλου Ὁρθοδοξία, ἂν καί κάθε Πατριάρχης θά μπορούσε νά μνημονεύσει «πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων», ὅπως γίνεται κατά τίς συλλειτουργίες τῶν ἄλλων Πατριαρχῶν μεταξύ τους. Στήν Ἀθήνα, δέ, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Β' [Χατζησταύρου, 1962-1967], ὅταν συλλειτούργησε μέ τόν ἴδιο Οἰκουμενικό Πατριάρχη, μνημόνευσε πάσης ἐπισκοπῆς Ὁρθοδόξων καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης μνημονεύει (χωρίς τό «ἐν πρώτοις») ὡς ἐξῆς: «Μνήσθητι, Κύριε, πάσης ἐπισκοπῆς Ὁρθοδόξων, ὀρθοτομούντων τόν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας».

Πβ. καί Πάμφιλος Μελισσηνός, «Περὶ τοῦ κανονικοῦ μνημονεύματος τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἐπισκόπου», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 23 (1903) 136 κ.έ.

4. Γενικές Τελετουργικές Υποχρεώσεις

Κρίνουμε σκόπιμο και απαραίτητο να προσθέσουμε εδώ όσα εκθέσαμε σε άλλη συναφή ευκαιρία (βλ. Β' Ίερατικὸν Συνέδριον τῶν κληρικῶν τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, 1961, σ. 125 κ.έ.), πού ἀναφέρονται στίς θεμελιώδεις βασικῆς ἀρχές, οἱ ὁποῖες πρέπει νά κατευθύνουν ὅλους τούς κληρικούς στή διεξαγωγή κάθε τελετουργίας.

Οἱ θεμελιώδεις βασικῆς ἀρχές καί ὑποχρεώσεις τῶν τελετουργούντων εἶναι οἱ ἐπόμενες:

1. Ἡ ἀκρίβεια πρέπει νά διέπει τόν λειτουργό σέ ὅλα. Ἀκρίβεια ὅσον ἀφορᾷ τήν ὥρα ἐνάρξεως τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, σύμφωνα ἄλλωστε μέ τό ὠρολόγιο πρόγραμμα τῆς οἰκείας Μητροπόλεως. Ἀλλά καί ἀκρίβεια σέ σχέση μέ τή διάρκεια καί τή λήξη τῆς ἱεραῆς ἀκολουθίας. Δέν εἶναι σωστό νά κυμαίνεται καί νά μεταβάλλεται κατὰ τό δοκοῦν ἡ διάρκεια τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν. Οὔτε ἐπιτρέπεται νά ἐπαφίεται στόν μουσικολογικό οἶστρο τῆς ψαλμωδίας –γιατί ὄχι

καί στήν ἀμετροπέπεια πολλῶν σχοινοτενῶν κηρυγμάτων– ἡ ταλαιπώρηση τοῦ ἐκκλησιάσματος πού ὡς ἐπί τό πλεῖστον στέκεται ὄρθιο, διότι ἔτσι ἀποχωρεῖ ἀπό τόν ναό. Εἶναι δίκαιη καί εὐλογη ἡ ἀπαίτηση τῶν πιστῶν νά γνωρίζουν, ἐννοεῖται μέ πλήρη συνέπεια, πότε ἀρχίζει καί πότε τελειώνει ἡ ἱερουργία, ὥστε νά κανονίζουν ἀναλόγως τήν προσέλευσή τους ἀλλά καί τίς ἄλλες ἐργασίες τους. Καταντᾷ φαῦλος κύκλος αὐτό που συνήθως παρατηρεῖται, νά ἀργοπορεῖ δηλαδή ἡ διεξαγωγή τῆς ἱεραῆς ἀκολουθίας, ἐπειδή καθυστεροῦν νά ἔλθουν οἱ πιστοί στόν ναό, καί οἱ πιστοί πάλι νά ἐπιβραδύνουν τήν προσέλευσή τους, ἐφ' ὅσον γνωρίζουν ὅτι ἐπιβραδύνεται ἡ ἀκολουθία. Ἡ πείρα διδάσκει ὅτι αὐτό δέν συμβαίνει σέ ὅσους ναούς ὑπάρχει ἀκρίβεια ἐνάρξεως καί λήξεως τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν.

Ἀλλά ἡ ὑποχρέωση τῆς ἀκρίβειας ἀφορᾷ ἐπίσης τήν ἴδια τή διεξαγωγή τῆς ἀκολουθίας, ὥστε νά εἶναι σύμφωνη μέ τίς τυπικές διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας, ἀπό τίς ὁποῖες δέν ἐπιτρέπονται παρεκκλίσεις.

Ἀπομονωμένη
λεπτομέρεια ἀπό
ψηφιδωτό πού εἰκονίζει
τόν Ἡσαῦ νά κυνηγᾷ

Είσαγωγή

Κώστας Τσιαντής
Καθηγητής Παν. Δυτ. Αττικής

Στή στήλη με τόν πιό πάνω γενικό τίτλο, πού πρωτοεμφανίζεται σήμερα στο περιοδικό *Έφημέριος*, θά αναζητήσουμε έναν τρόπο νά μιλήσουμε γιά τήν τεχνολογία. Ποιός ό λόγος νά γίνει σήμερα κάτι τέτοιο; Τί είναι εκείνο πού κάνει ένα θεολογικό περιοδικό νά ασχοληθεί με τήν τεχνολογία; Πέρασαν αιώνες χωρίς ν' ανοίξει μιά τέτοια συζήτηση. Ποιός ό λόγος ν' ανοίξει σήμερα;

Στόν κόσμο πού βρισκόμαστε σήμερα ή τεχνολογία δέν είναι άπλως εργαλείο ή μέσο στόν έλεγχο τών χειριών μας. Δέν είναι ούδέτερη όντότητα. Η τεχνολογία μπορεί πλέον νά σκέπτεται. Καί σέ αυτό άποδεικνύεται ικανότερη άπό έμäs. Μπορεί νά νικάει στό σκάκι τόν καλύτερο σκακιστή, νά λαμβάνει με έπιτυχία άποφάσεις, νά ύποκαθιστά τόν άνθρωπο στην έργασία του ή νά του προσφέρει πρωτόγνωρες δυνατότητες γιά τήν ύγεια του. Όστόσο ή τεχνολογία αρχίζει νά ξεπερνά τά όρια φτάνοντας στην ύβρη. Προχωρά στό νά κατασκευάζει μηχανές καί άνθρωποειδή πού αναπαράγουν τόν έαυτό τους ξεφεύγοντας άπό τόν ανθρώπινο έλεγχο. Προχωρά νά κατασκευάζει όμοιώματα ανθρώπων, πού είναι όλοένα καί πιό δύσκολο νά τά ξεχωρίσεις άπό τόν πραγματικό άνθρωπο. Άνοίγει τή σκηνή τής ιστορίας στόν μετάνθρωπο, έκτοπίζοντας ή άφανίζοντας τόν

άνθρωπο. Υπάρχει λοιπόν άνάγκη νά μιλήσουμε γιά τήν τεχνολογία. Άνάγκη έπιτακτική καί έπείγουσα. «Χάνουμε τόν άνθρωπο», φωνάζει ό π. Ν. Λουδοβίκος. Καί είμαστε άπροετοίμαστοι ν' αντιμετώπισουμε κάτι τέτοιο, διχασμένοι καί διχαζόμενοι άνάμεσα σ' εκείνους πού θεωρούν τήν τεχνολογία εύχή καί σ' εκείνους πού τή θεωρούν κατάρα.

Η άντιπαράθεση μεταξύ τεχνικού πολιτισμού (*civilization*) καί πνευματικού πολιτισμού (*culture*), τήν όποία παρατήρησε ό P. Snow (1959), είναι μιά ένδημική κατάσταση στή Ελλάδα. Τήν αντιμετώπισε ή γενιά του '30 με γενναιότητα καί ειλικρίνεια, όχι όμως καί οι έπόμενες. Μέχρι τά μέσα τής δεκαετίας του 1970 ή πνευματική ήγεσία τής χώρας, με έλάχιστες εξαιρέσεις (Σ. Κυριαζόπουλος), δέν έβλεπε τήν τεχνολογία ως μέρος του πολιτισμού τόν όποιο ταύτιζε με ό,τι όνόμαζε ό όρος «γράμματα καί τέχνες». Γιά σύμμαχό της μάλιστα στή θέση αυτή, προσέφευγε στην ιδέα ότι ή αρχαία Ελλάδα δέν είχε τεχνολογία.

Τό πρώτο χτύπημα στην πλάνη αυτή ήρθε άπό τό σεισμικό κύμα πού προκάλεσε ή λειτουργία του Τεχνολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης (1978) αλλά καί ή διδασκαλία στό πανεπιστήμιο τής Πάτρας του μαθήματος *Ιστορία τής Τεχνολογίας* (άπό τόν καθηγητή Α. Δημα-

ρόγκωνα). Ἡ ἀνατροπή τῆς πλάνης ἤρθε ἀργότερα (δεκαετία τοῦ 1980 κι ἔπειτα), ὅταν τό πολιτικό αἶτημα γιά τεχνολογική ἀνάπτυξη τῆς χώρας κινητοποιήσε ἓνα σύνολο ἐρευνητῶν καί καθηγητῶν πού ἔφεραν στό φῶς πλήθος ξενόγλωσσων (στήν ἀρχή) βιβλίων καί μελετημάτων πού κατέδειχναν τήν τεχνολογική ἀνάπτυξη στήν ἀρχαία Ἑλλάδα ἀλλά καί τήν ἐντυπωσιακή πρόοδό της κατά τήν ἑλληνιστική περίοδο. Ἡ ἔρευνα προχώρησε στόν πολιτισμό τοῦ Βυζαντίου, ὅπου ἡ στροφή στήν πίστη καί τόν Θεό, ὅπως δείχτηκε, δέν ἀνέκοψε τήν τεχνολογική πορεία ἡ ὁποία συνεχίστηκε μέν μέ χαμηλότερους ρυθμούς, ἀλλά ἔδωσε ὥστόσο ἀξιόλογα ἐπιτεύγματα (ὅπως στή ναυπηγική, ἰατρική καί πολεμική τεχνολογία, π.χ. ὑγρό πῦρ). Μετά τό 1204 ὥστόσο (τήν κατάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπό τούς Σταυροφόρους) ἡ τεχνολογική αὐτή πρόοδος κάμφθηκε, καθῶς τό Βυζάντιο στάθηκε ἀνήμπορο νά παρακολουθήσει τίς καινοτομίες καί τόν τεχνολογικό ἀνταγωνισμό πού ἔφερε ἡ πολεμική χρήση τῆς πυρίτιδας (σ' Ἀνατολή καί Δύση), ἔτσι πού τελικά ὑποτάχθηκε στήν τεχνολογική ὑπεροχή τοῦ ἔχθρου (1453).

Κατά τά τελευταία πενήντα χρόνια ἡ πνευματική στάση στήν Ἑλλάδα γιά τήν τεχνολογία ἄλλαξε. Ἡ εἴσοδος τῆς ξένης τεχνολογίας κατέκλυσε τή χώρα,

γεγονός πού ὀδήγησε στήν πολιτική γιά ἐνεργή συμμετοχή στό τεχνολογικό γίνεσθαι, μέ ἰδιαίτερη ἔμφαση στόν ἔλεγχο τῶν τεχνολογικῶν ἐπιπτώσεων. Στή στροφή αὐτή σημαντικοί παράγοντες ἀποδείχτηκαν: ἡ ἔρευνα στήν ἱστορία τῆς ἀρχαιοελληνικῆς καί βυζαντινῆς τεχνολογίας, ἡ εἰσαγωγή στήν γενική παιδεία προγραμματῶν τεχνολογίας, ἡ λαμπρή ἐπίδραση πού εἶχε ἡ ἔρευνα τοῦ Μηχανισμοῦ των Ἀντικυθέρων, καί τέλος ἡ ἐντυπωσιακή στροφή τοῦ φιλοσοφικοῦ καί θεολογικοῦ στοχασμοῦ στή διερεύνηση τοῦ ψηφιακοῦ κόσμου καί τῶν ὑπαρξιακῶν γιά τόν ἄνθρωπο ἐπιπτώσεων ἀπό τήν κατασκευή του μεταθρώπου.

Ἡ τεχνολογία εἶναι συνυφασμένη μέ τήν παρουσία τοῦ ἀνθρώπου ἐπί τῆς γῆς καί τήν πορεία τῆς κοινωνίας καί τοῦ πολιτισμοῦ του. Θά δεχτεῖ ὁ ἄνθρωπος ὡς τεχνικός δημιουργός νά γίνε σκλάβος ἢ θύμα τοῦ δημιουργήματός του; Ἀνάγκη νά σκεφτοῦμε καί ν' ἀποφασίσουμε τί θά κάνουμε. Βρισκόμαστε σέ κρίσιμο σταυροδρόμι.

Μέ αὐτή τή σειρά τῶν ἄρθρων θέλουμε νά ρίξουμε λίγο φῶς, νά σκεφτοῦμε τό ζήτημα προκειμένου νά ἀποφασίσουμε μέ ἐπίγνωση τό μέλλον μας ἀλλά καί νά ὑπερασπιστοῦμε αὐτό πού ὁ καθένας γεννήθηκε νά εἶναι (τό τί ἦν εἶναι): ζῶο ἔλλογο, ἐλεύθερο καί θεοῦμενο.

Ίερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος - Εἰδική Ἐπιτροπή Πολιτιστικῆς Ταυτότητος, *Ἡ κατάρρευση τῶν αὐτοκρατοριῶν καί ἡ γενοκτονία τῶν χριστιανῶν (1914-1923)*. Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου, Ἀθήνα: Ἀρχονταρῖκι 2023. Τά Πρακτικά τοῦ Α΄ Συνεδρίου, πού διοργανώθηκε στό πλαίσιο τῶν ἐκδηλώσεων μέ γενικό τίτλο «1922-2022. Μνήμη Μικρασιατικοῦ ἔλληνισμοῦ». Τό εἰδικότερο θέμα τοῦ συνεδρίου ἀφοροῦσε τίς γενοκτονίες τῶν χριστιανῶν ἀπό τοὺς Ὄθωμανοὺς καί τοὺς Νεότουρκους στή Μ. Ἀσία, τόν Πόντο καί τήν Ἀνατολική Θράκη.

Βιβλία καί περιοδικά πού λάβαμε - Νέες κυκλοφορίες

Μητρ. Σουηδίας Κλεόπας Στρογγύλης, *Ἡ Ἱεραποστολική Διακονία τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Εὐσεβίου Βίττη εἰς τὴν Σκανδιναυϊαν (1965-1980)*, Ἀθήνα: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2024

Αρχιμ. Κύριλλος Αλεξανδρόπουλος, *Τζιχάντ. Διεθνῆς ισλαμικὴ τρομοκρατία καὶ σύγχρονος κόσμος*, Ἀθήνα: Επτάλοφος 2024

Πρωτ. Θεμιστοκλῆς Στ. Χριστοδούλου, *Ὁ ἐμβληματικὸς Πρωθιερέας τῶν Πατησίων Πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντῖνος Παναγιωτόπουλος, ὁ κτίτωρ τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου-ὁδοῦ Ἀχαρνῶν (1931-2023)*. Ἐπετειακὴ ἔκδοση ἐπὶ τῆ συμπληρώσει ἑνὸς ἔτους ἀπὸ τῆς ἐκδημίας αὐτοῦ (29-9-2023), Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Ὁρθοδόξου Ἱεραποστολικοῦ Σωματείου «Παναγία ἡ Κοσμοσώτειρα» 2024

π. Διονύσιος Ταμπάκης, *Νὰ ἀγιάζεις, νὰ καταλαγιάζεις!*, Ἀθήνα: Ἰθῶς 2024

Σταύρος Σ. Φωτίου, *Ὁ Ἅγιος Λάζαρος καὶ ἡ Ἐκκλησία του στη Λάρνακα*, Λάρνακα: Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ Ι.Ν. Ἁγίου Λαζάρου Λάρνακας 2022

Γιώργος Ι. Μποτής, *Ἡ πορεία του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Καρυστίας καὶ Σκύρου κ. Σεραφεῖμ*, Ἀθήνα 2024

Ὁ κόσμος τῆς Ἑλληνίδος, διμηνιαῖο περιοδικό, ἔκδοση τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἀκτῖνες» (Ἀθήνα)

Παῦλειος Λόγος, Διμηνιαῖο Ὁρθόδοξο περιοδικό τῆς Ἱ.Μ. Βεροίας, Ναούσης καὶ Καμπανίας, τχ. 169 (Μάιος-Ἰούνιος 2024)

Μηνιαίες Άποδοχές Κληρικών (ΔΕ)

Πρωτ. Γεωργίου Βαμβακίδη
Γεν. Αρχιερ. Έπιτρ. Ί.Μ. Ζιχων και Νευροκοπίου
Άντιπροέδρου Ι.Σ.Κ.Ε.

Συνεχίζουμε, από τό παρόν τεύχος του Έφημερίου, τήν παράθεση ένδεικτικῶν μηνιαίων ἀποδοχῶν τῶν κληρικῶν.

Κληρικός, ένταγμένος στή Δ.Ε. Μισθολογική Κλίμακα, μέ ένεργό ύπηρεσία ἄνω τῶν 40 ἐτῶν, λαμβάνει τόν μισθό του 13^{ου} Μισθολογικοῦ Κλιμακίου ὡς ἐξής:

ΑΠΟΔΟΧΕΣ

Βασικός Μισθός: 1.648,00 €

Προβληματικῶν περιοχῶν (ὄσοι ἀνήκουν σ' αὐτές): 100,00 €

ΕΦΚΑ Ὑγειονομική: 79,53 €

ΕΦΚΑ Ἐπικουρική: 49,44 €

ΕΦΚΑ Κλάδος Κύριας: 219,68 €

ΣΥΝΟΛΟ: 2,096,65 €

ΚΡΑΤΗΣΕΙΣ:

ΕΦΚΑ - Ὑγειονομική Περίθαλψη: 44,57 €,

ΕΦΚΑ - Πρόνοια ΕΤΕΑΕΠ (ΠΑΛΑΙΟΙ): 65,92 €

ΕΦΚΑ - Ἐπικουρική Ασφάλιση: 49,44 €

ΕΦΚΑ - Κλάδος Κύριας Σύνταξης: 109,92 €

Ἀποστολική Διακονία (περιοδικό): 8,74 €

Εἰσφορά Ἀλληλεγγύης 2%: 34,96 €

Φ.Μ.Υ.: 151,19 €

ΕΦΚΑ - Ὑγειονομική Περίθαλψη: 79,53 €

ΕΦΚΑ - Ἐπικουρική Ασφάλιση: 49,44 €

ΕΦΚΑ - Κλάδος Κύριας Σύνταξης: 219,68 €

ΣΥΝΟΛΟ ΚΡΑΤΗΣΕΩΝ: 813,39 €

Καθαρό πληρωτέο ποσόν: 1.283,26 €

*Τό δέντρο τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καί τοῦ πονηροῦ,
ἀπομονωμένη λεπτομέρεια*

Έκπομπές που προτείνουμε:

Καθημερινά:

22.00: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ (Ε)

Προσεγγίσεις στους όρους της πίστεως.

Μέ τον Δημήτρη Μαυρόπουλο

12.00: ΤΟ ΑΛΑΤΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

Παραδοσιακή μουσική.

Μέ τον Λάμπρο Λιάβα.

20.00: ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ ΤΟΥ 89,5.

23.00: ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ 89,5.

00.00: ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΚΡΙΒΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ.

Άποσπάσματα από κείμενα Πατέρων με μουσικές γέφυρες.

Μέ την Κυριακή Αϊλιανού.

Οι εκπομπές του Ραδιοφωνικού Σταθμού της Έκκλησίας της Ελλάδος 89,5 αναμεταδίδονται από τους δικτυωμένους σταθμούς των Ίερων Μητροπόλεων.

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ
ΤΕΛΟΣ

Ταχ. Γραφείο
Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ

Αριθμός Άδειας
10

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 21 2355

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)
Άθηνάς 30 10551 Άθηναι
Τηλ. 211-1825298 Fax: 211-1824317
ISSN 1105-7203